

BAHUL

Methode geschiedenis voor de Ciclo Avansa

CULTUUR EN MAATSCHAPPIJ

Bahul – Geschiedenismethode voor de Ciclo Avansa

Katern: Cultuur en Maatschappij

Eduard Dresscher (projectleider)
Tony de Jonge
Kenny Meyers

Eindredactie

Afdeling Curriculumontwikkeling, Directie Onderwijs
Eerste druk, 2011

Colofon

Met dank aan:

Edmund Fräser, Kees de Jong, Mireille Sint Jago, Merle Sint Jago- del Prado,
Carola Peeters

Serie-overzicht

Katern Staatsinrichting

Katern Cultuur en Maatschappij

Katern Samenleving en Economie

Katern Staat en Natie

Uitgegeven door de afdeling Curriculumontwikkeling, Directie Onderwijs
Aruba

Opdrachtgever: Projectgroep SHA

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voorwoord

BAHUL is de methode voor het vak geschiedenis.

Een „bahul“ is een grote oude koffer waarin waardevolle en belangrijke spullen bewaard worden. Misschien heeft jouw oma of opa nog wel ergens zo’n „bahul“ liggen. In een „bahul“ zitten spullen uit het verleden zoals foto’s, dagboeken, verslagen, oude boeken, archiefstukken, et cetera.

Een „bahul“ open je om het verleden te onderzoeken en tot leven te brengen. Dit geldt ook voor deze methode. Je zult zien dat je vanuit het verleden veel van het heden kunt verklaren. In de methode „Bahul“, ga je zowel de Arubaanse geschiedenis als de wereldgeschiedenis onderzoeken. Sla het boek open en ga mee op ontdekkingsstocht.

De schrijvers van Bahul

Inhoudsopgave

Voorwoord	3
Inleiding	5
Introductie: Wat is geschiedenis?	7
Begrippenlijst intro	11
Hoofdstuk 1: Van nomaden tot stadsbewoners	12
Paragraaf 1.1 Mens en wereld	14
Paragraaf 1.2 Van nomade tot boer	19
Paragraaf 1.3 Van dorp naar stadstaat	25
Paragraaf 1.4 Egypte: een complexe samenleving	31
Begrippenlijst hoofdstuk 1	38
Hoofdstuk 2: Van het oude Griekenland naar de Renaissance	40
Paragraaf 2.1 Griekenland	42
Paragraaf 2.2 De Romeinen	48
Paragraaf 2.3 De Middeleeuwen	55
Paragraaf 2.4 De Renaissance	62
Begrippenlijst hoofdstuk 2	69
Hoofdstuk 3: China en India	71
Paragraaf 3.1 India	72
Paragraaf 3.2 China	77
Begrippenlijst hoofdstuk 3	84
Hoofdstuk 4: Midden- en Zuid-Amerika en het Caribisch gebied	85
Paragraaf 4.1 Midden en Zuid-Amerika	86
Paragraaf 4.2 Een cultureel mozaïek	91
Begrippenlijst hoofdstuk 4	97
Hoofdstuk 5: Aruba, een goed gelegen eiland	98
Paragraaf 5.1 Prehistorisch Aruba	101
Paragraaf 5.2 Aruba als Amerindiaans reservaat?	107
Paragraaf 5.3 Het ontstaan van de traditionele Arubaanse samenleving	114
Paragraaf 5.4 Sporen in onze cultuur	120
Begrippenlijst hoofdstuk 5	126
Hoofdstuk 6: Praktische opdracht	128
Begrippenlijst	137

Inleiding

In dit katern van de reeks „Bahul“ ga je op ontdekkingsreis in de geschiedenis. Op deze reis zul je kennis maken met mensen uit de hele wereldgeschiedenis. Zo zul je bijvoorbeeld leren over de Sumeriërs, de Egyptenaren, de Grieken, de Romeinen, de Chinezen, de Maya's en de Inca's. Je gaat ontdekken hoe deze mensen in verschillende tijden leefden, wat hun belangrijkste gewoontes en gebruiken waren. Wat aten ze, geloofden ze in God, wat voor opvoeding gaven ze hun kinderen, wat deden ze in hun vrije tijd? Al deze gewoontes en gebruiken vormen samen de cultuur. Naast de culturele aspecten ga je ook leren over de opbouw van hun samenlevingen. Wie hadden het voor het zeggen binnen de samenleving, bestonden er regeringen, kerken of andere belangrijke instituties? Dit noemen we de maatschappelijke aspecten. Deze culturele en maatschappelijke aspecten zijn altijd en overal aanwezig. Dus ook voor jou. Heb je er bijvoorbeeld wel eens over nagedacht hoe het zou zijn om in een andere maatschappij of cultuur te leven?

Een belangrijk onderdeel van de meeste culturen en maatschappijen is het vertellen van verhalen. Via verhalen geven mensen hun kennis en cultuur aan elkaar door. Voordat je ontdekkingsreis begint maak je kennis met een bekende verhalentraditie: de Compa Nanzi-verhalen. De Nanzi-verhalen vinden hun oorsprong bij de West-Afrikaanse Akan. Dit is een volk dat in Ghana en Ivoorkust leeft. De Akan gebruiken het woord Anansi voor spin. De Anansi verhalen gaan over een spin die niet zo sterk is, maar wel heel slim. Toen veel van de Akan als slaven naar het Caribisch gebied werden gebracht, reisde Nanzi mee. De slaven gebruikten de verhalen van de sluwe Nanzi om te tonen hoe ze de slaveneigenaars te slim af waren.

In Suriname is Compa Nanzi bekend onder de naam B'Anansi, op de Engelstalige eilanden als „Anansi the Spider“. Over Nanzi worden veel verhalen verteld. De verhalen gingen van mond tot mond. Eind 19de eeuw werden ze voor het eerst gedrukt. Op Aruba zijn de Nanzi-verhalen van schrijfster Olga Orman heel bekend.

Dit symbool van de Akan betekent Gye Nyame: alleen God. Volgens de Akan was alleen God bij de schepping van de wereld aanwezig. God zou dan ook de enige zijn die bij de ondergang van de wereld aanwezig zou zijn. Hiermee duiden ze de almachtigheid van God aan.

Hoe Compa Nanzi aan zijn verhalen kwam

In een tijd ver voor onze jaartelling waren er nergens op de wereld verhalen te vinden. Alle verhalen waren in het bezit van de god Nyame. Nyame deelde zijn verhalen met niemand. De spin Nanzi wilde deze verhalen graag hebben. Hij vroeg daarom of Nyame zijn verhalen niet wilde ruilen. Nyame wilde dat wel. In ruil voor de verhalen moest Nanzi Onini de python, Osebo het luipaard, de Mmoboro wespen en het dwergje Mmoatia voor hem vangen. Vol goede moed trok Nanzi eropuit om deze dieren te vangen. In het bos zag hij Onini rusten op een boomtak. Nanzi deed of hij hem niet zag, liep onder de tak door en zei hardop: „Ik vraag me af of Onini echt korter is dan een palmtak.“ Onini gleed uit de boom omlaag en lispelde: „Hē Nanzi, ik ben echt wel langer dan een palmtak.“

„Beste Onini“, zei Nanzi op een serieuze toon, „k wil je graag op je woord geloven, maar je vrouw Aso zegt dat je korter bent.“

„Ik zal het je bewijzen“, zei Onini en hij strekte zich uit naast een palmtak.

„Zo kun je het niet goed vergelijken“, zei Nanzi, „de tak is krom. We moeten je aan de tak vastbinden om te zien of je echt langer bent.“

„Ok“, riep Onini, „bnd me maar vast, ik weet zeker dat ik langer ben!“ Nanzi bond Onini vast en bracht hem vrolijk lachend naar Nyame. Hierna groef hij een diepe kuil op een plek waar Osebo het luipaard vaak langskwam. Na een uur wachten hoorde Nanzi een plof en een harde schreeuw. Osebo was in de kuil gevallen en jammerde luidkeels om hulp: „Hēlp, help, kan niemand me helpen!“

Nanzi gluurde over de rand van de kuil en slingerde Osebo zijn web toe: „Maak je geen zorgen beste Osebo, pak mijn web, ik trek je er wel uit.“ Toen het luipaard uit de kuil was zat hij zo vast in het web dat Nanzi hem gemakkelijk naar Nyame kon slepen. Hierna ging Nanzi naar de Mmoboro wespen. Onderweg zocht hij een mooie kalebas. In de kalebas maakte hij een gat, dat hij kon afsluiten met een propje stof. Bij de wespen aangekomen zette hij zijn handen aan zijn mond en schreeuwde zo hard hij kon: „Ras op, er is storm op komst!“

De wespen begonnen in paniek rond te vliegen en zoemden: „Wat moeten we doen, wat moeten we doen?“

„Geen nood beste wespen“, riep Nanzi, „ik heb hier een droge kalebas waarin jullie voor de regen kunnen schuilen.“ Toen de wespen dankbaar de kalebas invlogen sloot Nanzi onmiddellijk de opening. Met de kalebas onder één van zijn zes armen wandelde hij vrolijk fluitend naar de plek waar de dwergen speelden. Hier zette hij een pop tegen een boom en smeerde die in met gom. Naast de pop legde hij een bakje yam waarna hij zich achter de boom verstopte. Het dwergje Mmoatia kwam en at de yam op. „Dank je wel“ riep zij tegen de pop. De pop zei natuurlijk niets terug. „Hē, ik riep dank je wel, geef toch eens antwoord“, riep het dwergje. Toen er nog steeds geen antwoord kwam stampte ze driftig op de grond en schreeuwde: „Hē, het is onbeleefd om geen antwoord te geven.“ De pop antwoordde nog steeds niet. Het dwergje liep rood aan van ergernis en gaf de pop een klap. De hand van het dwergje bleef plakken aan de gom. Buiten zichzelf van woede sloeg ze de pop met haar andere hand.

„Zo“, lachte Nanzi terwijl hij vanachter de boom tevoorschijn kwam, „nu heb je beide handen vast!“ Nanzi nam het dwergje en de wespen mee naar Nyame en kreeg de verhalen.

► Opdracht (individueel)

Nyame wilde zijn verhalen met niemand delen. Delen is echter het belangrijkste doel van verhalen. Via verhalen delen mensen ervaringen en levenswijsheden met elkaar. Een andere manier om levenswijsheden te delen is via spreekwoorden of gezegden. De bedoeling van deze opdracht is dat iedere leerling thuis bij zijn familie om een spreekwoord of gezegde vraagt. Op deze manier werk je met de klas mee aan het in leven houden van onze geschiedenis.

Introductie: Wat is geschiedenis?

Doel van de les: In deze intro leer je wat geschiedenis is.

Kernbegrippen:

- Mondelinge overlevering
- Archeologie
- Geschreven bronnen
- Ongeschreven bronnen
- Prehistorie

Structuurbegrippen:

- Bron en vraagstelling
- Feit en mening

Met geschiedenis bestuderen we het verleden, maar hoe weten we wat er in het verleden gebeurd is? Misschien heb je wel eens een dagboek bijgehouden of doe je dat nog steeds. Je schrijft op wat je op een dag gedaan hebt, wat je hebt meegemaakt of hoe je je voelde. Later kun je dat teruglezen en weet je hoe je leven er op die dag uitzag.

Mondelinge overlevering

Als je wilt weten hoe andere mensen leefden of wat zij op die dag meemaakten kan dat ook. Je zoekt een krant op van die dag, je leest een boek dat zich in die periode afspeelt, je gaat op het internet of je bekijkt een film of video. Je kunt het natuurlijk ook aan iemand persoonlijk vragen. Je krijgt dan een verhaal over wat die persoon gedaan of meegemaakt heeft. Wanneer mensen verhalen vertellen noemen we dat **mondelinge overlevering**. Vroeger gebeurde dat veel meer dan nu. Een goed voorbeeld van mondelinge overlevering zijn de Compa Nanzi-verhalen waar je in de inleiding van dit katern mee kennismakte.

Figuur 0.1 Een pagina uit het dagboek van Anne Frank. Anne is een van de bekendste slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog. Ze stierf net als 6 miljoen andere Joden in de concentratiekampen. Ze is zo bekend omdat we haar dagboek hebben. Het lezen van dit dagboek geeft je een idee hoe iemand zich in zo'n vreselijke situatie voelde.

Je kunt ook met behulp van voorwerpen iets over het verleden te weten komen. Dit kunnen heel oude voorwerpen zijn, van nog voor de tijd dat mensen konden lezen en schrijven, maar ook voorwerpen van minder lang geleden. Deze resten van vroeger zitten meestal onder de grond. Het onderzoeken van deze voorwerpen noemen we **archeologie**.

Figuur 0.2 Archeologische opgraving bij Tanki Flip

Archeologie betekent leer van oude tijden. Een archeoloog is een wetenschapper die de overblijfselen van mensen van vroeger bestudeert om erachter te komen hoe de mensen in die tijd leefden. Dit doen archeologen meestal door in de grond te graven op zoek naar overblijfselen van die mensen. Archeologen houden nauwkeurig bij wat, hoe en waar ze iets vinden. Om te weten uit welke tijd de overblijfselen komen, moet de archeoloog ze dateren. Dateren is kijken hoe oud dingen zijn.

Figuur 0.3 Archeologie

Geschreven en ongeschreven bronnen

De geschiedenis begint pas met de uitvinding van het schrift. De periode hiervoor noemen we de **prehistorie**. Het woord historie betekent geschiedenis en pre betekent voor. De prehistorie is dus eigenlijk de periode voor de geschiedenis: de voorgeschiedenis. Als we iets willen weten over vroeger hebben we daar overblijfselen voor nodig. Dit noemen we bronnen.

Bronnen geven ons informatie over de geschiedenis. Er zijn twee soorten bronnen: geschreven en ongeschreven bronnen. Kranten en boeken zijn voorbeelden van **geschreven bronnen**.

Resten van vroeger zoals potscherven of een oude kruik zijn voorbeelden van **ongeschreven bronnen**.

Bron en vraagstelling

In de Bahul zul je regelmatig vragen over bronnen krijgen. Deze vragen krijg je aan de hand van leer- en studiebronnen. Dit zijn teksten of plaatjes waarvan je iets kunt leren. Deze leer- en studiebronnen zijn vaak foto's of plaatjes van historische overblijfselen. Het kunnen echter ook kaartjes, illustraties of schema's zijn. Leer- en studiebronnen zijn daarom niet hetzelfde als historische bronnen. De leer- en studiebronnen in Bahul zijn bronnen *over* het verleden, historische bronnen zijn overblijfselen *uit* het verleden. Dit kan een voorwerp zijn, zoals een stenen werktuig, maar ook een kleitablet, een dagboek of een rotstekening. Eigenlijk is alles wat de mens creëert een historische bron. Als je iets van een bron wilt leren moet je jezelf eerst afvragen wat je wilt leren. Met andere woorden: wat is je vraagstelling? In het geval van bronnen kun je je bijvoorbeeld de volgende vragen stellen: Wie heeft het gemaakt? Waarom is het gemaakt? Zou er een bedoeling achter zitten? De waarde van een bron hangt af van de hoeveelheid betrouwbare informatie die we eruit kunnen halen. Welke bronnen geven de meeste informatie? Een geschreven bron geeft bijvoorbeeld vaak meer informatie dan een ongeschreven bron.

► **Opdracht 1 (duo's)**

Stel je voor je bent historicus en je wilt onderzoek doen. Je hebt de beschikking over verschillende soorten bronnen uit het verleden:

- I Dagboeken
- II Krantenartikelen
- III Schilderijen, foto's
- IV Voorwerpen en/of gebouwen
- V Oude films

- a. Je wilt onderzoeken hoe de mensen in de tijd van je opa en oma leefden. Welke bronnen zou je in ieder geval kunnen gebruiken?
- b. Je wilt onderzoeken hoe de mensen in de prehistorie leefden. Wat voor soort bronnen zou je in ieder geval niet kunnen gebruiken.

Feit en mening

In Bahul zul je verschillende structuurbegrippen leren kennen. Dit zijn belangrijke begrippen die je helpen de geschiedenis beter te begrijpen. Je kunt de begrippen gebruiken bij het beantwoorden van de vragen in dit boek. De eerste structuurbegrippen waar jullie al over gelezen hebben zijn: bron en interpretatie. Je weet nu wat bronnen zijn. Je leerde dat een geschreven bron vaak meer informatie geeft dan een ongeschreven bron. Deze informatie is echter niet altijd betrouwbaar. De schrijver kan zich immers vergissen, of gewoon liegen. Mensen verschillen bovendien vaak van mening. Het is daarom belangrijk te onderscheiden tussen feit en mening. Een feit is iets dat waargenomen kan worden. Met een mening maak je duidelijk hoe je ergens over denkt. Bijvoorbeeld: Een appel groeit aan een boom: feit. Een appel is het lekkerste soort fruit: mening. Deze i-pod is zwart: feit. Deze i-pod is stoer: mening. In Bahul zul je leren hoe je feiten en meningen van elkaar kunt onderscheiden.

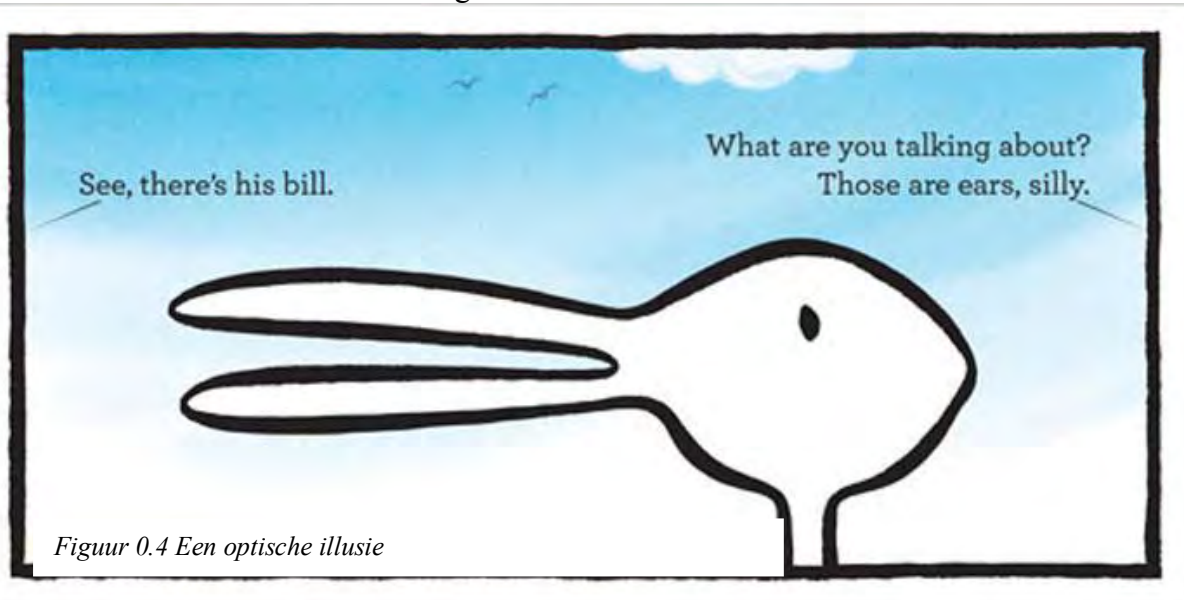
► **Opdracht 2 (individueel)**

Zet een kruis in de juiste kolom.

	feit	mening
Aruba is een eiland		
Aruba is een heel mooi eiland		
De toespraak van de minister-president was heel interessant		
Arubaanse jongeren eten teveel fastfood		
Aruba heeft een minister-president		
De meeste mensen worden dik als ze veel fastfood eten		

► **Opdracht 3 (klassikaal, discussie)**

Soms verschillen de meningen over de feiten. Feiten kun je namelijk verschillend interpreteren. In deze opdracht geven we hiervan een voorbeeld. Het is de bedoeling dat iedere leerling kijkt naar *figuur 0.4* en opschrijft wat hij of zij ziet. Vervolgens gaan jullie dit klassikaal vergelijken. Wat ziet iedereen? Ziet iedereen hetzelfde? Waarom is dit zo? Zou dit ook voor de interpretatie van andere bronnen of feiten kunnen gelden?

► **Extra opdracht (klassikaal)**

Mondelinge overlevering is geschiedenis die van mens tot mens mondeling doorgegeven wordt. Is deze geschiedenis net zo betrouwbaar als geschreven geschiedenis? Je kunt dit klassikaal testen door middel van een spelletje dat je vroeger misschien wel eens gespeeld hebt. Een leerling bedenkt een verhaaltje van een paar zinnen en schrijft dit op een papiertje. Hij of zij vouwt het papiertje op en laat het aan niemand zien. De leerling vertelt vervolgens zijn verhaaltje aan een andere leerling zonder dat de rest dit hoort. Deze leerling vertelt het op zijn beurt weer aan de volgende, die weer aan de volgende enzovoorts. De laatste leerling schrijft het verhaaltje dat hem verteld is op. Vergelijk nu de verhalen: zijn ze hetzelfde?

Begrippenlijst

Intro

Archeologie: archeologie betekent leer van oude tijden. Een archeoloog is een wetenschapper die de overblijfselen van mensen van vroeger bestudeert om erachter te komen hoe de mensen in die tijd leefden.

Geschreven bronnen: geschreven bronnen zijn tekstbronnen. Denk bijvoorbeeld aan boeken, brieven of verslagen of blogs.

Mondelinge overlevering: geschiedenis die van mond tot mond overgebracht wordt.

Ongeschreven bronnen: zijn alle overblijfselen van menselijke aanwezigheid. Alle bronnen zonder tekst noemen we ongeschreven bronnen. Dit kunnen ruïnes zijn, kunstvoorwerpen, botten, scherven, maar bijvoorbeeld ook videomateriaal.

Prehistorie: de periode voor het ontstaan van de geschiedenis. Het woord historie betekent geschiedenis (datgene dat geschied, gebeurd is) en pre betekent vóór. Prehistorie is dus eigenlijk de periode vóór de geschiedenis: de voorgeschiedenis.

Hoofdstuk 1: Van nomaden tot stadsbewoners

Nema tekent met houtskool een gazelle op een rotswand terwijl haar moeder het vuur oppoort. Nema en haar moeder hebben de hele dag naar bessen en zaden gezocht voor het eten. Papa en Nema's broers zijn al meer dan twee uur aan het jagen. Nema hoopt dat ze snel thuiskomen en het liefst met een gazelle, precies zoals ze getekend heeft. Vlak voor het vallen van de nacht ziet ze de mannen van hun familie aankomen met een dode gazelle. Dat wordt smullen denkt Nema. Wat jammer dat het nog zo lang duurt voor het klaar is. De familie van Nema verwijdert eerst de huid van de gazelle met een scherpe steen. Hierna roosteren ze het vlees aan een stok boven het vuur. Als het eten eindelijk klaar is pakt ieder familielid een stuk vlees van de stok en eet het met zijn handen op. Nema likt haar vingers er bij af.

Kun je je voorstellen dat je zoals Nema zonder alle moderne gemakken en gewoontes moet leven? Geen winkels, geen huis, geen televisie, zelfs geen mes en vork om te eten. Er waren in Nema's tijd ook geen regeringen, geen steden, geen kerken, geen scholen en geen sportverenigingen. Moeilijk voor te stellen of niet? Toch heeft de mensheid het grootste deel van haar bestaan het zonder al deze gemakken en voorzieningen moeten stellen.

Figuur 1.1. De Olduvaikloof is een ravijn in het noorden van Tanzania, een land in centraal Oost-Afrika. Dit ravijn wordt wel de „wieg van de mensheid genoemd” omdat vaak gedacht wordt dat de mensheid hier haar oorsprong vindt. Er zijn hier namelijk archeologische vondsten gedaan van verre voorouders van de mens.

Al deze gemakken en voorzieningen maken onderdeel uit van de menselijke beschaving. Deze menselijke beschaving bestaat minder dan 10.000 jaar. In dit hoofdstuk ga je leren hoe menselijke beschavingen ontstaan zijn. Je gaat lezen over de vroegste mensen, maar we reizen ook naar Sumerië en het oude Egypte. Je zult leren hoe in groepjes rondtrekkende mensen uiteindelijk in grote steden gingen samenwonen. Maar voordat we aan deze reis beginnen moet je eerst een opdracht maken.

► **Opdracht 1 (individueel)**

Hoe zou je leven er zonder alle moderne voorzieningen uitzien? Wat zou je doen voor je plezier? Hoe zou je aan eten komen? Schrijf een verhaal van ongeveer tweehonderd woorden over hoe je leven eruit zou zien zonder al deze gemakken.

Paragraaf 1.1 Mens en wereld

Doel van de les: In deze paragraaf leer je over het ontstaan en de verspreiding van de mens over de aarde.

Kernbegrippen:

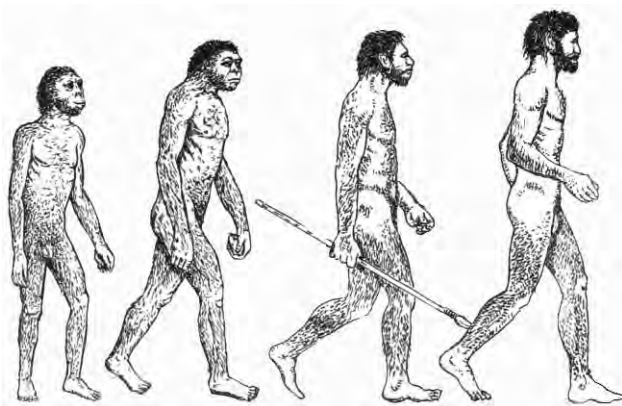
- Evolutie
- Evolutietheorie
- Homo sapiens
- Jagers-verzamelaars
- Nomaden
- IJstijd

Structuurbegrippen:

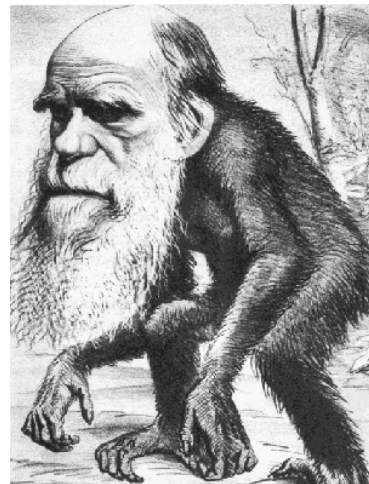
- Inleving en standplaatsgebondenheid
- Feit en mening

Evolutie

De aarde ontstond ongeveer 4,5 miljard jaar geleden. De prehistorie begint pas met het ontstaan van de mens. De meeste wetenschappers zijn het erover eens dat de mens ontstaan is als gevolg van de **evolutie**. We noemen dit de **evolutietheorie**. Deze theorie is bedacht door Charles Darwin (1809-1882). Volgens de evolutietheorie zijn levende wezens op aarde geleidelijk veranderd door natuurlijke selectie. Natuurlijke selectie is het overleven van datgene dat zich het beste aanpast aan de leefomstandigheden zoals bijvoorbeeld het klimaat. Door een langzame aanpassing over miljoenen jaren is uiteindelijk de mens ontstaan. Volgens de evolutietheorie stamt de mens van de apen af.

Figuur 1.2 Evolutie van de mens

Figuur 1.3 Een spotprent over Charles Darwin. Toen Darwin met zijn evolutietheorie kwam, moesten veel mensen daar erg om lachen. Ze vonden het een heel raar idee dat de mens afstamt van de aap.

Volgens biologen waren er vroeger verschillende soorten mensachtigen. Al deze soorten stammen waarschijnlijk van hetzelfde geslacht van mensachtigen af. De geslachtsnaam van deze eerste mensachtigen luidt: Homo. Homo is het Latijnse woord voor mens. Deze mensachtigen splitsten zich waarschijnlijk tussen de vijf en acht miljoen jaar geleden van de apen af. Het geslacht Homo ontwikkelde zich in verschillende varianten zoals de Homo

neanderthalensis (neanderthalers) en de **Homo sapiens**. Van de Homo sapiens kennen we twee varianten: de Homo sapiens idaltu en de Homo sapiens sapiens. Van deze varianten bestaat alleen nog de Homo sapiens sapiens: de moderne mens. Homo sapiens sapiens betekent slimme of wijze mens. Wetenschappers zijn het niet eens over de vraag wanneer de Homo sapiens sapiens precies ontstond. De Homo sapiens sapiens is waarschijnlijk meer dan 200.000 jaar geleden ontstaan. De neanderthalers behoren waarschijnlijk ook tot onze voorouders. Vroeger werd gedacht dat de Homo sapiens de neanderthalers verjaagd hadden. Onderzoek heeft echter laten zien dat de Homo sapiens en de neanderthalers zich waarschijnlijk onderling zijn gaan voortplanten.

Inleving en standplaatsgebondenheid

Om de geschiedenis te begrijpen moet je je kunnen inleven in mensen van vroeger. Waarom leefden mensen vroeger zo anders? Hierbij moet je je altijd bewust zijn van standplaatsgebondenheid. Ieder mens heeft een eigen manier om naar de wereld te kijken, een eigen standplaats. Deze standplaats wordt beïnvloed door de persoon zelf (bijvoorbeeld door godsdienst, opvoeding, opleiding, leeftijd). Maar ook door de omstandigheden waarin hij leeft (bijvoorbeeld het soort maatschappij waarin je leeft, of er veel armoede of oorlog is). Om je in te leven in andere mensen moet je bewust zijn van hun standplaatsgebondenheid. Maar ook van je eigen standplaatsgebondenheid! Veel westerse wetenschappers dachten bijvoorbeeld in de negentiende eeuw dat andere culturen minderwaardig waren. Doordat ze zich niet bewust waren van hun eigen standplaatsgebondenheid begrepen ze andere culturen niet. Dit leidde zelfs tot theorieën dat andere rassen minderwaardig waren.

Volgens Christenen is de mens door God geschapen. Veel Christenen vinden de evolutietheorie daarom onzin. Als God de mens geschapen heeft, hoe kan de mens dan van de apen afstammen? Een theorie die tegen de evolutieleer ingaat, is het creationisme. Volgens het creationisme is het onmogelijk dat onze complexe wereld „bij toeval“ ontstaan is. Er moet een God bestaan die dit alles geschapen heeft. Een variant van creationisme is „intelligent design“. „Intelligent design“ is een vorm van creationisme maar dan geherformuleerd in niet-religieuze termen. Er is volgens hen wel sprake van een intelligent ontwerp, maar ze schrijven dit ontwerp niet automatisch toe aan God.

Figuur 1.4 Christenen en evolutie

► Opdracht 2 (duo's)

- Wat is de mening van de tekenaar van *figuur 1.3* over Darwins evolutietheorie?
- Is de tekenaar standplaatsgebonden?
- Veel wetenschappers gaan uit van de evolutietheorie. Niet iedereen is het hier mee eens. Zijn jullie het eens met de evolutietheorie? Geef jullie eigen mening over de evolutietheorie.
- Is de mening die jullie bij c gaven ook standplaatsgebonden? Waarom denken jullie dit?
- Zoek op internet een filmfragment over de evolutie, het scheppingsverhaal, „intelligent design“ of over Darwin. Probeer vast te stellen of het filmpje een feit of een mening verkondigt.

► Opdracht 3 (individueel)

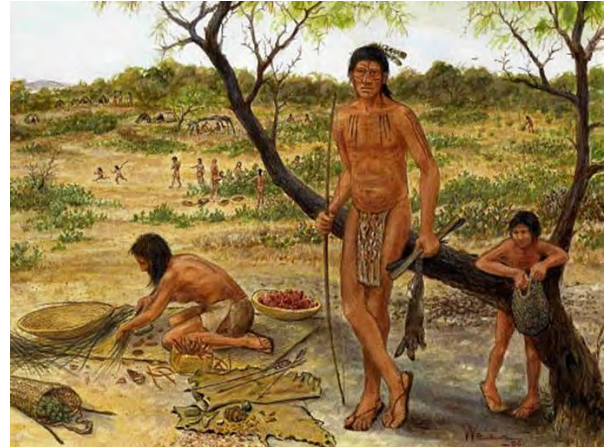
- Waarom wordt de moderne mens wijze mens genoemd?
- Bestaan de homo sapiens al lang vergeleken met het bestaan van het geslacht homo?

Jagers-verzamelaars

De oudste menselijke resten zijn gevonden in Oost-Afrika. De prehistorische mens leefde van de jacht op dieren, van visvangst en het verzamelen van zaden, vruchten en insecten. We noemen deze eerste mensen dan ook wel **jagers-verzamelaars**. Jagers-verzamelaars zijn mensen die in hun voedsel voorzien door te jagen en eetbare planten te verzamelen.

Figuur 1.5 De Masai is een nomadenvolk dat leeft in Kenia en Noord-Tanzania (waar ook de Olduvaikloof ligt). De Masai leven nog steeds als nomaden. Ze trekken rond op zoek naar eten voor hun vee.

Figuur 1.6 Een familie prehistorische jagers-verzamelaars in Noord-Amerika

De prehistorische mensen woonden niet net als wij in een huis of in een dorp of stad. Ze trokken binnen een vast leefgebied rond op zoek naar voedsel. Mensen die geen vaste woonplaats hebben maar rondtrekken, noemen we **nomaden**. Omdat er maar beperkte hoeveelheden voedsel waren, konden maar weinig mensen tegelijkertijd in hetzelfde gebied wonen.

De ontdekking van vuur was voor de mens erg belangrijk. Het was voor het eerst dat er controle kwam over de natuur. Het vuur werd waarschijnlijk per ongeluk ontdekt. Het eerste vuur dat de mens gebruikte is mogelijk ontstaan door een blikseminslag. Later leerde de mens zelf vuur maken. Hiernaast zie je daar een voorbeeld van. Dit meisje maakt vuur met een plank, een stok en wat droog gras en takjes. Door de stok tussen je handen op het plankje te draaien ontstaat er wrijving. Dit zorgt voor warmte waardoor uiteindelijk de droge grassprietjes en takjes vlam vatten.

Figuur 1.7 Het maken van vuur

► **Opdracht 4 (individueel)**

- a. Wat is de reden dat er maar weinig jagers-verzamelaars in een gebied wonen?
- b. Wat is de belangrijkste reden dat je op Aruba tegenwoordig niet meer als jager-verzamelaar kunt leven?
- c. Stel je voor dat je oog in oog zou staan met een jager-verzamelaar. Wat zou zijn mening zijn over jou? Hoe zou hij jou aan zijn stamgenoten beschrijven?
- d. Zoek op internet beelden of bronnen op over de Masaï. Email de link van je vondst naar je docent.

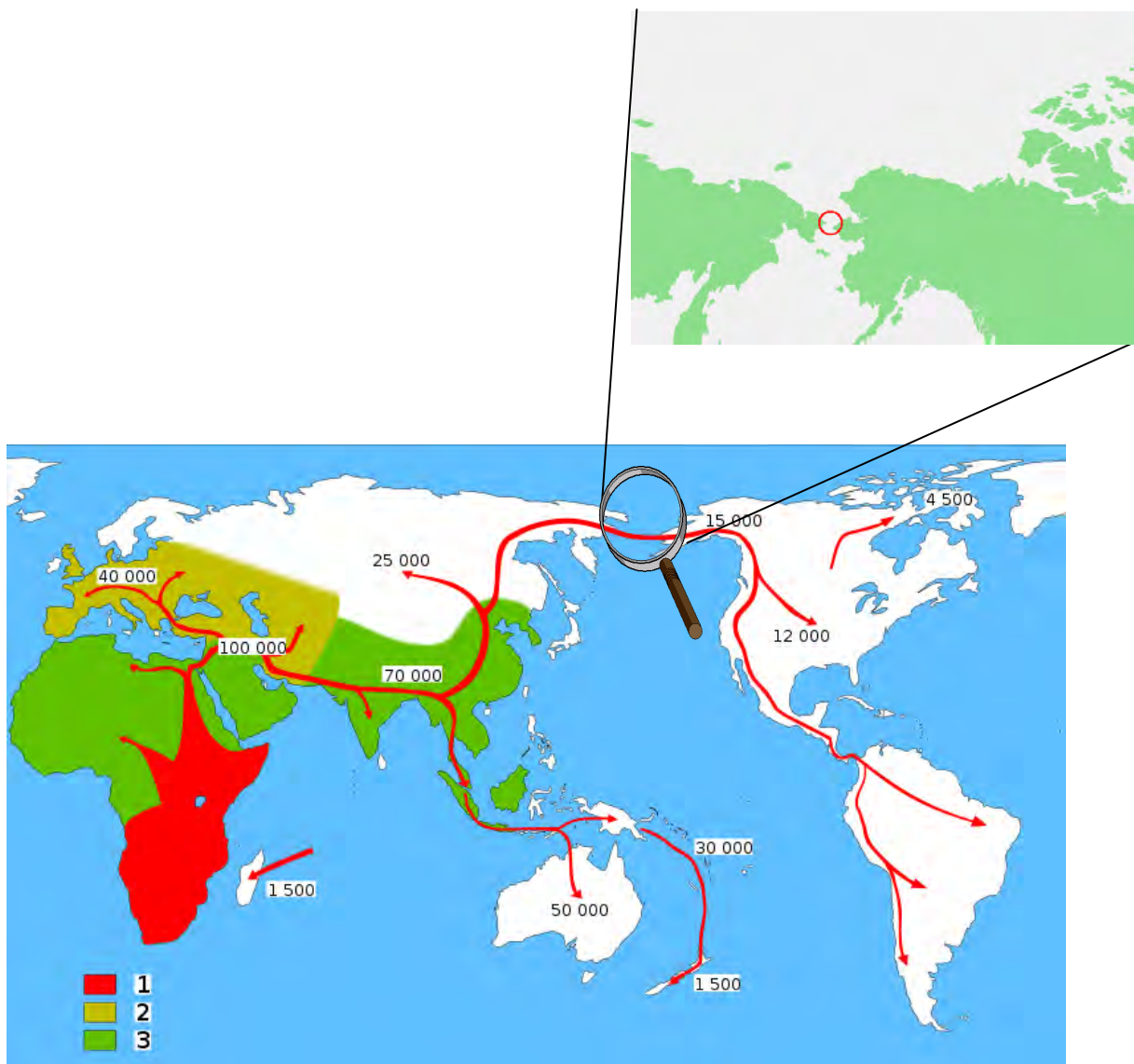
► **Extra opdracht (duo's)**

Deze opdracht is een webquest. Nomaden bestaan tegenwoordig nog steeds. Zo heb je in Afrika de Masaï, in Australië de Aboriginals en in Europa de Sinti. Je gaat op zoek naar meer eigentijdse nomadische volken. Probeer drie nog bestaande nomadische volken te zoeken. Vermeld er ook bij waar deze volken leven.

Een gebrek aan eten hing vaak samen met het klimaat. Het klimaat heeft een grote invloed op de wereld. De laatste 10.000 jaar is er relatief weinig veranderd aan het klimaat. Hiervoor was er een ijstijd. Een ijstijd is een periode waarin een groot deel van de wereld bedekt is met een dikke laag ijs. De laatste ijstijd was 120.000 - 10.000 jaar geleden. Na het einde van deze ijstijd zag het klimaat er heel anders uit. De wereld werd warmer, maar er waren ook andere verschillen. Op de ene plek regende het bijvoorbeeld veel meer dan gedurende de ijstijd. Terwijl het op de andere plekken nauwelijks meer regende.

Figuur 1.8 IJstijden

Als in een bepaald gebied te weinig eten te vinden was, dan trokken de nomaden verder. Op deze manier verspreidde de mensheid zich heel langzaam over de aarde. Dit proces nam vele duizenden jaren in beslag. Vanuit Afrika trok de mens naar Azië en later ook naar Europa. De mens maakte waarschijnlijk met vlotten de oversteek van Azië naar Australië. Over de manier waarop de mens in Amerika kwam, verschillen de meningen. Volgens de meest invloedrijke theorie trok de mens via de Beringstraat vanuit Azië naar Noord- en Zuid-Amerika. De Beringstraat is tegenwoordig een stuk zee tussen Rusland en Noord-Amerika, maar tussen ongeveer 11.500 jaar geleden was dit door een **ijstijd** drooggevallen. Hierdoor was het mogelijk om zonder te varen naar Amerika over te steken. Er komen echter steeds meer wetenschappers die denken dat de Amerindianen misschien toch per boot de oversteek hebben gemaakt. Er zijn nu ook archeologen die denken dat er voor de Amerindianen andere bewoners op het Amerikaanse continent waren. Deze mensen zijn mogelijk vanuit Australië naar Amerika overgestoken.

Figuur 1.9 de verspreiding van de mens over de aarde

► **Opricht 5 (individueel)**

Bekijk *figuur 1.8* en *figuur 1.9*.

- Leg in je eigen woorden uit wat een ijstijd is.
- Hoe zijn de oorspronkelijke bewoners van Zuid-Amerika daar waarschijnlijk gekomen? Beschrijf de route die de mensheid op haar weg naar Zuid-Amerika aflegde.

Paragraaf 1.2 Van nomade tot boer

Doel van de les: In deze paragraaf leer je hoe de eerste mensen in hun dagelijks onderhoud voorzagen.

Kernbegrippen:

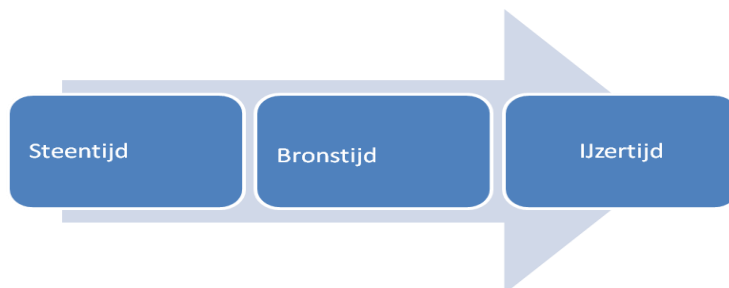
- Driepriodensysteem
- Neolithische Revolutie
- Agrarische samenlevingen
- Sedentaire samenleving
- Natuurgeloof

Structuurbegrippen:

- Oorzaak en gevolg

Werktuigen

De jagers-verzamelaars maakten gebruik van werktuigen. Werktuigen zijn voorwerpen die arbeid vergemakkelijken. De prehistorische mensen maakten oorspronkelijk werktuigen van bot, hout en vuursteen. Mensen die aan de kust leefden maakten ook werktuigen van schelpen. Er werden bijvoorbeeld speren van hout gemaakt en bijlen en hamers van vuursteen of schelpen. Later leerde de mens gereedschappen maken van brons en ijzer. Dit betekende een belangrijke verbetering van de kwaliteit van deze werktuigen. Deze verbetering van de werktuigen door het ontdekken van nieuwe materialen was erg belangrijk voor de menselijke ontwikkeling. De prehistorie wordt daarom aan de hand van deze materialen door archeologen in drie verschillende perioden onderverdeeld: de steentijd, de bronstijd en de ijzertijd. Dit noemen we het **driepriodensysteem**. Dit systeem wordt nog erg vaak gebruikt er is echter veel kritiek op. Deze perioden gaan namelijk niet voor de hele wereld op. Zuid Amerika heeft bijvoorbeeld nooit een ijzertijd gekend.

Figuur 1.10 Driepriodensysteem

► Opdracht 6 (individueel)

- Uit welke perioden bestaat het driepriodensysteem?
- Wat is de reden dat archeologen gekozen hebben voor de naam steentijd?
- Als je een naam voor onze eigen tijd zou bedenken aan de hand van de indeling steentijd, bronstijd en ijzertijd, welke naam zou je dan kiezen? Waarom zou je deze naam kiezen?

Figuur 1.11. Stenen bijl

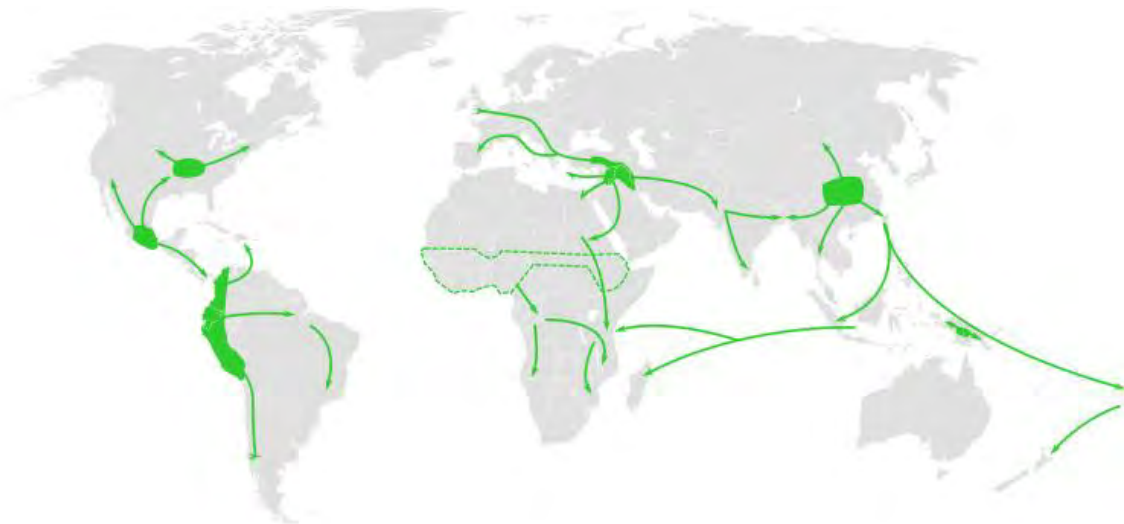
Figuur 1.12 IJzeren werktuigen

Oorzaak en gevolg

Om historische gebeurtenissen te begrijpen is het heel belangrijk om oorzaken en gevolgen te kunnen onderscheiden. Als je oorzaken en gevolgen wilt onderscheiden moet je eerst de feiten op een rijtje zetten. Vervolgens moet je je afvragen welke feiten oorzaken en welke feiten gevolgen zijn. Hierdoor kun je in de geschiedenis bepaalde ontwikkelingen ontdekken. Je leert begrijpen hoe de wereld waarin je leeft zo geworden is. Sommige oorzaken en gevolgen zijn makkelijk aan te wijzen. Vaak is het echter lastiger doordat er meerdere oorzaken en gevolgen zijn. Neem bijvoorbeeld een auto-ongeluk: Jorge is de hele nacht wakker geweest omdat hij niet kon slapen. De volgende ochtend rijdt hij naar zijn werk, maar het regent heel hard. Plotseling rent een hond de straat over. Jorge is zo slaperig dat hij de hond te laat ziet. Van schrik trapt hij te hard op de rem, slipt op de gladde weg en krijgt een auto-ongeluk. Is de oorzaak van Jorge's auto-ongeluk nu de regen, de slapeloosheid of de overstekende hond?

Neolithische Revolutie

In onze moderne wereld bestaan er nog steeds kleine groepen jagers-verzamelaars. De meerderheid van de mensen heeft tegenwoordig een vaste woonplaats en jaagt niet meer. Dit is veroorzaakt door de opkomst van de landbouw. Ongeveer 10.000 jaar geleden begon de mens met het verbouwen van gewassen. Dit heet de **Neolithische Revolutie**. De periode waarin de landbouw ontstond noemen we het neolithicum. Het neolithicum vond plaats tegen het einde van de steentijd en wordt daarom ook wel de late steentijd genoemd. Neolithicum betekent letterlijk: nieuwe steentijd.

Figuur 1.13 De Neolithische Revolutie begon op verschillende momenten en op verschillende plaatsen in de wereld onafhankelijk van elkaar. In het oosten van Noord-Amerika 3000 tot 4000 jaar geleden, in Midden-Amerika 4000 a 5000 jaar geleden. In het Sahara gebied 4000 tot 5000 jaar geleden, we weten niet precies waar. In het Midden-Oosten 11000 jaar geleden en in China 9000 jaar geleden.

Figuur 1.14 Hoe een plantje de wereldgeschiedenis veranderde

Hoe de Neolithische Revolutie begonnen is weten we niet zeker, er bestaan hierover verschillende theorieën. Een mogelijke oorzaak is klimaatverandering. Klimaatverandering veroorzaakt overstromingen in het ene deel van de wereld en droogte in andere delen. Door te veel of te weinig regen kan er hongersnood ontstaan. Dit gebrek aan voedsel zou de aanleiding geweest kunnen zijn voor het begin van de landbouw. Veel wetenschappers zijn het er tegenwoordig over eens dat de aarde aan het opwarmen is. De opwarming van de aarde heeft grote gevolgen voor de mensheid. Dit is met name een risico in derdewereldlanden. Klimaatverandering levert ook een bedreiging voor de levensstijl van veel volken. Stel je bijvoorbeeld voor dat de Masaï niet meer genoeg voedsel kunnen vinden voor hun vee. Zouden de Masaï dan niet net als veel prehistorische mensen hun nomadische levensstijl moeten opgeven?

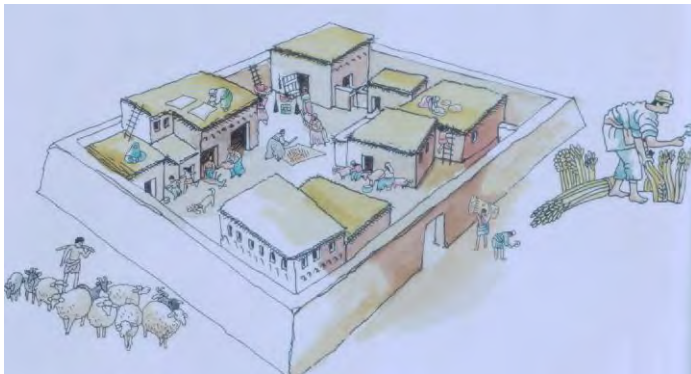
Figuur 1.15 De effecten van de opwarming van de aarde voor de mensheid.

De komst van de landbouw zorgde voor het ontstaan van **agrarische samenlevingen**. Deze samenlevingen ontstonden niet plotseling. De overgang van jagen en verzamelen naar landbouw duurde duizenden jaren. De Neolithische Revolutie begon in gebieden waar granen in het wild groeiden. De nomaden verzamelden deze granen voor hun maaltijd. Ze kwamen er op een bepaald moment achter dat ze deze granen ook konden planten. Later gingen ze ook vee houden. De landbouw bracht meer op dan jagen en verzamelen. Deze hogere opbrengst zorgde voor een sterke bevolkingsgroei. Als er meer eten is kunnen er immers meer mensen

in leven gehouden worden. Er konden nu bijvoorbeeld voorraden eten aangelegd worden voor moeilijke periodes. Het geboortecijfer steeg hierdoor en het sterftcijfer daalde. Het landschap veranderde ook door het ingrijpen van de mens. Wilde begroeiing werd weggehaald om plaats te maken voor graanvelden, dorpen en wegen.

► **Opdracht 7 (individueel)**

Leg in je eigen woorden uit wat het verband is tussen de opkomst van een agrarische samenleving en de groei van de bevolking. Gebruik hierbij de structuurbegrippen oorzaak en gevolg.

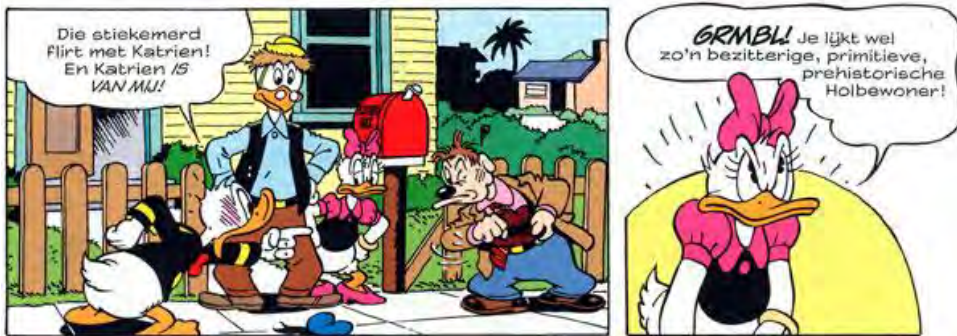
Figuur 1.16 Een neolithisch dorp met twee manieren waarop deze mensen in hun voedsel voorzagen. Het feit dat ze meer voedsel hadden betekende niet dat ze beter aten. Het dieet van de jager-verzamelaar was vaak een stuk gevarieerder dan dat van de landbouwers.

Door de opkomst van de landbouw bleven mensen voornamelijk op één plek wonen. Dit noemen we een **sedentaire samenleving**.

► **Opdracht 8 (duo's)**

- Waarom zou de moderne Arubaanse samenleving nooit ontstaan zijn zonder de Neolithische Revolutie. Gebruik bij je uitleg de structuurbegrippen oorzaak en gevolg.
- In wat voor gebieden begon de Neolithische Revolutie?
- Waarom veranderde het landschap door de Neolithische Revolutie?
- Bekijk *figuur 1.16*. Noem twee bezigheden die je hier ziet die niet horen bij jagers-verzamelaars?

Door de Neolithische Revolutie veranderde ook de taakverdeling tussen man en vrouw. Vaak wordt gedacht dat de mannen altijd jagers waren en de vrouwen altijd verzamelaars. Dit is onjuist, er zijn genoeg voorbeelden te noemen van samenlevingen van jagers-verzamelaars waar de vrouwen ook deelnemen aan de jacht of de mannen aan het verzamelen. Je kunt dit terugzien bij veel recente voorbeelden van jagers-verzamelaars. Een mooi voorbeeld waren de Selk'nam ook wel bekend als de Ona, een volk dat leefde in de regio Patagonië in het zuiden van Chili en Argentinië. Bij dit volk hielpen de vrouwen de mannen met jagen. Bij de !Kung, een volk in de Afrikaanse Kalahariwoestijn, doen mannen mee aan het verzamelen. Maar wat de verdeling ook is, bij jagers-verzamelaars zijn mannen en vrouwen even belangrijk voor de voedselvoorziening. Hierdoor was de positie van mannen en vrouwen redelijk gelijk. Dit veranderde als gevolg van de Neolithische Revolutie. Doordat er meer eten kwam, konden er meer kinderen gevoed worden. Vrouwen moesten hierdoor steeds vaker thuisblijven om de kinderen te verzorgen. Het gevolg hiervan was dat de man verantwoordelijk werd voor de voedselvoorziening. Dit zorgde voor een ongelijke positie tussen man en vrouw. De vrouw werd voor haar voedsel afhankelijk van de man. De man kreeg hierdoor meer te zeggen binnen het gezin.

Figuur. 1.18 Vooroordelen over de prehistorische mens

► **Opdracht 9 (individueel)**

- a. Leg uit wat het verschil tussen een sedentaire en een nomadische samenleving is.
- b. Waarom zorgde de Neolithische Revolutie voor een veranderde positie van de vrouw?

Bekijk *figuur 1.17* en *figuur 1.18*

- c. Mensen hebben lang een slecht beeld van de prehistorische mens gehad. Een bekend voorbeeld hiervan is de „holbewoner“ met een knuppel die een vrouw aan haar haren naar zijn grot sleept. Wat vind je van dit beeld?

Religie en kunst

De prehistorische mens maakte naast werktuigen ook dingen die geen praktisch nut hadden. Ze maakten bijvoorbeeld kunst. Van deze kunst bestaan nog overblijfselen. Het bekendste voorbeeld hiervan zijn de grottekeningen. Naast deze tekeningen zijn ook verschillende voorwerpen bewaard gebleven zoals versierde werktuigen en beeldjes. Deze voorwerpen waren gemaakt van bot, klei, ivoor, steen of schelpen.

Figuur 1.19 Arubaanse grottekeningen

figuur 1.20 Prehistorische beeldjes waren vaak afbeeldingen van vrouwen met grote dijen, billen en borsten, vaak ook zwanger. De beeldjes hadden geen gezichten. Het gezicht is geheel bedekt met haar. Het waren waarschijnlijk vruchtbaarheidsbeeldjes. Tegenwoordig noemen we ze daarom ook Venusbeeldjes naar de Romeinse godin van de liefde en vruchtbaarheid: Venus. In de illustratie zie je een beeldje dat de Venus van Willendorf genoemd wordt.

Sommige van deze kunstwerken zijn waarschijnlijk terug te voeren op hun geloof. We weten weinig over de manier waarop de prehistorische mens dacht. We hebben immers geen geschreven bronnen. We kunnen echter wel een idee krijgen uit archeologische vondsten en van eigentijdse volken die nog een jagers-verzamelaars leefwijze hebben zoals de Sentinelezen die leven in de buurt van India, de Mbuti uit Congo of de Nukak uit Colombia. Van deze volken weten we dat ze meestal een **natuurgeloof** aanhangen. Volgens natuurgeloven hebben alle wezens en dingen een ziel. Zo kunnen bijvoorbeeld de zon en de maan aanbeden worden, maar ook rivieren, bomen, regen en bliksem.

► **Opdracht 10 (duo's)**

- a. Geef een voorbeeld van prehistorische kunst op Aruba.
- b. Waarom is „Venusbeeldje“ eigenlijk een vreemde naam voor prehistorische beeldjes.
- c. Vergelijk de hedendaagse graffiti met de rotstekeningen van vroeger. Geef de overeenkomsten en verschillen aan.

► **Opdracht 11 (individueel)**

Zet een kruis in de juiste kolom.

	waar	niet waar
Prehistorische mensen maakten kunst.		
Jagers-verzamelaars verbouwden groenten.		
Jagers-verzamelaars aten ongezonder dan mensen in een agrarische samenleving.		
Jagers-verzamelaars hadden werktuigen.		
De moderne Arubaanse samenleving is sedentair.		
Er bestaan tegenwoordig geen jagers-verzamelaars meer.		

Paragraaf 1.3 Van dorp naar stadstaat

Doel van de les: In deze paragraaf leer je hoe agrarische samenlevingen uitgroeiden tot beschavingen

Kernbegrippen:

- Stadstaten
- Beschaving
- Irrigatie
- Specialisatie
- Hiërarchie
- Slavernij

Structuurbegrippen:

- Standplaatsgebondenheid
- Continuïteit en verandering
- Bron en interpretatie

Beschaving

De overgang van jager-verzamelaar naar boer veranderde de manier waarop mensen samenleefden. De bevolking groeide doordat er meer voedsel beschikbaar was. Deze groeiende bevolking hoefde niet meer rond te reizen, ze bleven gewoon naast hun akkers wonen. Ze bouwden eerst dorpen en later steden. Een van de eerste delen van de wereld waar dit gebeurde was het Midden-Oosten in een gebied dat we de vruchtbare sikkkel noemen. De oudste archeologische sporen van landbouw zijn in dit gebied gevonden.

Figuur 1.21 De vruchtbare sikkkel loopt via de Nijl, boven de Rode Zee langs naar de Perzische golf. Tegenwoordig omvat dit gebied delen van Egypte, Israël, de Palestijnse autoriteit, Jordanië, Syrië, Irak, Iran en Turkije.

Figuur 1.22 De Sumerische stad Ur

Binnen deze vruchtbare sikkellag een gebied dat Mesopotamië heet. In dit gebied groeide een aantal dorpen uit tot steden. Deze steden veranderden later in **stadstaten**. Een stadstaat is een staat die bestaat uit een stad en het omliggende gebied. In deze stadstaten ontstond de Sumerische **beschaving**. Een beschaving is een ingewikkelde maatschappij die gekenmerkt wordt door vergevorderde agrarische ontwikkelingen, stedenbouw en handel.

Mesopotamië is Grieks voor land tussen de rivieren. Dit gebied heeft deze naam gekregen omdat het tussen de rivieren de Eufraat en de Tigris lag. Het was een erg droog gebied maar had vruchtbare grond rond de rivieren. In dit droge gebied vormden zich zo'n 6.000 jaar geleden de eerste stadstaten zoals Ur en Uruk. In deze stadstaten ontstonden verschillende beschavingen waaronder de Sumeriërs, de Akkadiërs en de Babyloniërs.

Figuur 1.23 Mesopotamië

► **Opdracht 12 (individueel)**

Sommige mensen zien de Sumerische beschaving als de oudste beschaving ter wereld. Hier is niet iedereen het mee eens. Andere mensen noemen bijvoorbeeld de Indusbeschaving, de Egyptische beschaving of de Chinese beschaving als eerste beschaving ter wereld. Dit heeft voor een deel met standplaatsgebondenheid te maken.

- Leg uit waarom dit met standplaatsgebondenheid te maken heeft. Wat het verschil tussen een sedentaire en een nomadische samenleving is.
- Stel je voor dat je een Chinese historicus mag interviewen. Wat zou volgens hem waarschijnlijk de oudste beschaving ter wereld zijn? Waarom zou hij dit antwoorden?

De Sumerische beschaving kon ontstaan dankzij de uitvinding van **irrigatie**. De Sumeriërs bedachten dat ze het water uit de rivieren konden gebruiken om het droge land vruchtbaar te maken. Door een systeem met sloten en dammen te ontwikkelen konden ze van de droge grond toch een goede oogst krijgen. Zo'n systeem noemen we een irrigatiesysteem.

Figuur 1.24 Landbouw in Sumerië

Het gevolg van de irrigatie was dat er met minder mensen meer voedsel verbouwd kon worden. Hierdoor was het niet meer nodig dat iedereen boer moest zijn. Doordat niet iedereen zijn eigen voedsel hoefde te verbouwen had men tijd over om nieuwe dingen te ontdekken en te leren. De Sumeriërs vonden bijvoorbeeld het rekenen en schrijven uit, maar ook het wagenwiel, klokken, het pottenbakkerswiel en bronsgieten.

► **Opdracht 13 (individueel)**

- Waarom maakte irrigatie uitvindingen mogelijk?
- Leefden de Sumeriërs in de steentijd, de bronstijd of de ijzertijd?
- Welke uitvindingen zie je in de cartoon terug?
- Maken we tegenwoordig nog gebruik van deze uitvindingen?

Figuur 1.25 Sumerische uitvindingen

Continuïteit en verandering

Als je onze eigen tijd met de voorbije eeuwen vergelijkt is er veel veranderd. Er is echter ook veel hetzelfde gebleven. Als je de geschiedenis wil bestuderen kijk je niet alleen naar de dingen die veranderen maar ook naar de dingen die hetzelfde blijven. We duiden dit aan met de structuur begrippen verandering en continuïteit. Onderzoeken welke dingen veranderen en welke dingen hetzelfde blijven is niet alleen belangrijk om de geschiedenis te begrijpen, het is ook nodig om onze eigen tijd te begrijpen.

► **Opdracht 14 (groepjes van 3)**

Irrigatie was erg belangrijk voor de Mesopotamiërs. Is irrigatie nog steeds van belang voor de Arubaanse samenleving? Oftewel is hier sprake van continuïteit of van verandering. Ga op onderzoek uit in je eigen omgeving. Vraag een boer, een cunucero of iemand die groenten verbouwt of en waarom hij gebruik maakt van irrigatie. Schrijf een kort verslag van honderd woorden over je bevindingen. Je mag hier ook een video van maken. Deze video kun je vervolgens op internet zetten.

(Zorg wel dat je hier toestemming voor hebt van de geïnterviewde).

Rond 3300 voor Christus ontwikkelden de Sumeriërs een beeldschrift. Een beeldschrift is een schrift met plaatjes in plaats van letters. Omdat dit heel veel tijd kostte om te schrijven, ontwikkelden ze hieruit een ander schrift, het spijkerschrift. Dit betekende het einde van de prehistorie. De prehistorie eindigde niet op alle plekken in de wereld op hetzelfde moment. Op de ene plek werd het schrift eerder uitgevonden dan op de andere plek.

Figuur 1.26 De Sumeriërs schreven niet op papier! Ze gebruikten kleitabletten. Dit waren plakken klei waarin ze met een naald schreven. De tabletten werden daarna in de zon gedroogd of in een oven gebakken.

Figuur 1.27 Hierboven zie je zo'n kleitablet. Dit is het huiswerk van een Sumerische scholier. Archeologen hebben veel van deze kleitabletten teruggevonden. Zo kunnen we veel te weten komen over de Sumerische cultuur.

Specialisatie en hiërarchie

Omdat het niet meer nodig was dat iedereen boer was, gingen mensen andere beroepen uitoefenen. Dit noemen we **specialisatie**. Er kwamen soldaten, handelaren, bouwvakkers en nog veel meer beroepen. Deze specialisatie was heel praktisch maar zorgde ook voor sociale ongelijkheid. Het ene beroep had meer macht en aanzien dan het andere. Hierdoor ontstond een **hiërarchie** binnen de samenleving. Dit is een onderverdeling van de samenleving waarin sommige mensen de baas zijn over anderen. Bovenaan de hiërarchie stond de koning, helemaal onderaan de slaven. De koning had het meeste macht en aanzien, de slaven het minste.

De macht van de koning rustte op zijn soldaten. Sumerische koningen stuurden deze soldaten erop uit om te plunderen en slaven te vangen. **Slavernij** is een economisch systeem waarbij mensen gedwongen worden om voor niets te werken, meestal onder slechte werkomstandigheden. Deze mensen worden slaven genoemd. Deze slaven zijn eigendom van de slaveneigenaar. Naast ongelijkheid tussen de beroepen ontstond er ook een grote ongelijkheid tussen mannen en vrouwen. De Sumeriërs legden de ongelijkheid tussen man en vrouw zelfs in de wet vast.

► Opdracht 15 (individueel)

De Sumeriërs noemden hun land zelf *ki-en-gir*: het land van de beschaafde heersers. De Sumeriërs vonden kennelijk dat beschaafde mensen minder beschaafde mensen mochten overheersen.

- Leg uit waarom specialisatie voor ongelijkheid zorgde.
- De opkomst van beschavingen wordt vaak als iets goeds gezien. Er zijn ook nadelen op te noemen, geef minimaal twee voorbeelden van nadelen.
- Vind je dat er binnen de moderne Arubaanse samenleving gelijkheid bestaat tussen mannen en vrouwen? Licht je antwoord toe.

► **Opdracht 16 (duo's)**

Bekijk de afbeelding die bij deze opdracht hoort.

	3200 BCE	3000 BCE	2400 BCE	1000 BCE
Sag Hoofd				
Gin Lopen				
Su Hand				
Sa Gerst				
Ninda brood				
A Water				
Ud Dag				
Musen Vogel				

Figuur 1.28 Spijkerschrift

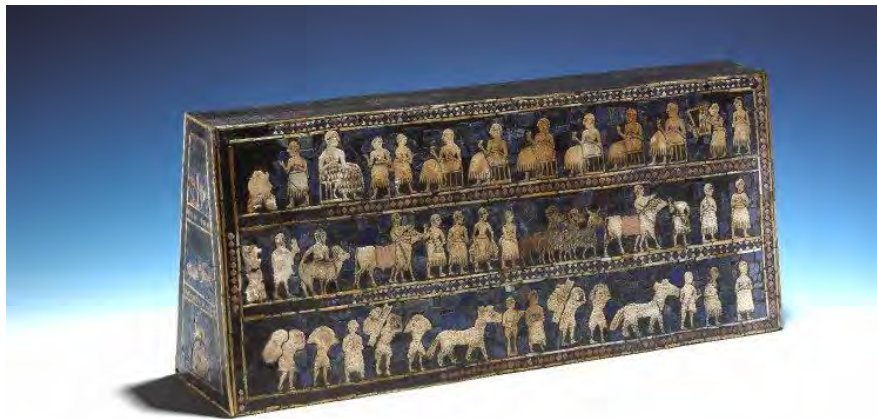
- Leefden de Sumeriërs nog in de prehistorie? Leg uit waarom je dit denkt. Is hier sprake van continuïteit of verandering?
- Als je de plaatjes van links naar rechts bekijkt, welke ontwikkeling zie je dan?
- Gebruiken we tegenwoordig nog plaatjes om betekenis over te brengen? Zo ja geef een voorbeeld.
- Het hebben van een schrijftaal is heel handig. Noem een voordeel van het hebben van een schrijftaal.
- Het ontstaan van taal geeft het belang van communicatie voor de mens weer. Noem drie voorbeelden van moderne communicatie.
- Probeer met dit beperkte aantal woorden een zin te schrijven in spijkerschrift.

Figuur 1.29 Een gipsen beeld van ongeveer 2500-2000 voor Christus. Dit soort beelden werd in tempels gebruikt voor gebeden.

Figuur 1.30 De standaard van Ur is een Sumerische houtendoos versierd met een mozaïek. Deze doos is opgegraven op de plek waar vroeger de stad Ur was, in het huidige Irak. De doos heeft twee belangrijke panelen. Het ene paneel wordt wel het paneel van oorlog (boven) en de ander het paneel van vrede (onder) genoemd.

► **Opdracht 17 (individueel)**

Bekijk *figuur 1.30* de standaard van Ur. Deze standaard is een historische bron.

- Op de beide panelen van de standaard van Ur zie je veel verschillende beroepen uitgebeeld, noem er twee.
- In welk land liggen de ruïnes van Ur?

► **Extra opdracht 18 (duo's)**

De standaard van Ur lijkt precies op een stripverhaal. Dit stripverhaal vertelt veel over de Sumerische beschaving. Stel je voor dat iemand zo'n stripverhaal over de moderne Arubaanse samenleving zou maken. Wat voor beroepen en taferelen zouden hierop afgebeeld worden? Maak met je tweetal zo'n stripverhaal.

Paragraaf 1.4 Egypte, een complexe samenleving

Doel van de les: In deze paragraaf leer je hoe een ingewikkelde beschaving samengaat met een complexe cultuur.

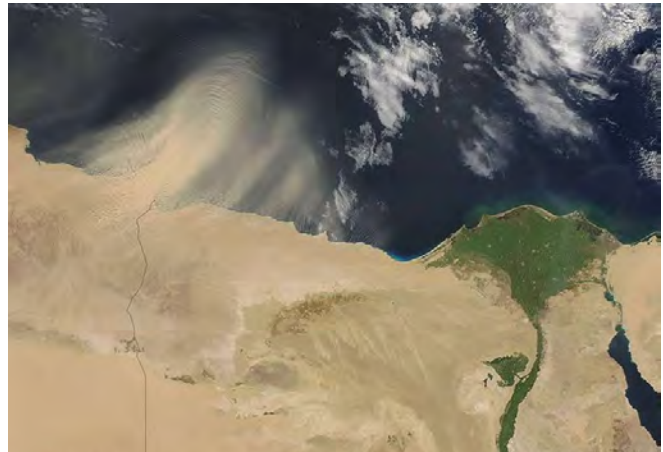
Kernbegrippen:

- Polytheïsme
- Hiërogliefen
- Bestuursapparaat
- Belasting
- Sociale lagen

Structuurbegrippen:

- Interpretatie

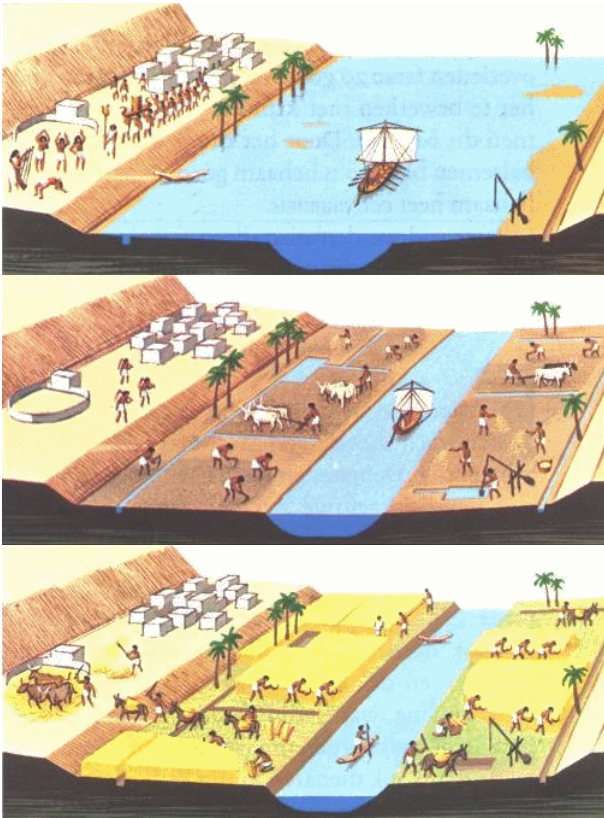
Het Oude Egypte was een beschaving in het oosten van Noord-Afrika. Deze beschaving ontstond ongeveer 3150 jaar voor Christus en bleef bijna drieduizend jaar bestaan. Net als het Sumerische rijk ontstond het Egyptische rijk in de buurt van een rivier, bij de Nijl-delta. Dit is een rivierengebied in Egypte, waar de rivier de Nijl uitmondt in de Middellandse Zee. De Egyptenaren maakten net als Sumeriërs gebruik van irrigatie. Hierdoor kon een machtig rijk ontstaan.

Figuur 1.31 Egypte vanuit de lucht gezien. Zie je hoe al het groen zich tegenwoordig nog steeds rond de rivier de Nijl en de Nijl-delta bevindt?

Interpretatie

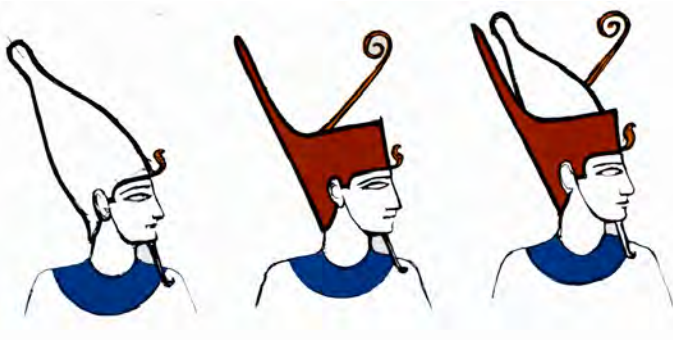
Interpretatie is een belangrijke historische vaardigheid. Je leert om niet alleen naar de losse feiten te kijken maar ook een betekenis hierin te vinden. Door middel van interpretatie kun je zien waarom het verleden belangrijk is voor het heden. Je leert conclusies trekken uit onderzoek. Maar je leert ook bestaande interpretaties aan nieuwe feiten te toetsen. Een voorbeeld hiervan is de bouw van de piramides. Wetenschappers hebben lang gedacht dat de piramides door slaven gebouwd zijn. Archeologen ontdekten later een bewijs dat de bouwers van de piramides in hoog aanzien stonden en waarschijnlijk goed behandeld werden. Door dit bewijs gingen de archeologen de geschiedenis anders interpreteren. Je hebt immers in de vorige paragraaf geleerd dat slaven weinig aanzien hebben. Als de bouwers van de piramiden dus veel aanzien hadden, dan waren ze waarschijnlijk geen slaven.

Figuur 1.32 De vruchtbaarheidscyclus van de Nijl

Geloof en bestuur

Het Egyptische Rijk werd geleid door een koning, de farao. De Egyptenaren dachten dat hun farao's goddelijk waren. De farao werd beschouwd als de zoon van de Zonnekoning Ra. De koning stond daarom niet alleen aan het hoofd van de regering maar ook aan het hoofd van de priesters. De Egyptenaren hadden niet maar één god, maar meerdere goden. Het hebben van meerdere goden noemen we **polytheïsme**.

Figuur 1.33 Het oude Egypte bestond uit twee rijken: een boven- en een benedenrijk. Ieder rijk had zijn eigen kroon. De rode kroon, de Desjret is de kroon van Beneden-Egypte. De witte kroon, de Hedjet van Opper-Egypte. Er bestaat ook een kroon voor een farao die over beide delen heerste, dit was een combinatie van de twee andere kronen.

► Opdracht 19 (individueel)

a. Egypte werd door de beroemde Griekse geschiedschrijver Herodotus „een geschenk van de Nijl“ genoemd. Wat is de reden dat hij Egypte zo noemde?

Bekijk *figuur 1.32*. De Egyptenaren kenden drie jaargetijden: overstromingstijd, zaaitijd en oogsttijd. Door de overstroming werd de grond vruchtbaar.

b. Beschrijf wat er op de drie plaatjes in *figuur 1.32* gebeurt.

c. Leg uit wat *figuur 1.32* met de uitspraak van Herodotus te maken heeft.

Toetanchamon de kindfarao

De meeste mensen hebben wel eens van Toetanchamon gehoord. Toetanchamon is de bekendste farao uit de geschiedenis. Niet omdat hij zo belangrijk was, maar omdat zijn graftombe zo goed bewaard is gebleven. Toetanchamon leefde in de 14de eeuw voor Christus. Hij werd al op zijn negende farao! Toetanchamon zou niet lang farao blijven. Hij stierf al op negentienjarige leeftijd.

Figuur 1.34 Het gouden begrafenis masker van Toetanchamon

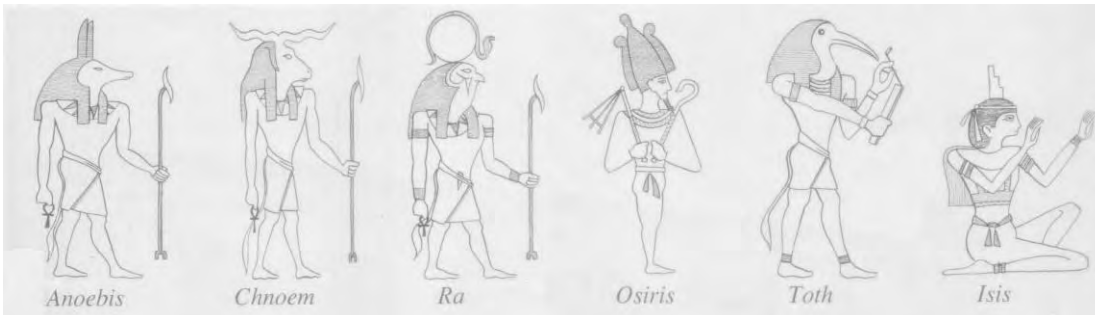
► Opdracht 20 (duo's)

Lees de tekst van *figuur 1.34*

Toetanchamon was negen toen hij farao werd. Hij was dus jaren jonger dan jij en je klasgenoten toen hij heerser werd over het Egyptische rijk. Op Aruba mogen kinderen en jongeren vaak weinig zelf beslissen, laat staan de baas van het land zijn. Je mag pas op je achttiende stemmen.

(Toetanchamon zou al een jaar nadat hij mocht stemmen overleden zijn) Wat vind je hier eigenlijk van? Wat zou de reden zijn dat Arubanen onder de achttien niet mogen stemmen? En waarom is de leeftijds grens achttien en niet bijvoorbeeld zestien of veertien? Zijn jullie het hiermee eens?

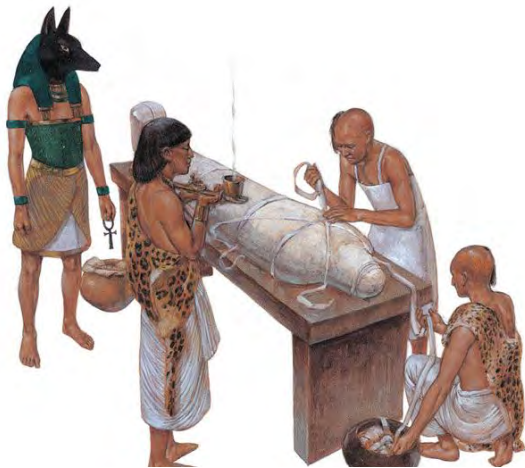
Beantwoord deze vragen in een betoog van 150 woorden.

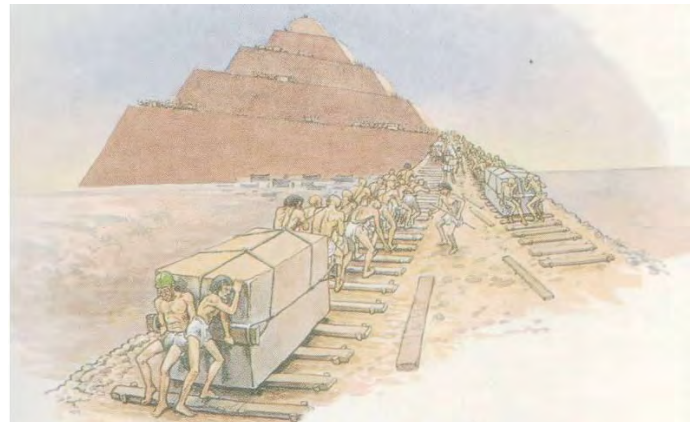
Figuur 1.35 Egyptische goden van links naar rechts: Anoebis, Chnoem, Ra, Osiris, Toth en Isis.

In Egypte staat de zon bijna dagelijks fel brandend aan de hemel. Het is dan ook niet zomaar toevallig dat de Egyptenaren in een zonnegod geloofden. Ze noemden deze zonnegod Ra. De Egyptenaren dachten dat Ra iedere dag in een schip langs de hemel voer. In de avond ging hij dood in het westen om in de ochtend in het oosten opnieuw geboren te worden. Net zoals de zon opkomt en ondergaat. Ra was echter niet de enige god. De Egyptenaren hadden veel meer goden. Zo had je Chnoem, de schepper die mensen maakte op een pottenbakkersschijf. Osiris de god van het dodenrijk, Isis de moedergodin, en Horus de zoon van Isis en Osiris. Anoebis was de god van de mummificatie, hij had de kop van een jakhals. Toth was de god van de wijsheid, hij schreef alles op voor de goden.

Figuur 1.36 Egyptische goden

Figuur 1.37 Bij de Egyptenaren nam het leven na de dood een belangrijke plaats in. Farao's werden na hun dood gemummificeerd. Dit hield in dat het lichaam houdbaar gemaakt werd door het te balsemen. De Egyptenaren dachten namelijk dat mensen hun lichaam nog nodig hadden voor het leven na de dood.

Figuur 1.38 De mummie werd in een grafombe, een piramide geplaatst. Dit zijn enorme bouwwerken. De bouw duurde vaak het hele leven van de farao. De piramide had ook een religieuze betekenis. Het was een kunstmatige berg die reikte tot in de godenwereld.

► **Opdracht 21 (individueel)**

- Leg in je eigen woorden uit wat polytheïsme is.
- Bekijk *figuur 1.37*. Je ziet op de tekening een priester met een masker op. Welke god zal deze priester verbeelden, waarom denk je dit?
- Wat is het doel van het mummificatieproces?

Het rijk van de farao was enorm, hij kon dit niet in zijn eentje besturen. De Farao regeerde het rijk met behulp van een **bestuursapparaat**. Dit bestuursapparaat bestond uit ministers en ambtenaren. Een ambtenaar is iemand die in dienst is van het bestuur van een land of streek. Er moest van alles bijgehouden worden. Boeren moesten bijvoorbeeld **belasting** betalen en diensten uitvoeren voor de regering zoals het onderhouden van het irrigatiesysteem. Om dit bij te houden hadden de Egyptenaren een eigen beeldschrift ontwikkeld: **hiërogliefen**. De Egyptische ambtenaren verzamelden gegevens over het land. Hierdoor konden ze belangrijke feiten bijhouden. Zo konden ze bijvoorbeeld zien hoeveel graan en vee opgehaald werd aan belasting.

Figuur 1.39 De Egyptenaren ontwikkelden een beeldschrift. We noemen dit schrift hiërogliefen. Hiërogliefen zijn plaatjes die woorden of klanken uitbeelden. Vroeger werd dit woord alleen gebruikt voor het beeldschrift uit het oude Egypte. Tegenwoordig wordt de naam hiëroglief voor meerdere beeldschriften gebruikt zoals de Maya-hiërogliefen.

Figuur 1.40 Egyptische ambtenaren meten de oogst op. Opvallend is dat de ambtenaren twee keer zo groot zijn als de boeren. Egyptische kunst kende geen perspectief, alles werd tweedimensionaal weergegeven. De grootte van de afgebeelde mensen hing af van hun status binnen de samenleving.

► Opdracht 22 (duo's)

Probeer de handelingen in *figuur 1.40* te interpreteren.

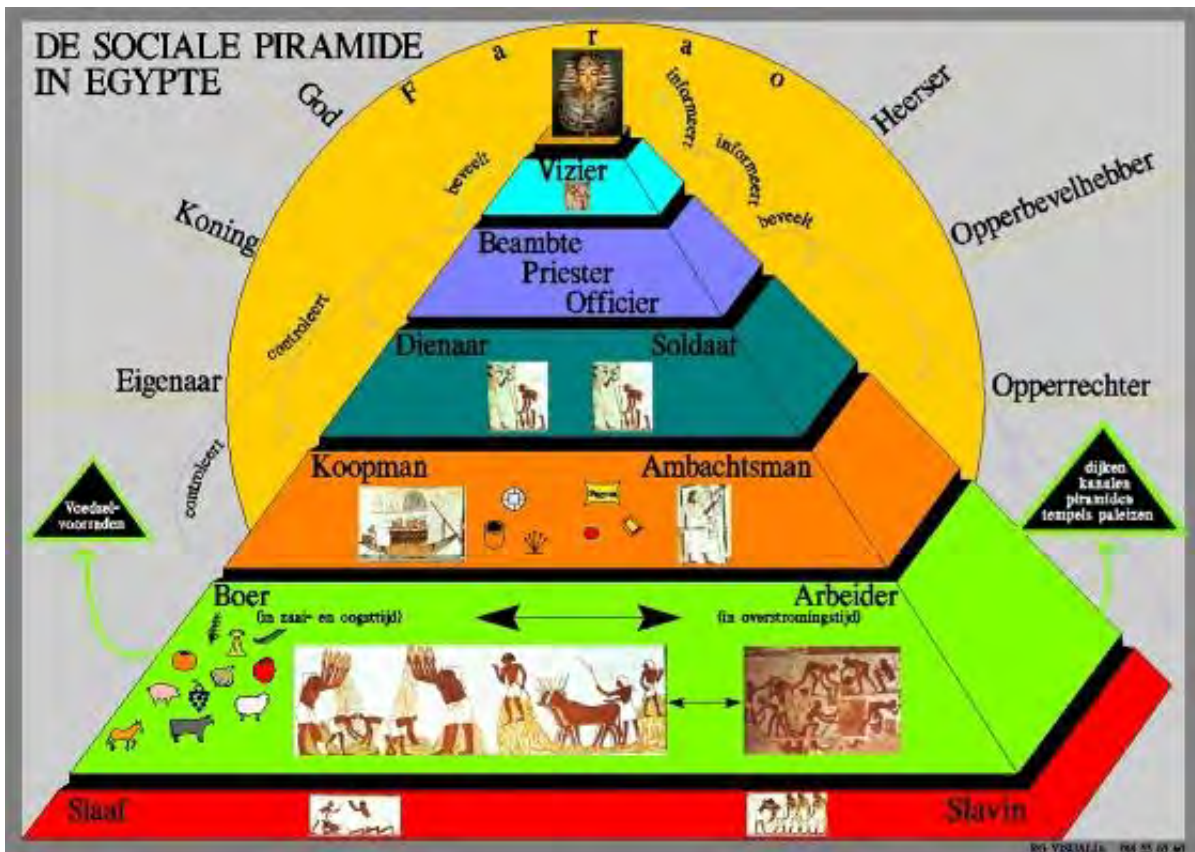
- Met welk doel zouden de ambtenaren op de afbeelding de hoeveelheid van de oogst bepalen?
- Waarom zijn de mensen die meten twee keer zo groot als de andere mensen?
- Wat is de reden dat er belasting nodig is voor het in stand houden van een bestuursapparaat?

Sociale lagen

In de Egyptische samenleving was de **sociale laag** waarvan iemand deel uitmaakte erg belangrijk. Sociale lagen zijn groepen mensen die van elkaar verschillen in rijkdom en macht. De meeste Egyptenaren waren boeren. Deze boeren waren geen eigenaar van de grond. Ze moesten belasting betalen om de grond te mogen gebruiken. Boven hen stonden de koopmannen en ambachtslieden en daar weer boven de soldaten en belangrijke dienaren. Daar weer boven de priesters, de beambten en officieren. Helemaal bovenaan stond de farao.

Figuur 1.41 Door de opkomst van de landbouw en beschaving kwam er ook steeds meer kunst. Beeldhouwkunst, schilderkunst maar ook muziek. Op deze afbeelding zie je drie Egyptische vrouwen muziek maken.

Figuur 1.42 Sociale piramide van Egypte.

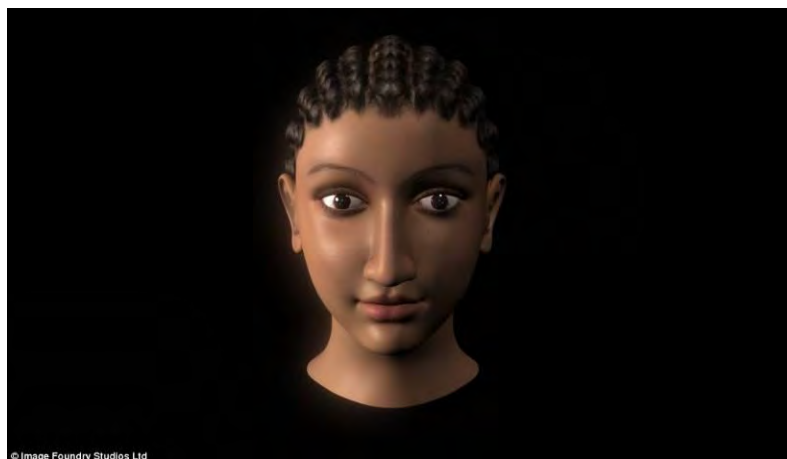
► **Opdracht 23 (individueel)**

Sociale lagen waren voor Egyptenaren erg belangrijk.

- Wat was de laagste sociale laag? Wat was de hoogste sociale laag?
- Waarom heeft een sociale piramide eigenlijk een piramide vorm en niet bijvoorbeeld de vorm van een rechthoek?
- Zijn sociale lagen in de moderne Arubaanse maatschappij nog belangrijk? Is dit veranderd ten opzichte van het verleden? Waarom denk je dat?
- Teken een sociale piramide voor Aruba. Bedenk welke beroepen volgens jou het meeste aanzien hebben en plaats ze in je piramide. Voorbeelden van beroepen zijn: ambtenaar, politieagent, notaris, dokter, minister, boer of schoonmaker.

In het oude Egypte hadden vrouwen meer rechten dan vrouwen in veel andere oude beschavingen zoals Sumerië. Een vrouw mocht bijvoorbeeld zelf kiezen of ze met een man trouwde. Vrouwen trouwden wel erg vroeg in Egypte: tussen hun 12de en 14de levensjaar. De belangrijkste taak van de vrouw was het huishouden en de opvoeding van de kinderen, maar ze mocht als ze dat wilde ook buitenshuis werk zoeken. Verder waren vrouwen, in tegenstelling tot in Sumerië, voor de wet gelijk aan mannen. Vrouwen hadden bijvoorbeeld het recht te scheiden en het recht op eigen bezit. Er waren in Egypte zelfs vrouwelijke farao's! Denk bijvoorbeeld maar aan Cleopatra. Cleopatra de VII was de laatste Egyptische farao. Ze is bovendien een van de beroemdste farao's. Er zijn veel boeken en films over haar leven gemaakt.

Figuur 1.43 De sociale positie van de vrouw in het oude Egypte

Figuur 1.44 Cleopatra wordt in films vaak weergegeven als een blanke westerse vrouw. In werkelijkheid had ze waarschijnlijk een gemengde afkomst. Haar familie was wel van oorsprong Grieks-Macedonisch, maar leefde al meer dan 300 jaar in Egypte. De afbeelding hiernaast is een reconstructie van het gezicht van Cleopatra gemaakt op basis van meer dan 2000 verschillende afbeeldingen van haar op archeologische vondsten.

► **Opdracht 24 (Duo's)**

- Wat vind je van de positie van de vrouw in Egypte vergeleken met die in Sumerië?
- En wat als je de positie van de vrouw in Egypte met die van Aruba vergelijkt?

Begrippenlijst
Hoofdstuk 1

Agrarische samenlevingen: een samenleving waarin de meeste mensen in hun onderhoud voorzien door middel van landbouw.

Belasting: een algemene en verplichte betaling aan de regering.

Beschaving: een ingewikkelde maatschappij die gekenmerkt wordt door vergevorderde agrarische ontwikkelingen, stedenbouw en handel.

Bestuursapparaat: het geheel van mensen dat zorgt dat een staat functioneert.

Drieperiodensysteem: archeologen delen de geschiedenis in drie perioden in: de steentijd, de bronstijd en de ijzertijd.

Evolutie: een ontwikkeling die zich langzaam voltrekt.

Evolutietheorie: een theorie bedacht door Charles Darwin (1809-1882). Volgens deze theorie zijn de levende wezens op aarde langzaam veranderd door natuurlijke selectie.

Hiërarchie: een onderverdeling van mensen (of dingen) waarin sommige mensen (of dingen) hoger staan dan andere.

Hiërogliefen: het schrift van de oude Egyptenaren. Dit schrift bestaat uit plaatjes het wordt daarom een beeldschrift genoemd

Homo sapiens: is de wetenschappelijke naam van de moderne mens. Homo sapiens zijn een variant van het geslacht Homo. Homo sapiens sapiens betekent slimme of wijze mens.

IJstijd: een periode waarin de wereld afkoelt. Door de daling van de temperatuur groeien de ijskappen.

Irrigatie: het kunstmatig winnen en verdelen van water. Dit water wordt aan landbouwgewassen toegevoegd om een betere oogst te krijgen.

Jagers-verzamelaars: mensen die in hun levensonderhoud voorzien door te jagen, te vissen en eetbare planten en zaden te verzamelen.

Natuurgeloof: Volgens natuurgeloven hebben alle wezens en dingen een ziel.

Neolithische Revolutie: de Neolithische Revolutie begon ongeveer 10.000 jaar geleden. Deze revolutie betekende het begin van de landbouw.

Nomaden: mensen die geen vaste woonplek hebben. Nomaden trekken van de ene plek naar de andere.

Polytheïsme: mensen die meerdere goden aanbidden noemen we polytheïstisch.

Sedentaire samenleving: een samenleving waarin mensen een vaste woonplaats hebben.

Slavernij: een economisch systeem waarbij mensen gedwongen worden om voor niets te werken, meestal onder slechte werkomstandigheden.

Stadstaten: een staat die bestaat uit een stad en het omliggende gebied.

Sociale lagen: groepen mensen die van elkaar verschillen in rijkdom en macht.

Specialisatie: het ontstaan van verschillende beroepen. Het was niet meer nodig dat iedereen betrokken was bij het jagen en verzamelen of verbouwen van voedsel. Hierdoor konden sommige mensen andere beroepen gaan uitoefenen zoals ambtenaar, soldaat, pottenbakker enzovoorts.

Spijkerschrift: het schrift van de Sumeriërs. De Sumeriërs schreven met een riethalm op nog natte, zachte kleitabletten. Na het opdrogen werden deze tabletten keihard. Hierdoor konden ze bewaard worden.

Hoofdstuk 2: Van het Oude Griekenland naar de Renaissance

Het is dinsdag ochtend als de leerlingen uit klas 3A van Colegio Caribiana de wiskundeles binnen lopen. Mr Wendel zegt: „Vandaag gaan we beginnen met een nieuw hoofdstuk. Dit hoofdstuk gaat over de stelling van Pythagoras“. Enthousiast begint hij uit te leggen: „In een driehoek met rechte hoeken is er een verband tussen de rechthoekzijden en de schuine zijde“. Terwijl hij uitlegt tekent hij een driehoek op het bord. Ondertussen droomt Erik heerlijk weg, want de naam van de stelling maakt hem nieuwsgierig. „De stelling van Pythagoras? Waarom heet die stelling zo?“ Als hij het aan Mr Wendel vraagt, vertelt die dat Pythagoras een wiskundige en filosoof uit de Oudheid was. „Aan hem en andere wetenschappers uit die tijd hebben we te danken dat we tegenwoordig veel begrijpen van de wereld om ons heen“.

Figuur 2.1 Pythagoras

De Griekse beschaving ontstond meer dan 3200 jaar geleden. Rond 1200 v.Chr. zorgde migratie ervoor dat er in het zuidoosten van Europa een nieuwe beschaving ontstond. Door verbeteringen in de leefomstandigheden nam de populatie van deze beschaving sterk toe. De grotere bevolking zorgde voor de noodzaak om over meer natuurlijke hulpbronnen te beschikken. Denk maar aan schoon drinkwater, hout, metalen enz. Dit had tot gevolg dat deze beschaving zich net als de Egyptische beschaving uitbreidde om meer hulpbronnen te verkrijgen en te beschermen.

Deze uitbreiding leidde weer tot nieuwe problemen. Naarmate deze beschaving groeide, werd het moeilijker om samenhang binnen deze beschaving te behouden. Dit probleem zien we ook terug bij de Romeinen (§ 2.2) en in de Middeleeuwen (§2.3). In dit stadium spelen culturele aspecten een belangrijke rol om de saamhorigheid in het gebied te vergroten en te behouden. Zo was het geloof een middel om wereldgezag te legitimeren en om eenheid te creëren in een groot gebied. In dit hoofdstuk bekijken we die culturele en maatschappelijke aspecten van de Griekse en Romeinse beschavingen en van de Middeleeuwen en Renaissance. Deze verschillende periodes bleken van grote invloed op de Europese Geschiedenis. De invloed van deze culturele aspecten zoals kunst, literatuur, sport en wetenschap zijn tot op de dag van vandaag nog te merken zie *figuur 2.3*.

Figuur 2.2 Griekenland

Figuur 2.3 Olympische spelen

► **Opdracht 1 (duo's)**

- Zoek in jullie atlas op wat het klimaat van Griekenland is. Wat zijn de kenmerken van dit klimaat?
- Kijk in de atlas of dit gebied bergachtig is.
- Schrijf de namen op van de zeeën die om Griekenland liggen.
- Schrijf de namen op van drie eilanden die bij Griekenland horen.
- Jullie vliegen als toerist van Egypte (§1.3) naar Griekenland (§ 2.1). Je gemiddelde snelheid is 800 kilometer per uur. Wat is de relatieve afstand tussen die twee landen.

Paragraaf 2.1 Griekenland

Doel van de les: In deze paragraaf leer je hoe de culturele aspecten zich ontwikkelden in het oude Griekenland.

Kernbegrippen:

- Burger
- Onderwijs
- Wetenschap
- Tempel
- Mythen en legenden

Structuurbegrippen:

- Feit en Mening
- Standplaatsgebondenheid

Niet ver van het oude Egypte ontstond een andere beschaving: de oude Griekse beschaving. Deze paragraaf behandelt deze beschaving gedurende de periode 800 - 300 v. Chr. Het oude Griekenland bestond uit een groot aantal onafhankelijke stadstaten. Deze stadstaten vertoonden een aantal overeenkomsten maar ook veel verschillen.

Een echte machowereld

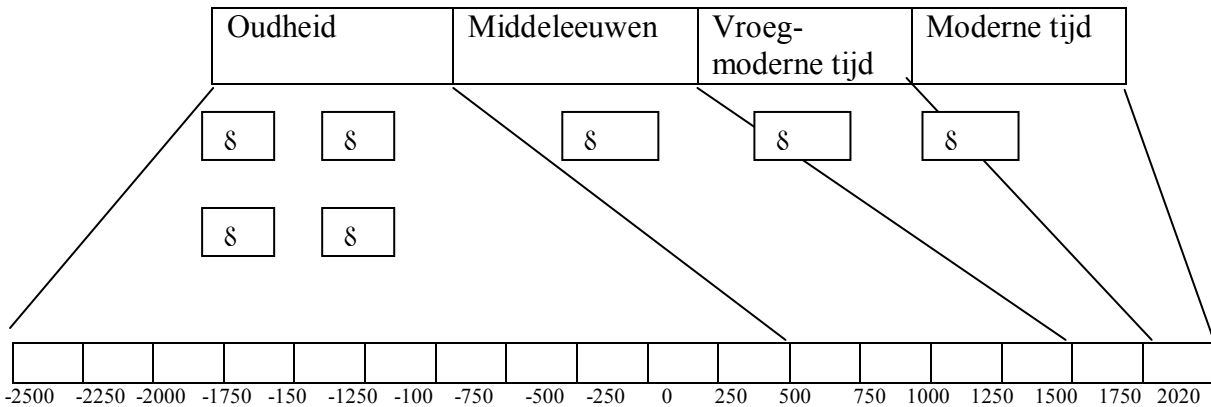
In de meeste van deze stadstaten kon je de bewoners in drie groepen onderverdelen: de **burgers**, de niet-burgers en de slaven. Burgers waren de belangrijkste inwoners van de stadstaat, ze hadden specifieke rechten en plichten. De burgers beslisten vaak over de politiek. Niet iedereen was een burger. Of je wel of niet een burger was hing af van je rijkdom en afkomst. Vrouwen, kinderen, slaven en vreemdelingen waren geen burgers. De rijke Griekse burgers hielden zich vooral bezig met bestuur en politiek. Zij lieten slaven het werk op het land doen.

Figuur 2.4 Een Griekse vrouw aan het werk in het huishouden

In het openbare leven en thuis waren de mannen de baas. Vrouwen hadden weinig inbreng in de alledaagse besluiten. De vader stippelde de toekomst uit voor alle gezinsleden. Zo bepaalde hij met wie de dochters trouwden en wat voor scholing en carrière de zoons kregen. Binnen het gezin was er een duidelijke taakverdeling. De vrouwen bleven thuis om voor de kinderen te zorgen en de huishouding te doen. Ze mochten alleen onder begeleiding naar buiten. De rijke vrouwen hadden slaven om mee te helpen. De arme vrouwen hadden dat niet, maar waren daardoor zelfstandiger en vrijer. De dochters bleven ook thuis om de moeders te helpen in de huishouding.

► **Opdracht 2 (individueel)**

Teken de tijdsbalk na en kleur de periode van de Griekse overheersing in met paars en vul je legenda in.

► **Opdracht 3 (individueel)**

In de Griekse samenleving was er een *taakverdeling* te zien tussen mannen en vrouwen. Vrouwen waren ondergeschikt aan mannen. Kruis drie taken aan die bij mannen hoorden.

- hoofd van de familie
- voor het huishouden zorgen
- uithuwen van dochters
- spinnen en weven
- besturen en oorlog voeren

Werken of naar school?

Onderwijs vormde een belangrijk onderdeel van de Griekse maatschappij. Dit onderwijs verschilde van stadstaat tot stadstaat. In de stadstaat Sparta waren de opvoeding en het onderwijs veel strenger dan in Athene. De opvoeding in Sparta was zo streng dat we zelfs tegenwoordig nog spreken van een „Spartaanse opvoeding“ wanneer we een strenge en gedisciplineerde opvoeding bedoelen.

Het was een ander soort onderwijs dan we tegenwoordig hebben. Op school leerde je bijvoorbeeld lezen en schrijven, maar je leerde ook om goede sporter te worden. Belangrijke sporten waren boksen, hardlopen en speerwerpen. Alleen de zoons van de rijken gingen naar school. Zij waren de enige die daar tijd en geld voor hadden. Ons woord school is afgeleid van het Griekse woord voor vrije tijd. Zoals je al hebt kunnen lezen moesten meisjes in het oude Griekenland thuis meehelpen. Ook de arme jongens moesten werken; veel vrije tijd hadden ze dus niet. Wie veel geld had kon ook na zijn veertiende verder studeren. Hoewel meisjes en arme jongens niet naar school gingen, kregen ze waarschijnlijk toch onderwijs. Zowel in de huishouding als in de landbouw moesten kennis en vaardigheden van generatie op generatie overgebracht worden.

► **Opdracht 4 (individueel)**

- a. Wat is het verschil tussen school en onderwijs?
- b. Stelling: Naar school gaan nu is veel leuker dan in de tijd van de oude Grieken. Ben je het met deze stelling eens? Leg uit.

Het begin van de wetenschap

Als gevolg van hun groeiende welvaart kregen de Grieken tijd om de wereld om hun heen te bestuderen. Vanaf de 6de eeuw v. Chr. begonnen ze naar verklaringen te zoeken van alles wat ze om zich heen zagen. Dit zoeken naar kennis heet **wetenschap**. Het Oude Griekenland kende verschillende bekende wetenschappers zoals Pythagoras, Hippocrates, Socrates, Plato, Aristoteles en Archimedes. Deze mannen deden op verschillende gebieden onderzoek. Bijvoorbeeld op het gebied van wiskunde, natuurkunde, geneeskunde, aardrijkskunde of biologie. Dit onderzoek was belangrijk voor de ontwikkeling van alledaagse zaken zoals landbouw, scheepsbouw, zeevaart, het bestrijden van ziektes, enzovoorts. In het oude Griekenland werd wetenschap een deel van het leven, waardoor mensen er voortdurend mee bezig waren. Enkele theorieën van deze mensen zijn nog steeds van grote waarde voor ons. Denk bijvoorbeeld aan de stelling van Pythagoras in de lessen wiskunde.

Figuur 2.5 Socrates is een van de bekendste filosofen uit de geschiedenis. Hij woonde in de stadstaat Athene en was heel kritisch op de Atheense samenleving. Veel mensen vonden hem daarom een lastige man. Hij zou een slechte invloed op de jeugd hebben. Hij werd ervan beschuldigd geen eerbied voor de goden te hebben. De Atheense burgers veroordeelden hem tot zelfmoord. Hij moest een beker gif opdrinken.

► **Opdracht 5 (individueel)**

De filosoof en wetenschapper Aristoteles wilde door wetenschappelijk onderzoek de waarheid vinden. Hij onderzocht verschillende gebieden.

- a. Wat is het doel van de wetenschap?
- b. Schrijf vijf gebieden van het leven op die onderzocht kunnen worden. Denk aan wat je allemaal op school krijgt.
- c. Bedenk zelf een vraag voor iets dat je ziet, maar niet begrijpt.
- d. Waarom is het belangrijk dat je dat begrijpt (zie vraag 5c)?

► **Opdracht 6 (duo's)**

Zoek op het internet de namen van de vijf onderstaande Griekse wetenschappers.

- Schrijf in de tweede kolom de periode waarin ze leefden.
- Schrijf in de derde kolom op welk gebied ze onderzoek deden.
- Schrijf in de vierde kolom voor welke alledaagse zaak het belangrijk was.

Naam	periode	gebied	Belangrijk voor
Archimedes			
Pythagoras			
Eratosthenes			
Aristoteles			
Hippocrates			

► **Opdracht 7 (individueel)**

Bekijk *figuur 2.5*

- Waarom werd Socrates veroordeeld tot zelfmoord in het oude Griekenland?
- Is de veroordeling van Socrates een menselijke reactie? Licht toe met een ander voorbeeld uit de geschiedenis.

De goden op de berg Olympus

Naast onderwijs en wetenschap besteden de Grieken veel tijd aan godsdienst. De Grieken vereerden net als de Egyptenaren (§ 1.4) veel goden en godinnen. Ze waren polytheïstisch. Volgens de Grieken woonden de belangrijke goden op de berg Olympus in het noorden van Griekenland. De Grieken bouwden mooie **tempels** voor hun goden (zie *figuur 2.6*). In de tempels konden ze bidden en offers brengen. Als de Grieken een belangrijke beslissing moesten nemen, gingen ze naar de tempels om advies te vragen aan de priesters. Alleen de priesters konden de tekens van de goden begrijpen. Hun voorspellingen waren echter vaak zeer raadselachtig. Om hun goden te eren, organiseerden ze feesten en spelen voor hen, bijvoorbeeld de Olympische spelen. Over de goden werden eeuwen lang verhalen doorverteld. Bijna elke Griek kende deze verhalen. Deze verhalen worden **mythen en legenden** genoemd.

Elke stadstaat had een of meer speciale beschermgoden. Iedere god had zijn eigen taak. Zo was Aphrodite de godin van de liefde, Athena de godin van de wijsheid en Dionysus de god van druivenoogst en de wijn. De belangrijkste van deze goden was Zeus. Hij was oppergod en god van de aarde en de lucht. De Griekse goden waren erg menselijk. Ze zagen er niet alleen uit als mensen maar gedroegen zich ook vaak zo. Ze hadden bijvoorbeeld regelmatig ruzie met elkaar. De Grieken zagen hun goden als machtige wezens met menselijke emoties, die direct in menselijke aangelegenheden, zoals oorlogen, ingrepen. Ze straffen mensen die hen dwars lagen en hielpen mensen die ze mochten.

Figuur 2.6 Het Parthenon in Athene

Figuur 2.7 St Michael katholieke kerk in Brazil, Aruba

► **Opdracht 8 (individueel)**

Bekijk *figuur 2.6* en *figuur 2.7*

- a. Stelling: een kerk is voor veel mensen op Aruba belangrijk. Is dit een feit of mening.
- b. Zou een tempel in het oude Griekenland ook belangrijk zijn geweest voor de mensen toen? Licht je antwoord toe.

De doos van Pandora

De oppergod Zeus had aan de titanen Prometheus en Epimetheus de opdracht gegeven om de mens te scheppen. Samen schiepen ze de man. Maar omdat de man ongelukkig en koud was schonken ze hem het vuur. Dit vuur hadden ze gestolen van Zeus. Dit maakte Zeus woedend. Hij besloot dat hij de mensen hiervoor zou straffen. Hij bedacht een list: hij liet uit klei een beeldschone vrouw maken voor Prometheus. Alle goden hielpen mee. Zo kreeg ze verschillende goede gaven mee van de goden, maar ook een verradelijk karakter en nieuwsgierigheid. Pandora zou de eerste sterfelijke vrouw op aarde worden. Hij stuurde haar met een doos naar de aarde. Onder geen beding mocht ze die doos openen. Zeus wilde Pandora aan Prometheus geven, maar die bedankte vriendelijk voor de eer. Na deze mislukking schonk hij haar aan diens dommere broer Epimetheus, die haar wel aannam. Toen op een dag Epimetheus het huis verliet werd Pandora zo nieuwsgierig dat ze de doos opende. Op het moment dat ze de doos opende ontsnapte al het kwaad uit de doos en verspreidde zich over de wereld. Op het allerlaatste moment kon Epimetheus (die net thuis kwam) het deksel weer dichtslaan. Er lag nog één ding in: de hoop. En dat is maar goed ook want met al die ellende die Pandora over de wereld heeft losgelaten, zouden we immers niet zonder kunnen.

Figuur 2.8 De doos van Pandora

Uit de aarde schiep God Adam, hij blies hem door zijn neus de levensadem in. Hij zette hem vervolgens in het paradijs. Adam leefde vrij in het paradijs, het enige dat hij niet mocht doen van God was eten van de boom van kennis van goed en kwaad. God vond dat Adam niet alleen hoorde te blijven. Daarom schiep hij uit zijn rib een vrouw: Eva. Samen leven ze gelukkig in het paradijs. Totdat de sluwste van alle dieren, de slang Eva overhaalt om een appel van „de boom van kennis van goed en kwaad“ te eten. Eva is zo nieuwsgierig dat ze het probeert, ze haalt Adam ook over te proeven. Door het eten van de appel verliezen ze hun onschuld. Ze schamen zich voor hun ongehoorzaamheid aan God en bedekken hun naaktheid. God stuurt ze uit het paradijs om in de wereld met al zijn problemen te leven.

Figuur 2.9 De Zondeval.

► **Opdracht 9 (duo's)**

Lees *figuur 2.8* en *figuur 2.9*

- Welke van deze bronnen is een Griekse mythe? Licht je antwoord toe.
- Vergelijk beide verhalen. Kun je overeenkomsten ontdekken?

Een samenleving vol vermaak en kunst

De Griekse mythen en legenden vormden een inspiratiebron voor veel literaire werken, onder meer de gedichten van Homerus en de drama's van de Atheense tragediedichter Euripides. De mensen in het oude Griekenland gingen graag naar het **theater** om naar toneelstukken te kijken. Een theater is een plaats waar men handelingen van goden en dingen uit het dagelijkse leven door muziek en dans uitbeeldt. Het is één van de oudste kunstvormen. Ten tijde van het oude Griekenland was dans ook een vorm van vermaak, al was er in veel gevallen ook wel een religieuze aanleiding voor het dansen. De oude Grieken gingen ervan uit dat dansen door de goden was ontdekt. Ze hoopten zich door middel van dans te ontdoen van het kwaad. Het dansen vormde samen met schrijven, muziek maken en sporten een belangrijk onderdeel van de opvoeding. Daarnaast werd veel tijd besteed aan het beschilderen van aardewerk, bijvoorbeeld op vazen, kommen en bekers. Door archeologische vondsten van deze afbeeldingen weten we veel over de manier waarop de Grieken dachten over mannen, vrouwen en goden.

Figuur 2.10 Het Theater van Epidaurus

Figuur 2.11 Cas Di Cultura Aruba

► **Opdracht 10 (duo's)**

Bekijk *figuur 2.10* en *figuur 2.11*

- Wat houdt kunst in? (denk aan wat je geleerd hebt bij CKV?)
- Ga na wat voor verschillende soorten voorstellingen in Cas di cultura worden gegeven.
- Stelling: Het theater van Apidarus was net zo belangrijk voor de Grieken toen als Cas Di Cultura voor de mensen van tegenwoordig is. Vind je dat deze stelling juist of onjuist is? Licht je keuze toe.

Paragraaf 2.2 De Romeinen

Doel van de les: In deze paragraaf leer over het leven van de Romeinen

Kernbegrippen:

- Romanisering
- Expansie
- Pater familias
- Christendom
- Monotheïsme

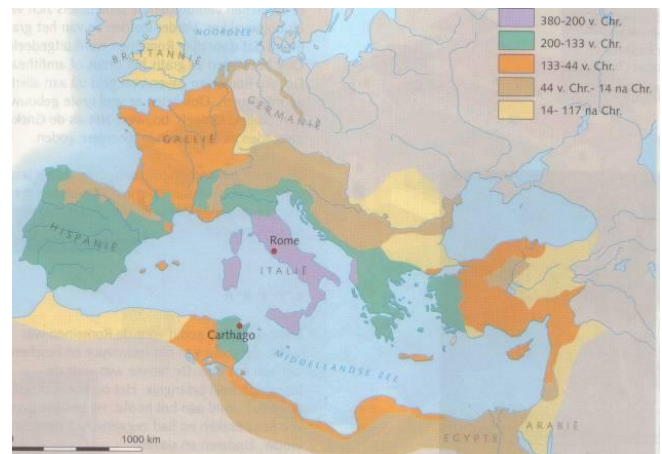
Structuurbegrippen:

- Oorzaken en gevolgen
- Verandering en continuïteit

Vanaf 300 v. Chr. werd de dominante rol van Griekenland in het Middellandse Zeegebied langzaam overgenomen door het Romeinse Rijk. Griekenland werd in 148 v. Chr. zelfs door de Romeinen veroverd. Toen het Romeinse Rijk op haar grootst en machtigst was liepen haar grenzen van het huidige Groot-Brittannië tot Egypte en van Armenië tot Marokko. (zie *figuur 2.13*) Het oude Griekenland vormde vooral een culturele eenheid. Rome zou ook een politieke eenheid vormen, die centraal vanuit Rome geregeerd werd. Deze paragraaf gaat over de geschiedenis van het Romeinse Rijk in de periode 300 v. Chr. tot 500 n. Chr.

Figuur 2.12 Volgens een legende is Rome gesticht door de tweeling Romulus en Remus. Volgens de legende waren ze de kinderen van een priesteres en de oorlogsgod Mars. Toen hun moeder werd vermoord werden ze opgevoed door een wolf. Volgens de legende stichtten ze de stad Rome in 753 v. Chr. Na een ruzie over wie de baas over de stad zou worden vermoorde Romulus zijn broer Remus. Romulus werd zo de eerste koning. De stad is naar hem genoemd.

Figuur 2.13 Uitbreiding van het Romeinse Rijk

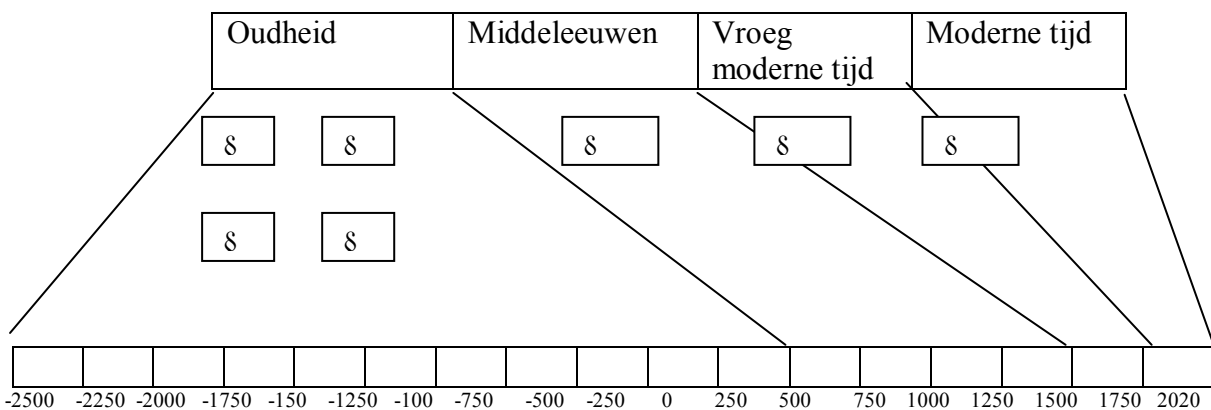
De opkomst van het Romeinse Rijk

Van oorsprong was Rome een stadstaat net zoals de verschillende Griekse stadstaten. Vanaf de 3^e eeuw v. Chr. begon de stadstaat Rome zich uit te breiden. De Romeinen voerden veel oorlogen met de omliggende stammen. Veel van deze oorlogen wonnen ze dankzij hun goed georganiseerde leger. De overwonnen gebieden namen ze in bezit. Dit uitbreiden van

grondgebied noemen we **expansie**. In totaal hebben zeven koningen over Rome geregeerd. Na de zevende koning werd Rome een republiek.

De Republiek probeerde van de volken in de onderworpen gebieden één Romeins volk te maken. Ook Griekenland werd veroverd door de Romeinen. De Romeinen namen veel van de Griekse cultuur over en verspreiden dit in de rest van de veroverde gebieden, zoals het huidige Spanje, Portugal en Tunesië. Op deze manier bleef het Romeinse Rijk groeien. Hoe groter de republiek werd, hoe moeilijker te besturen. De steeds groter wordende republiek verzwakte door burgeroorlogen en corrupte ambtenaren die gebieden voor zichzelf hielden. Rond 50 v.Chr greep Julius Caesar naar de macht en riep zichzelf uit tot alleenheerser. Hij werd uiteindelijk vermoord door enkele boze senatoren. Zijn opvolgers bleven zichzelf Caesar noemen: hiervan stamt het woord „keizer“ af.

► **Opdracht 11 (individueel)**

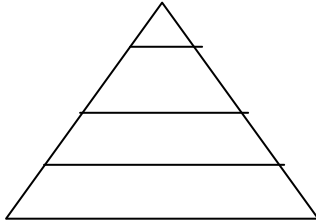
- Teken een tijdbalk en kleur de periode van de Romeinse overheersing in met rood en vul je legenda in (kleur opnieuw de perioden uit hoofdstuk 1 en § 2.1 in).
- Leg aan de hand van *figuur 2.13* het woord *expansie* uit.
- Hoe kon het dat de Romeinen zoveel gebieden konden veroveren?
- Viel Aruba ook binnen dat Romeinse Rijk? Licht toe.

De Romeinse samenleving

De Romeinse samenleving was te verdelen in verschillende sociale lagen. Je had een kleine groep grootgrondbezitters die in villa's op het platteland woonden of in grote huizen in de steden. Onder deze groep had je de handelaren die in de steden producten uit andere gebieden verkochten. De meeste mensen waren proletariërs. Zij waren arm en woonden vaak in armzalige woningen, maar ze waren wel vrij. Helemaal onderaan in de maatschappij stonden de slaven. Zij waren het bezit van grootgrondbezitters en handelaren.

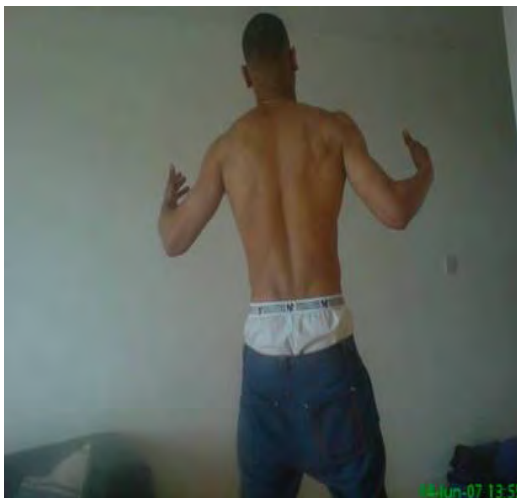
► **Opdracht 12 (individueel)**

Teken in de piramide hieronder de opbouw van de Romeinse samenleving

Gedraag je in Rome zoals de Romeinen

Door de vele Romeinse veroveringen kwamen veel gebieden onder de Romeinse heerschappij. Vanuit Rome werden soldaten en ambtenaren naar deze gebieden gestuurd. Deze soldaten en ambtenaren zorgden ervoor dat alles naar de wens van Rome verliep. De Romeinen in de veroverde gebieden namen hun Romeinse gewoonten en gebruiken mee en zetten zo hun Romeinse manier van leven voort. Ze bouwden bijvoorbeeld hun eigen Romeinse tempels en badhuizen. De bewoners uit de veroverde gebieden keken nieuwsgierig naar de nieuwkomers. De mensen uit de bovenlaag van de plaatselijke bevolking begonnen de Romeinse gewoonten en gebruiken over te nemen. Dit overnemen van Romeinse gewoontes en gebruiken heet **romanisering**. Zo leerden ze Latijn (de Romeinse taal) en namen ze Romeinse eet- en kledgewoontes over. Later namen ook andere lagen van de bevolking de Romeinse manier van leven over. Ook tegenwoordig nemen we nog steeds gewoontes van andere landen over. Denk bijvoorbeeld maar aan kledinggewoontes. (zie bijvoorbeeld *figuur 2.14*).

Figuur 2.14 Trend in het jeansgebruik na 1990 onder jongens

Figuur 2.15 Romeinse kleding

► **Opdracht 13 (individueel)**

a. Leg in je eigen woorden uit wat er in de tekst bedoeld wordt met romanisering.

Bekijk *figuur 2.14*

b. Veel gewoontes en gebruiken en trends op Aruba komen uit Noord-Amerika.

Hoe noem je die ontwikkeling op Aruba?

c. Wat is jouw mening over het feit dat onze cultuur (hoe we denken en wat we doen) beïnvloed wordt door Amerika?

► Opdracht 14 (duo's)

- Overall in het Romeinse Rijk werd Latijn gesproken. Wat was hier de oorzaak van?
- Zou in het Romeinse Rijk Latijn een belangrijk vak op school zijn geweest. Licht toe.
- Met welk vak zou je Latijn tegenwoordig op school kunnen vergelijken? Leg uit.

Overall machismo

Het gezin was voor de Romeinen erg belangrijk. Net als bij de Grieken namen ook de Romeinse mannen binnen het gezin de belangrijke beslissingen. Het oudste mannelijke familielid stond aan het hoofd. Hij was **Pater familias**. De vrouw moest officieel haar man gehoorzamen. De kinderen werden streng opgevoed volgens de tradities van de familie. Ze moesten hun vader en de Romeinse samenleving respecteren. De godin van het gezin was Vesta. Zij was ook godin voor de hele Romeinse samenleving.

► Opdracht 15 (individueel)

- Leg uit wat het begrip Pater familias inhield.
- De Griekse samenleving had een machocultuur. Geldt dit ook voor de Romeinse samenleving?

Christendom: een ondergrondse beweging

De Romeinen waren net als de Egyptenaren en de Grieken polytheïstisch. Je hebt al kennis gemaakt met Godin Vesta. Veel van Romeinse goden waren overgenomen of leken erg op de Griekse goden, ze hadden alleen een andere naam. Zo heette de Romeinse oppergod Jupiter (bij de Grieken Zeus), de godin van het verstand Minerva (bij de Grieken Athene) en de god van de oorlog Mars (bij de Grieken Ares). Omdat ze zoveel oorlog voerden was Mars naast Jupiter de belangrijkste god. Het Romeinse Rijk was zo groot dat er binnen het rijk verschillende volkeren woonden met elk hun eigen religie en goden. Tegenover vreemde godsdiensten waren de Romeinse regeerders over het algemeen tolerant. Ze eisten wel dat Romeinse burgers bereid waren te bidden tot de Romeinse staatsgoden. Dit was problematisch voor een nieuw geloof dat zou opkomen: het Christendom. Dit geloof ontstond in het door Rome bezette Judea. Na de dood van Jezus in het jaar 29 of 30 n. Chr. trokken zijn leerlingen, de apostelen, er op uit om de leer van Jezus te verkondigen. Paulus was één van de apostelen en hij bracht het Christendom naar Rome. Het Christendom is een geloofsovertuiging die maar één God erkent. Een geloof dat alleen één God erkent noemen we een **monotheïstisch**. Ze erkenden daarom ook niet de Romeinse staatsgoden.

Dit was een van de belangrijkste redenen dat de Romeinse regeerders moeite hadden met het Christendom. Een grote brand in Rome in het jaar 64 kwam de regeerders goed uit, want zo konden ze de Christenen de schuld hiervan geven. Zij werden dus de zondebok en hun (bij)geloof werd voorlopig onderdrukt. Vanaf het jaar 250 werden de Christenen op grote schaal vervolgd. Ondanks alle vervolgingen werden meer en meer mensen in het Romeinse Rijk Christen. Het Christendom bleef groeien en verspreidde zich over het Romeinse Rijk. Men ging geleidelijk aan van polytheïsme over naar monotheïsme. Tot de dag van vandaag zijn de meeste geloven monotheïstisch. In het jaar 313 roept keizer Constantijn de geloofsvrijheid uit en komt er een einde aan de vervolging van de christenen. Het Christendom werd in 392 onder keizer Theodosius I de staatsgodsdienst. Het Christendom kwam de keizer goed uit. Het bracht eenheid binnen het grote keizerrijk, het legitimeerde zijn macht en het maakte de burgers gehoorzamer naar de keizer toe.

► **Opdracht 16 (groepjes van 3)**

a. In het Romeinse rijk waren ongeveer 390 belangrijke goden. Vul het schema verder in.

Naam God	God van	Nu bekend als
Vesta		
Jupiter		
Mars		

b. Zoek zelf op internet drie andere Romeinse goden of andere mythologische figuren op en kijk waar ze tegenwoordig om bekend zijn.

► **Opdracht 17 (individueel)**

a. Wat betekent monotheïsme?

b. Noem nog twee voorbeelden van een monotheïstische religie.

► **Opdracht 18 (individueel)**

a. Wat was de belangrijkste reden dat christenen in het Romeinse Rijk vóór 392 vervolgd werden?

b. Schrijf twee redenen op waarom keizer Theodosius I in 392 het christendom tot staatsgodsdienst uitriep.

Eén groot Bacchanaal

De Romeinse samenleving zou je een moderne samenleving kunnen noemen. De grootgrondbezitters bezochten openbare gebouwen die aanzien uitstraalden zoals theaters, marktplaatsen en het gymnasium. Ze gingen tijdens de hete zomerdagen naar hun villa's op het platteland. De armen moesten daarentegen de hitte en stank in de steden zien vol te houden.

De Romeinen hielden van gezelligheid en plezier. De grootgrondbezitters nodigden graag mensen uit voor een diner. Tijdens de eerste helft van het diner werd er alleen maar gegeten en tijdens de tweede helft alleen maar gedronken. De Romeinen aten graag liggend. Ook de proletariërs hielden feestavonden. Vooral wijn was een populaire drank onder de Romeinen. Als het niet tijdens een huisfeest gebeurde, dan gebeurde het wel in kroegen of broederschappen (vereniging van mensen met dezelfde beroepen). Ook tijdens offerfeesten werd er flink gegeten en gedronken.

Figuur 2.16 De Romeinen aten vaak liggend

Figuur 2.17 Het interieur van een Romeins huis.

► **Opdracht 19 (individueel)**

Bekijk *figuur 2.16* en *figuur 2.17*

- Wie woonden in deze villas? Leg je antwoord uit.
- Waar waren deze villas te vinden op het platteland of in de stad?
- Waarom gingen de grootgrondbezitters op hete dagen naar het platteland?
- Wat is bijzonder aan de manier waarop de mensen in *figuur 2.17* eten?

Wat ook heel erg Romeins was, was „in bad“ gaan. Er waren openbare badhuizen, waar iedereen naar toe kon gaan om zich te verfrissen. Hygiëne was voor de Romeinen belangrijk. In en rond het badhuis kon men sporten, wandelen en gezellig met elkaar praten.

Figuur 2.18 Een plattegrond van een Romeins badhuis *Figuur 2.19 Een modern badhuis op Aruba, een spa.*

Een ander belangrijk onderdeel van de Romeinse samenleving waren de spelen, zoals wagenrennen, gladiatorengevechten en atletiekwedstrijden. Deze verschillende vormen van spelen werden gehouden in amfiteaters, grote openlucht stadions. De moderne sportstadions lijken wel een beetje op amfiteaters.

Figuur 2.20 Wagenrennen

Figuur 2.21 gladiatorengevechten

Aan al die glorie en levensstijl kwam een einde toen het Romeinse Rijk in het jaar 476 na Chr. uit elkaar viel. Daarmee eindigt tevens de Oudheid en begint een andere periode: „de Middeleeuwen“. In de volgende paragraaf ga je leren wat de mensen in de Middeleeuwen belangrijk vonden en hoe zij leefden.

► **Opdracht 20 (individueel)**

Bekijk *figuur 2.22* en *figuur 2.23*

- a. Waar werd het amfiteater onder anderen voor gebruikt?
- b. Schrijf twee overeenkomsten op tussen *figuur 2.22* en *figuur 2.23*.

Figuur 2.22 Het Amfiteater van Pula

Figuur 2.23 Het Yankeestadion in New York

Paragraaf 2.3 De Middeleeuwen

Doel van de les: In deze paragraaf leer je meer over de rol van de Katholieke Kerk in de Middeleeuwen.

Kernbegrippen:

- Burgerrecht
- Kerstening
- Heidenen
- Polygamie
- Monniken
- Grootfamilie

Structuurbegrippen:

- Verandering en continuïteit
- Bron-en vraagstelling

Met de val van het Romeinse Rijk in 476 na Chr. komen we in een andere periode terecht: de Middeleeuwen. Dit zijn de eeuwen tussen de Oudheid en de Renaissance. Het werd als een donkere periode gezien vanwege de vele negatieve dingen zoals (burger)oorlogen, de pest, hongersnood en armoede. Maar vooral omdat de mensen, die leefden in de periode die na de Middeleeuwen kwam, het beschouwden als een periode van stilstand of zelfs achteruitgang op bepaalde gebieden: zoals wetenschap, kunst en politiek. De Middeleeuwen splitsen we in twee perioden; de vroege Middeleeuwen (500-1100) en de late Middeleeuwen (1100-1500)

In de vroege Middeleeuwen leefden bijna alle mensen in Europa op het platteland. Het waren voornamelijk boeren. Ze waren afhankelijk van een kasteelheer. De boeren leefden op het terrein van de kasteelheer en waren pacht/belasting aan hem verschuldigd. In ruil daarvoor kregen ze bescherming in geval van conflicten. Kenmerkend hierbij was dat de boeren het heel moeilijk hadden. Ze waren arm en niet vrij. In de late Middeleeuwen groeide de bevolking. Naast boeren waren er mensen die handel dreven of een ambacht uitvoerden. Steden werden belangrijker. Net als bij de Grieken en Romeinen had niet iedereen evenveel rechten. Bewoners van steden hadden **burgerrecht**. Inwoners van een stad hadden bepaalde rechten die mensen van buiten de stad niet hadden.

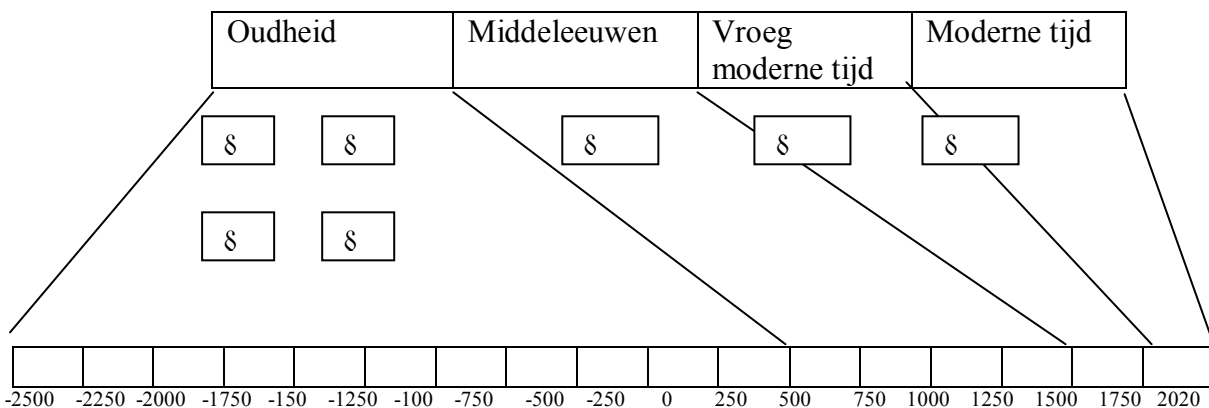

Figuur 2.24 Een dorp in de Middeleeuwen

Figuur 2.25 Utrecht in de Middeleeuwen, de kathedraal ligt in het midden van de stad. (Memo h/v D1)

► **Opdracht 21 (individueel)**

- Verklaar de naam Middeleeuwen.
- Teken een tijdbalk (zie blz. 49) en kleur op de juiste plaats de vroege middeleeuwen zwart en de latere Middeleeuwen geel en vul je legenda in. (kleur opnieuw de perioden uit hoofdstuk 1, § 2.1 en 2.2 in). Teken op de juiste plaats in de bron de vroege middeleeuwen zwart en de latere Middeleeuwen geel.
- Wat is de reden dat de Middeleeuwen in twee periodes verdeel worden?

► **Opdracht 22 (individueel)**

Bekijk *figuur 2.24* en *2.25*

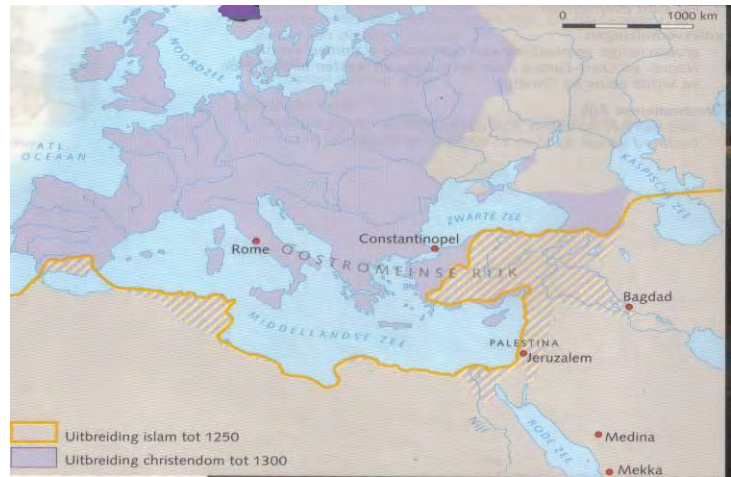
Kies de juiste woorden

De mensen in *figuur 2.24* heten *burgers/ boeren* en de bron toont de *vroege Middeleeuwen/late Middeleeuwen/allebei*, terwijl de mensen in *figuur 2.25* *burgers/boeren* heten en de bron toont *vroege Middeleeuwen/late Middeleeuwen/allebei*.

De invloed van de Kerk

Zoals je in de vorige paragraaf hebt geleerd, werd het christendom tegen het eind van de Oudheid de belangrijkste geloofsvorm in het Romeinse Rijk. In 391 werd het zelfs het enige toegestane geloof in het Romeinse Rijk. Tijdens de Middeleeuwen was er in een groot deel van Europa hierdoor maar één geloof toegestaan: het rooms katholieke geloof. In de vroege Middeleeuwen ging men in Europa door met het kersteningproces. **Kerstening** betekent het overhalen van mensen om het christelijk geloof aan te nemen. In eerste instantie was het een oppervlakkige en formele uitbreiding. In de tweede instantie ging het om intensivering: de christelijke normen en waarden moesten in alle lagen van de samenleving doordringen. Op het platteland in Europa werden bijvoorbeeld in de vroege Middeleeuwen verschillende kloosters gebouwd. Van daaruit gingen **monniken** het volk overhalen om tot het christendom te bekeren. Hierbij speelde de doop een belangrijke rol. Wie niet tot het christendom wilde bekeren, werd **heiden** genoemd.

Gedurende de Middeleeuwen werd de rooms Katholieke Kerk steeds rijker en machtiger. Er werden in de steden verschillende kerken gebouwd en de priesters moesten tijdens kerkdiensten de mensen vertellen hoe ze moesten leven om in de hemel te komen. Heel belangrijk om te weten is dat in de Middeleeuwen het christendom zowel op het platteland als in de steden centraal zou gaan staan (letterlijk en figuurlijk) in het leven van de mensen.

Figuur 2.26 Het geloof rond 1300 in het Middellandse zeegebied

De Katholieke Kerk bepaalde in principe hoe men dacht en wat men deed. De Katholieke Kerk had invloed op wat men droeg, wat men at, met wie men omging of trouwde en hoe men dacht over de wereld en natuurverschijnselen. Het kerkgebouw moest van overal te zien en te horen zijn. De kerktorens waren van ver te zien, en de kerkklokken luidden om de haverklap. Ook veel handelsactiviteiten vonden vlak naast de kerk plaats. Nog steeds zijn veel grote markten in Europa op het plein naast de kerk te vinden. Om die macht te behouden en om het christelijk geloof bij het volk beter onder controle te houden, werd de **inquisitie** opgericht. Dit was een rechtbank van de Katholieke Kerk. Wie zich verdacht maakte van heidense praktijken of de Kerk tegensprak werd zonder pardon vervolgd en bestraft. Zo werden onschuldige vrouwen op de brandstapel gezet op verdenking van hekserij. Mensen die dingen schreven waar de Kerk het niet mee eens was, werden vervolgd. Zo werd bijvoorbeeld de bekende Gallileo Gallilae vervolgd omdat hij beweerde dat niet de aarde, maar de zon in het centrum van het universum was. Hij werd gedwongen deze uitspraak terug te nemen.

► **Opdracht 23 (individueel)**

a. Wat betekent het woord kerstening?

Bekijk *figuur 2.26*

b. Waren er veel christenen in Europa rond 1300 te vinden? *Ja/nee* licht toe!

c. Waren er op Aruba toen ook christenen te vinden? *Ja/nee*, licht toe

► **Opdracht 24 (individueel)**

Bekijk *figuur 2.25*

a. Hoe is te zien dat de Kerk in die tijd in Europa heel erg belangrijk was?

b. Maak duidelijk met behulp van twee concrete voorbeelden dat de Kerk „het“ leven van mensen in de Middeleeuwen bepaalde.

Figuur 2.27 Heksen op de brandstapel

► **Opdracht 25 (duo's)**

- Zoek op internet hoeveel sacramenten de Katholieke Kerk kende in de Middeleeuwen.
- Waarom worden sacramenten zo belangrijk gevonden binnen de Katholieke Kerk .
- Hoeveel sacramenten kent de katholieke Kerk tegenwoordig? Schrijf ze op.
- Is het aantal sacramenten afgenomen of toegenomen?

Wat een leven

Het huwelijk was in het begin van de Middeleeuwen vooral een zaak tussen families die op deze manier de onderlinge banden versterkten. Maar rond het jaar 900 krijgen de kerken hierin meer invloed. Het trouwen met meerdere partners, **polygamie**, werd toen door de kerkverboden. Ook werd de onverbreekelijkheid van het huwelijk gepropageerd. De strijd tegen echtscheiding was een feit geworden en boekte na een tijd vooruitgang.

Aantal echtscheidingen 30.779
Echtscheidingen per 1.000 inwoners: 1,86
Echtscheidingen per 1.000 echtparen: 8,9
Gemiddelde huwelijksduur: 14,3 jaar
Totaal echtscheidingspercentage: 34,3 %.
Gemiddelde leeftijd mannen: 45,2 jaar
Gemiddelde leeftijd vrouwen: 42,2 jaar

Figuur 2.28 Cijfer echtscheidingen in Nederland 2009

„Misbruik duizenden Ierse jongeren“

Eerder in de VS, nu Ierland:

In Ierland heeft aartsbisschop Martin van Dublin gezegd dat er een schokkend rapport zal uitkomen over seksueel misbruik van jongeren door katholieke priesters. Uit het rapport zou blijken dat duizenden jongeren in de periode van 1975 tot 2004 zijn misbruikt.

Een commissie doet in Ierland al vier jaar onderzoek naar seksueel misbruik door geestelijken. Dat begon nadat het bisdom van Dublin in 2006 had erkend dat 102 priesters werden verdacht van het misbruik van minderjarigen. Het volledige rapport van de commissie over misbruik in de Ierse katholieke kerk moet eind deze zomer uitkomen.

Figuur 2.29 Misbruik duizenden Ierse jongeren

Bron:scholieren.com

► **Opdracht 26 (individueel)**

- a. Was polygamie in de oudheid verboden? Ja/nee
- b. Streep door wat fout is: Er was een *verandering/continuïteit* in de manier waarop men dacht over polygamie in de Middeleeuwen. Leg uit.

► **Opdracht 27 (duo's)**

Lees *figuur 2.29*

- a. Zoek op internet of er nog meer van dit soort zedenzaken geweest zijn.
- b. Veel van dit soort zedenzaken spelen lang geleden maar komen nu pas aan het licht. Leg uit wat dit met de macht van de Kerk te maken heeft.

Voor de Middeleeuwen bleven hele families vaak samenleven, ooms tantes, opa's en oma's. Dit noemen we een **grootfamilie**. Vanaf de Middeleeuwen kreeg het gezin (vader, moeder, kinderen) een centralere plaats. Dit kwam doordat toen zowel de jongens als de meisjes in de Middeleeuwen een gelijk deel van het ouderlijk bezit erfden, waardoor de mogelijkheid om zelfstandige gezinnen te stichten groter werd. Kinderen van boeren traden zo snel mogelijk in het voetspoor van hun ouders en begonnen mee te helpen op de akkers. Zodra meisjes geslachtsrijp waren, waren ze huwbaar. De jongens trouwden als ze land hadden. Dat was meestal tussen 16 en 20 jaar. Kinderen van adel gingen van hun 12^e tot de wereld van volwassenen behoren. Zij leerden jagen, vechten en deden mee aan oorlogen.

► **Opdracht 28 (individueel)**

- a. Welke verandering kwam er in de familiestructuur?
- b. Waarom ontstaat deze verandering in de familiestructuur in de Middeleeuwen?

Feest, feest en nog eens feest

Het leven in de Middeleeuwen was geen pretje. Ze moesten hard werken, zich houden aan de strenge regels van de Kerk en leefden vaak in armoede. Maar er was ook tijd voor vermaak. In de vroege Middeleeuwen had je christelijke en heidense feesten. Van de heidense feesten is weinig bekend. Omdat ze vaak niet konden lezen en schrijven hebben we hier weinig geschreven bronnen over. Gedurende de Middeleeuwen werden veel van deze feesten samengevoegd tot christelijke feesten. Een goed voorbeeld hiervan is kerstmis. Dit is een samenvoeging van het vieren van de geboorte van Jezus met heidense elementen. Een mooi voorbeeld is de kerstboom die we met kerst in huis halen. Dit is van oorsprong een heidens gebruik en heeft met het christendom niets te maken. In het begin probeerde de Kerk dit gebruik zelfs te verbieden. In de latere middeleeuwen trad de Kerk strenger op tegen heidense feesten.

Zowel in de steden als op het platteland probeerden de hoge geestelijken kerkelijke feesten te organiseren. Vooral de processies, plechtige optochten waarbij heiligenbeelden rondgedragen werden, waren voor hen belangrijk. Voor de stadsbestuurders waren de kerkelijke feesten erg belangrijk. Een van de belangrijkste feesten was de vastenavondviering. Dit kennen we sinds de 17de eeuw als carnaval. Hierbij ging men vier dagen voor de vastentijd, die door de Kerk werd ingesteld, uit hun dak. Carnaval is afgeleid van het Italiaanse carne vale: "vale" komt uit het Latijn en betekent: vaarwel, wees gegroet, adieu. Met andere woorden „vaarwel aan het

vlees“ het begin van de vasten. Tijdens carnaval werden de rollen voor even omgedraaid. Kritiek kon geleverd worden op bestuurders en kerkvaders en zelfs geweld was toegestaan.

Figuur 2.30 Een ander belangrijk soort feest in de Middeleeuwen waren de toernooien. Hierboven zie je een afbeelding van een Vlaams toernooi.

Figuur 2.31 Strijd tussen Carnaval en de vasten.

► **Opdracht 29 (individueel)**

Net als tegenwoordig waren feesten niet weg te denken uit het dagelijkse leven. Er bestaan bij ons verschillende soorten feesten. Zo heb je internationale feesten zoals Nieuwjaar of religieuze feesten zoals Kerst en Pasen. Je hebt ook feesten die alleen één land worden gevierd zoals „dia di Betico“ en „Himno y Bandera“.

a. Alle soorten feest zijn onderdeel van:

- A. cultuur
- B. economie
- C. politiek
- D. oorlog

b. Er waren in de Middeleeuwen twee soorten feesten. Welke twee soorten waren dit?

c. Wat is opvallend als je de feesten van de christenen en die van de heidenen met elkaar vergelijkt?

I hear they even want to censor calypso
why the hell they want to do that I don't know
Kaiso was expressing yuh damn mind
all of a sudden you will be crossing a thin line
you got to measure the words that you singing
but how nobody could sing bout Bin Laden
calypso is news and is gossip
so where the france you all come from to stop
yuh better show respect to those who had start it
and let the ones who know bout soca control it
its time somebody put them in they place
before they rule out the drums and di bass

Figuur 2.32 een couplet uit de Calypso; „Kaiso killers“ uit 2004 van Artiest Antoni Gario

► **Opdracht 30 (duo's)**

- a. Waar komt de naam carnaval vandaan?
- b. Welke naam had carnaval vóór de 17e eeuw?

Lees *figuur 2.32*

- c. Wat probeert de calypsonian Gario met dit couplet te zeggen? Waar heeft hij hier volgens de Middeleeuwse invulling van carnaval gelijk in?

► **Opdracht 31 (individueel)**

- a. Wat is jouw mening over het carnavalsfeest?
- b. Wat is volgens jou de mening van jouw geloof over het carnavalsfeest?

Paragraaf 2.4 Renaissance

Doel van de les: In deze paragraaf leer je over de individualisering binnen de samenleving.

Kernbegrippen:

- Renaissance
- Emancipatie
- Humanisten
- Protestantisme
- Boekdrukkunst

Structuurbegrippen:

- Inleving
- Verandering en continuïteit

Rond 1400 bleef de bevolking van Europa groeien, waardoor ook de vraag naar producten bleef stijgen. Het gevolg was dat de economie in sommige delen van Europa een opleving beleefde. Verschillende Europese steden, zoals Genua en Antwerpen werden groter door de bloeiende handel met andere streken zoals Azië. In die steden waren toen verschillende talen te horen van mensen uit verre landen, vooral Arabieren kwamen om producten te kopen en te verkopen. Het was voor de Europeanen moeilijk om zelf producten uit Azië te halen. Dat kwam doordat de Turken de landroute beheersten. Voor de Europeanen waren de prijzen hierdoor erg hoog. Om dit probleem op te lossen, gingen Europeanen op zoek naar een zeeroute naar Azië. Deze zoektochten worden de ontdekkingsreizen genoemd. Bekende ontdekkingsreizigers zijn Columbus en Vasco da Gama.

Tijdens een gastmaal bij kardinaal Mendoza werd tegen Columbus gezegd dat ook iemand anders Amerika had kunnen ontdekken als hij het niet had gedaan. Columbus vroeg daarop alle aanwezigen of ze hun ei rechtop konden laten staan. Het lukte niemand. De eieren vielen steeds om. Columbus pakte toen zijn ei en maakte één kant plat door het op tafel te tikken. Het ei bleef nu rechtop staan. Hij zei dat „iedereen wel iets kan ontdekken, maar dat het erom gaat wie dat het eerste doet“.

Figuur 2.33 Deze anekdote over het ei van Columbus werd voor het eerst opgeschreven in 1565 door de Italiaanse historicus Girolamo Benzoni.

Figuur 2.34 Wereldkaart

► **Opdracht 32 (individueel)**

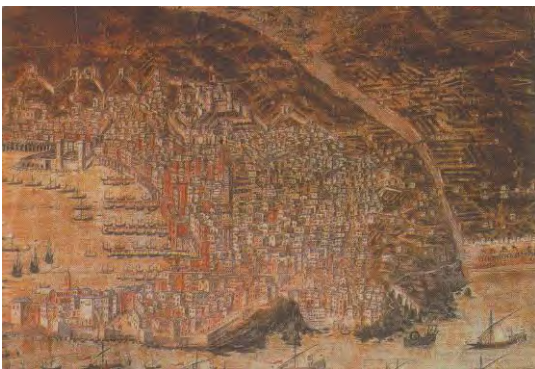
- Bedenk waarom Europeanen producten uit Azië nodig hadden.
- Waarom was het voor Europeanen moeilijk om zelf producten uit Azië te halen?

Bekijk *figuur 2.34*

- Neem de kaart over en teken de mogelijke zeeroutes om van Europa naar Azië te varen om zo zelf producten te halen.

Het begin van het individualisme

Deze opleving van de economie ging samen met grote sociale en culturele veranderingen. In de vorige paragraaf leerde je dat het leven in de Middeleeuwen sterk gecontroleerd werd door de Kerk. De wetenschap, kunst en het sociale leven werd grotendeels beheerst door de Kerk. Hierbij stond de groep in de vorm van de familie, dorp of kerkgemeenschap centraal. Het individu, iemand los van de groep, was niet belangrijk. Groepsbelang ging altijd boven eigenbelang. Tegen het einde van de Middeleeuwen begon het individu een steeds centralere plaats in te nemen. Deze verandering zou Europa in een andere historische periode brengen: de **Renaissance**. In deze paragraaf ga je leren over de ontwikkelingen op cultureel gebied in Europa in deze periode.

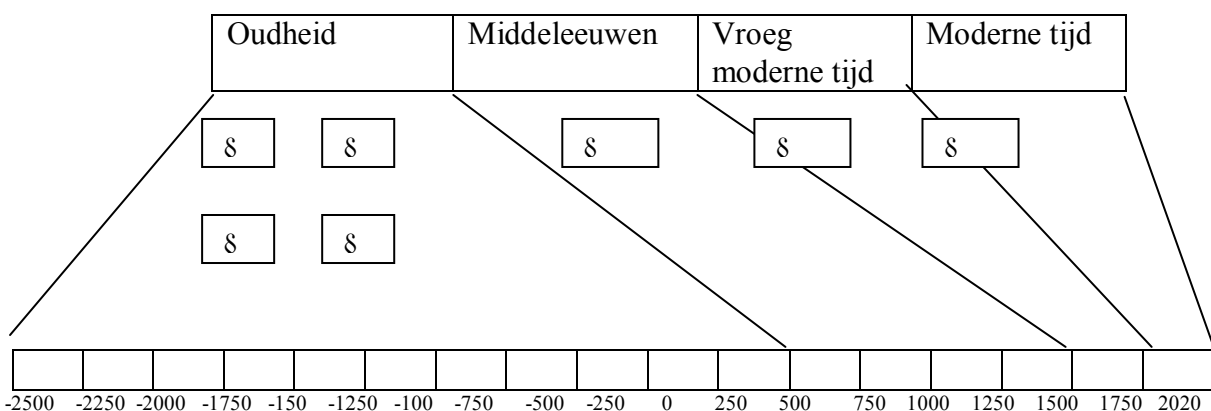

Figuur 2.35 Genua binnen de stadsmuren

Figuur 2.36 De porto Soprano, één v/d toegangspoorten tot het Middeleeuwse Genua

► **Opdracht 33 (individueel)**

- Kleur op de juiste plaats de nieuwe periode rood.
- Is de benaming „vroeg moderne tijd“ een goede naam voor deze periode? Verklaar je antwoord.

Figuur 2.37 Afbeelding van een aflaatbrief. Een van de meest bekritiseerde gebruiken van de kerk was de verkoop van aflaatbrieven. Met een dergelijke aflaatbrief kon iemand kwijtgescholden worden van tijdelijke straffen voor begane zonden. Men kreeg deze in het begin door o.a. mee te doen aan kruistochten en processies. Daarna kon iedereen hiervoor betalen. Met dat geld werden kerken gebouwd en versierd en nam de rijkdom van de katholieke kerk steeds meer toe.

Wetenschappers willen resten van Galilei opgraven

Italiaanse en Britse wetenschappers willen de stoffelijke resten van sterrenkundige Galileo Galilei opgraven. Zo willen ze erachter komen of oogproblemen zijn wetenschappelijke werk hebben beïnvloed. Een DNA- test zou ons flink helpen, lieten de wetenschappers weten.

De wetenschapper die vierhonderd jaar geleden voor het eerst door een telescoop keek, is honderd jaar na zijn dood begraven in de Santa Croce basislica in Florence. Daarvoor waren zijn resten verborgen in een torenkamer, omdat de RK kerk tegen een behoorlijke begrafenis was. Door zijn opvattingen was hij met de kerk in conflict gekomen. Hij stelde dat de aarde niet het centrum is van het zonnestelsel. De kerk beschouwde dat als ketterij.

Figuur 2.38 Een kranten artikel uit Amigoe di Aruba.

De Kerk kwam aan steeds meer kritiek bloot te staan. De Kerk werd in toenemende mate gezien als machtsbelust en corrupt. Door al die misstanden van de Kerk begonnen rond 1500 vanuit verschillende hoeken emancipatieprocessen. **Emancipatie** betekent vechten voor gelijkheid en vrijheid. Bijvoorbeeld door de mensen in de steden die welvarend werden. Ze begonnen in te zien dat ze een betere kwaliteit van leven verdienden zonder al te veel bemoeienis van de Kerk. Naast dat ze wilden genieten van hun rijkdom wilden ze ook politieke invloed.

► Opdracht 34 (individueel)

Lees *figuur 2.38*

- Wat was de reden dat Galileo gevangen werd gezet?
- Stel dat jij in de tijd van Galileo leefde, wat zou je van zijn stelling vinden? Eens of oneens? Verklaar je antwoord.

Figuur 2.39 De familie Medici was een bankiersfamilie. Hun bank was in de 15de eeuw de grootste in Europa. Door hun geld werden ze zo machtig dat ze meer invloed hadden dan veel koningen.

Figuur 2.40 Desiderius Erasmus was een Nederlandse Renaissance denker, een theoloog en humanist. Hij was een groot voorstander van tolerantie van verschillende opvattingen.

Daarnaast had je talentvolle mensen die meer vrijheid wilden in de kunst en de wetenschap. Ook zij wilden zich als individu verder kunnen ontwikkelen zonder al te veel bemoeienis van de Kerk. Deze mensen werden daardoor de **humanisten** genoemd. De humanisten stelden niet God maar de mens als individu centraal. Twee bekende humanisten waren Desiderius Erasmus en Leonardo da Vinci. Ze zagen de oudheid als een voorbeeldperiode, toen bijvoorbeeld Socrates en Plato (§2.1) tot nieuwe inzichten kwamen. Zij verlangden naar de Oudheid. Voor hen moest men de Oudheid laten herleven. Deze periode kreeg daarom de naam van Renaissance. Denk maar aan het Spaans woord „renacer“; wat „opnieuw geboren worden“ betekent.

► **Opdracht 35 (individueel)**

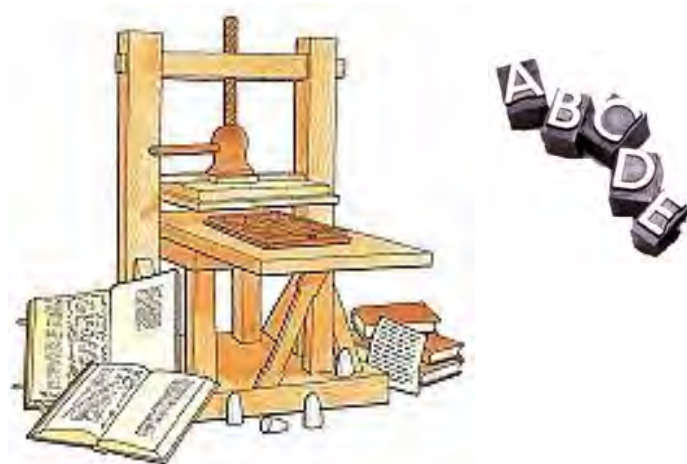
Geef van de volgende uitspraken of ze waar of onwaar zijn.

Uitspraak	Waar	Onwaar
De groep was belangrijker dan het individu in de Middeleeuwen		
De groep was belangrijker dan het individu in de nieuwe periode		
Het geloof stond niet meer centraal in de nieuwe periode		

Tenslotte kwam vanuit de christelijke hoek zelf kritiek op de Katholieke Kerk vanwege de misstanden. Zo had je Maarten Luther, ook een humanist, en later Johannes Calvijn die zich kritisch uitten over de kwestie van biechten en aflaten. Het individu had volgens hen een rechtstreekse band met God. De mens kon rechtstreeks bidden en om vergiffenis vragen zonder de Kerk als tussenpersoon. Deze stroming kreeg de naam **protestantisme**, een toepasselijke naam. Zij werden hierdoor uit de Katholieke Kerk weggejaagd en richtten

daarna hun eigen onafhankelijke kerken op. Zij kregen veel aanhangers, vooral in Duitsland, Nederland, Frankrijk en Engeland. Dat ging uiteraard niet zonder gevaar voor vervolging door de Katholieke Kerk. Vanuit het protestantisme zouden later veel nieuwe kerken en stromingen ontstaan, bijvoorbeeld de Evangelische Kerk en methodisten. Er staken ook andere ideeën de kop op, zoals het atheïsme. Atheïsten geloven niet in een God. Tenslotte was ook de periode van „meten is weten“ uitgebroken. Wetenschappers zeggen vaak „meten is weten“. Volgens deze wetenschappers moest je niet meer zomaar uitgaan van de waarheid omdat de Kerk zei dat het zo was. Wetenschappers moesten gaan onderzoeken om te kijken wat de waarheid was. Dat betekende dat eerdere uitspraken over natuurverschijnselen door de Katholieke Kerk onderzocht werden om te kijken of ze waar waren. De tijd van wetenschap, onderzoek en experimenteren was begonnen.

De verbreiding van al deze nieuwe ideeën werd ondersteund door de uitvinding van de **boekdrukkunst**. Dit zou belangrijk zijn in de verandering van houding tegenover het geloof. Boekdrukkunst is de kunst om boeken in veelvoud te maken met behulp van drukpersen. Vanaf 1500 werden boeken minder met de hand geschreven en meer en meer gedrukt met drukpersen (zie *figuur 2.41*). Omdat het maken van boeken sneller kon en aanzienlijk goedkoper werd konden de ideeën van de humanisten door een breder publiek gelezen worden.

Figuur 2.41 Drukpers

► **Opgave 36 (individueel)**

a. Vul in:

Nadat Maarten Luther rondzijn eigen kerk oprichtte was de Katholieke Kerk de enige christelijke kerk meer. De kerk heette de Kerk en de volgelingen Maarten Luther was een Het kon volgens Maarten zelf rechtstreeks tot God bidden. Hij kreeg veel volgelingen in, en

b. Leg uit waarom de boekdrukkunst belangrijk was voor de Protestantse Kerk.

c. Wat was het gevaar voor mensen die protestant werden?

De Katholieke Kerk verloor hierdoor veel aanhangers en macht en invloed. De Kerk moest hierdoor na een aantal jaren haar houding veranderen. Er vonden verschillende veranderingen plaats om het slecht beeld te verbeteren, waaronder het verminderen van het aantal sacramenten en het biechten.

► **Opdracht 37 (individueel)**

- a. Wat was na de oprichting van de Protestantse Kerk, het gevolg voor de Katholieke Kerk?
- b. Welke maatregel nam de Katholieke Kerk om dat probleem op te lossen?

► **Opdracht 38 (individueel)**

- a. Geef aan welk geloof je hebt en tot welke stroming je behoort:
Ik ben:
 - christen → katholiek/protestants/evangelisch/methodist/Jehova's getuige/anders
 - jood → Sefardisch/ Asjkenazim
 - moslim → / soenniet / sjiiet / anders
 - atheïst
 - ander
- b. Welk geloof is het beste? Leg je keuze uit
- c. Is jouw keuze een feit of een mening? Licht toe

I love you! Mi stima bo!

In de traditionele boerensamenleving was het huwelijk vaak een afspraak. Volkshuwelijken werden vaak gesloten op basis van afstamming (familie) en bezit. In de nieuwe tijd zien we dat met name onder de burgers veranderingen optraden. Hoewel mensen binnen hun stand bleven trouwen, werd het huwelijk steeds meer uit vrije wil gesloten. De ouders moesten vaak wel hun toestemming verlenen. Het huwelijk werd de plek voor het gezin. Liefde, veiligheid en geborgenheid kregen hierbinnen een plaats. Voor de wet en het geloof bleef de man belangrijker dan de vrouw. Nakomelingen krijgen was de voornaamste taak van vrouwen. Baby's werden thuis geboren, met behulp van een vroedvrouw. Na de geboorte werden de baby's voor een aantal maanden gebakerd (in windsels gewikkeld). Daarna kwam de kindertijd, waar ze met speelgoed speelden. Maar die duurde niet lang; vanaf hun zevende jaar kregen ze eigen taken. Zo hielpen meisjes de moeder in de huishouding en de jongens werkten in de landbouw. In de steden gingen de jongens naar school of bij een ambachtsman in de leer. Jongens uit hogere standen gingen verder leren. In die tijd werden kinderen streng opgevoed, zowel thuis als op school. Ook de kindersterfte was erg hoog. Door onhygiënische toestanden, ziektes en slechte gezondheidszorg lieten veel kinderen het leven. Maar vaak stierven ook ouders waardoor kinderen als wees achterbleven. Ze werden in weeshuizen opgevangen.

Huwelijk geannuleerd

In plaats van een gedwongen huwelijk kun je natuurlijk ook gedwongen worden niet te huwen. Voor de Fransman Stéphane Sage (25) kwam het bijna zover. De ouders van de jongeman lieten zijn huwelijk met een Chinese uit Hongkong annuleren enkele dagen voor het zou plaatsvinden. Daarvoor gebruikten ze een wet uit 1803. Het verloofde stel stapte naar de rechter en mocht toch nog trouwen. "Ik oefen dit beroep sinds vele jaren uit, maar het is de eerste keer dat dit artikel gebruikt wordt", zei viceprocureur Monique Plas. Artikel 173 van het burgerlijk wetboek bepaalt dat „de vader, de moeder, (...) verzet kunnen aantekenen tegen het huwelijk van hun kinderen en afstammelingen, ook als die volwassen zijn“. De tortelduifjes stapten naar een rechtbank in Grenoble, die de annulering van het huwelijk meteen ophief bij gebrek aan een „objectief motief“.

Figuur 2.42 een Artikel uit de Amigo di Aruba, donderdag 30 december 2010

► **Opdracht 39 (individueel)**

- a. Wat veranderde er in de nieuwe tijd rond de betekenis van het huwelijk?
- b. Is er vergeleken met onze eigen tijd sprake van continuïteit of discontinuïteit in de keuze van een partner rond 1600? Leg uit. *Lees figuur 2.42*
- c. In Frankrijk kiezen mensen zelf met wie ze trouwen. Is dit in de wet ook zo geregeld?
- d. Mogen jouw ouders kiezen met wie je trouwt?

► **Opdracht 40 (individueel)**

Schrijf op hoe het zou voelen om een kind te zijn in het Europa van 1650.

Begrippenlijst
Hoofdstuk 2

Boekdrukkunst: een methode voor het reproduceren van tekst en plaatjes door middel van de drukpers.

Burger: In het oude Griekenland was een burger iemand met speciale rechten. Dit waren rechten die je vanaf je geboorte had.

Burgerrecht: Rechten die mensen hadden die in een bepaalde stad geboren waren.

Christendom: een monotheïstische religie. Deze religie is gebaseerd op zowel het oude als het nieuwe testament van de Bijbel. Christenen geloven dat Jezus gestorven is aan het kruis voor de zonden van de mens.

Emancipatie: de strijd om gelijkheid en vrijheid.

Expansie: Het uitbreiden van grondgebied

Grootfamilie: Een familie die breder is dan alleen het gezin. Hieronder worden ook opa's en oma's, ooms, tantes en neven en nichten gerekend.

Heidenen: aanhangers van een bepaald geloof noemen aanhangers van een ander geloof heidenen.

Humanisten: een verzameling ideeën die ontstaan is gedurende de Renaissance. Het humanisme houdt zich niet bezig met religieuze waarden, maar met menselijke waarden.

Kerstening: het bekeren van niet-christelijke mensen tot het christendom.

Monotheïsme: een geloof dat alleen één God erkent heet monotheïsme.

Monniken: mensen die vanuit hun religieuze overtuiging besluiten van bepaalde dingen af te zien om zich geheel te wijden aan hun godsdienst. Katholieke monniken besluiten bijvoorbeeld niet te trouwen en gaan samen in kloosters wonen om hun hele leven te wijden aan God.

Mythologie en legenden: Mythen en legenden zijn verhalen waarin een volk uiting geeft aan haar wereldopvatting en cultuur.

Onderwijs: is het overbrengen van kennis en vaardigheden en leert mensen hoe ze zich moeten gedragen.

Pater familias: de Romeinen noemden het oudste mannelijke familielid de pater familias. Deze pater familias stond aan het hoofd van de familie.

Polygamie: wanneer iemand met meerdere partners tegelijkertijd getrouwd is.

Protestantisme: een stroming binnen het christendom die ontstond in de 16de eeuw. Binnen deze stroming bestaan veel verschillende ideeën over hoe christenen het beste kunnen geloven. Het belangrijkste verschil met het katholicisme is dat protestanten geloven dat ze niet de kerken maar de bijbel nodig hebben om een goede gelovige te zijn.

Renaissance: De periode van de Middeleeuwen waarin het individu een centrale plaats krijgt. Het betekent letterlijk wedergeboorte.

Romanisering: het overnemen van elementen uit de Romeinse cultuur.

Tempel: een plek waar mensen samenkomen om hun religie te uiten of voor de aanbidding van hun god of goden.

Theater: een plaats waar mensen samenkomen om naar toneelstukken of andere voorstellingen te kijken.

Wetenschap: het systematisch en kritisch verzamelen en toetsen van kennis over de wereld om ons heen.

Hoofdstuk 3: China en India een heel andere wereld

Hoi mijn naam is Rajastan. Ik ben vijftien jaar en ik woon op Aruba. Ik ben vernoemd naar een stad in India. Ben jij ooit in India geweest? India is een groot land in Azië. Na China heeft India het grootste aantal inwoners ter wereld (1,21 miljard volkstelling maart 2011). Als je in India bent moet je de Taj Mahal bezoeken. De Taj Mahal is een van de mooiste gebouwen ter wereld. Het gebouw is eigenlijk een graf tombe. Mijn ouders zijn hindoe. Naast hindoes vind je in India islamieten, boeddhisten, sikhs en christenen.

De Mesopotamische, Egyptische, Griekse en Romeinse rijken waren niet de enige vroege beschavingen. Er ontstonden bijvoorbeeld ook grote beschavingen in India en China. Deze beschavingen hebben hun sporen nagelaten. Denk maar aan de Chinese Muur in China, de Taj Mahal in India. Tot op de dag van vandaag zijn deze wereldwonderen te bezichtigen.

Figuur 3.1 De Chinese Muur slingerde als een lange draak rond bergen en door valleien. Het monster liet diepe sporen na in de aarde. Bossen en dorre gebieden werden in tweeën gesplitst. Onderweg at hij de dwangarbeiders, slaven en soldaten op die vergingen tot stof. Uiteindelijk zou hij na een periode van ± 2000 jaar stoppen na 6259 kilometer.

Figuur 3.2 Taj Mahal is een mausoleum in de Indiase stad Agra. De Taj Mahal werd gebouwd door de keizer Shah Janan. In 1631 overleed zijn geliefde vrouw. Hij hield zoveel van zijn vrouw dat hij beval dit mausoleum voor haar op te richten. In 1632 werd met de bouw begonnen. In 1648 was het mausoleum klaar.

In dit hoofdstuk maak je kennis met de Chinese en Indiase beschavingen. Je leert hoe grote en machtige rijken ontstaan en hoe de samenleving er binnen deze rijken uitzag. We gaan kijken hoe ze hun maatschappijen inrichten en welke rol religie binnen deze maatschappijen speelde.

Paragraaf: 3.1 India

Doel van de les: In deze les leer je over de rol van godsdienst binnen de Indiase samenleving.

Kernbegrippen:

- Sanskriet
- Veda's
- Hindoeïsme
- Boeddhisme
- Kastensysteem

Structuurbegrippen

- Interpretatie
- Inleving

De Indusvallei

De oudste archeologische vindplaatsen van nederzettingen in de Indusvallei dateren van meer dan 7000 jaar voor Christus. We noemen deze beschaving de Indusvalleibeschaving. Tussen ongeveer 2500 en 2000 voor Christus bereikte de Indusvalleibeschaving haar hoogtepunt. De Indusbeschaving was een verfijnde beschaving die veel ontwikkelingen kende op het gebied van wetenschap, handel en kunst. De bewoners van de Indusvallei dreven bijvoorbeeld handel met de Sumeriërs. Deze beschaving is uiteindelijk bijna geheel uit de Indusvallei verdwenen en werd rond 1500 voor Christus opgevolgd door een nieuwe beschaving. Deze nieuwe beschaving had een eigen taal: het **Sanskriet**. Deze taal vind je nog steeds terug in de zogenaamde **Veda's**. Dit zijn geschriften over onder andere filosofie, het universum, goden en over hoe mensen het beste kunnen leven. Naar aanleiding van deze geschriften wordt deze beschaving ook wel de Vedische beschaving genoemd. De Vedische beschaving legde de grondslag voor veel van de huidige Indiase cultuur.

Figuur 3.3 De Indusbeschaving was een hoogontwikkelde beschaving. Deze beschaving werd pas ontdekt in de jaren 20 van de twintigste eeuw.

Figuur 3.4 Op deze foto zie je een afgraving van ruïnes uit de tijd van de Indusbeschaving. Uit deze afbeelding kun je opmaken dat dit een hoog ontwikkelde beschaving was. Uit de ruïnes van deze oude stad kunnen we verschillende dingen concluderen. Zo zijn de straten recht en de huizen hoog. De muur op de afbeelding is 5 a 6 meter hoog. Archeologen waren ook zeer verrast een verdelingssysteem voor water en riolering voor de huizen aan te treffen.

► Opdracht 1 (duo's)

Voor deze opdracht moet je samen met je partner zoveel mogelijk informatie over de Indusbeschaving zoeken. Dit is een uitdaging omdat er nog niet veel bekend is over deze beschaving. Probeer je informatie te ondersteunen met zoveel mogelijk foto's. Daarnaast moet je antwoord geven op de volgende vragen:

- De Indusbeschaving kende verschillende economische activiteiten. Noem er drie.
- Waaruit kun je afleiden dat er wetenschap bedreven werd?

Het hindoeïsme

Ongeveer 80% van de mensen in India is hindoe. **Hindoeïsme** behoort hiermee tot een van de grootste wereldgodsdiensten. Ook op Aruba wonen Hindoestanen. Dit komt omdat in het verleden veel hindoes zijn geëmigreerd naar het Caribisch gebied. Voor een buitenstaander is het hindoeïsme heel ingewikkeld, er is geen sprake van een stichter of profeet zoals Jezus bij het christendom, Mohammed bij de islam of Boeddha in het boeddhisme.

De vedische religieuze praktijken vormen de basis voor het hindoeïsme. De Veda's zijn tot op de dag van vandaag de heilige geschriften van de hindoes. Hindoes geloven in reïncarnatie, na je dood komt je ziel in een ander lichaam weer tot leven. Dat kan in het lichaam van een mens zijn, maar ook in het lichaam van een dier. Hindoes zullen daarom dieren geen pijn doen. Veel hindoes zijn daarom ook vegetariër. Dit respect voor dieren geldt zeker voor koeien. Hindoes beschouwen koeien namelijk als heilige dieren.

Figuur 3.5 Waar je ook heen gaat in India, overal zie je koeien door de straten zwerven. Volgens hindoes zou zonder de koe de mens geen bestaansrecht hebben gehad in het oude India. Zonder de koe had het hindoeïsme zich niet kunnen verspreiden. De heilige koe voorziet de mens van melk en werkkraft op het platte land. Veel hindoes herkennen ook een vrouwenfiguur (= moederfiguur) in de tekening op de kop van het dier. De koe besteedt bovendien net als een goede moeder veel aandacht aan haar kalf.

Omdat hindoes geloven in een vergankelijk lichaam en een onsterfelijke ziel cremeren zij hun doden. Hindoes geloven namelijk dat de ziel zo snel mogelijk terug moet naar de oerbron. Nadat het lichaam in een doodskleed gewikkeld is, worden eerst enkele rituelen uitgevoerd voordat het lichaam wordt verbrand. Voor de crematie legt de zoon van de overledene kleine stukjes brandend hout in de mond van de overledene waarbij de volgende woorden uitgesproken worden: “Dit stuk voedsel wordt aan u opgediend, o overledene. Moge dit u tot genoeg zijn en moge dit uw bevrijding van alle banden inhouden.” Tijdens het ontsteken van de brandstapel spreekt men gebeden uit afkomstig uit de heilige teksten om de ziel vrede te geven. Na de crematie worden de as, bloemen en botten verzameld, om deze vervolgens over de rivier de Ganges uit te strooien. In de westerse wereld vindt de crematie in een crematorium plaats.

Figuur 3.7 Op de afbeelding hiernaast zie je een groep Hindoes die zich klaarmaken voor een crematie.

Figuur 3.6 Crematie bij Hindoes

figuur 3.8 Boeddha.

Een ander geloof dat zijn oorsprong in India heeft is het **boeddhisme**. Het boeddhisme is gesticht door een rondreizende Indiase predikant genaamd Siddharta Gautama Boeddha. Het boeddhisme verschilt van veel andere geloven omdat boeddhisten niet in een God of goden geloven. Ze geloven ook niet in een profeet of afgezant van God die de mens naar een paradijselijk bestaan zal leiden. Toch geloven ze wel in het paradijs: iedereen kan door juist te handelen en te mediteren zichzelf verlossen en een paradijselijk bestaan ingaan.

figuur 3.9 Boeddhisme.

► **Opdracht 2(duo's)**

- Naast hindoeïsme zijn er nog een aantal andere godsdiensten in India. Noem twee van deze godsdiensten.
- In India is 80% van de mensen hindoe. Dit maakt het hindoeïsme meteen één van de grootste godsdiensten ter wereld. Maak een berekening van het aantal mensen in India die hindoe zijn. Informatie over het aantal mensen dat in India woont vind je eerder in dit hoofdstuk.
- Wat is de reden dat de koe als heilig wordt beschouwd in India?
- Waarom zijn veel hindoes vegetariër?

► **Opdracht 3 (duo's)**

- Wonen er op Aruba ook hindoes? Ondersteun je antwoord met een voorbeeld.
- Wat doen hindoes met de overlevenden?
- Is het mogelijk voor Arubaanse hindoes om hun overledenen op Aruba te cremen? Verklaar je antwoord.
- Geef je eigen mening over begraven en cremen. Voor welke vorm zou jij kiezen? Waarom zou jij hiervoor kiezen? Geef een duidelijke verklaring.

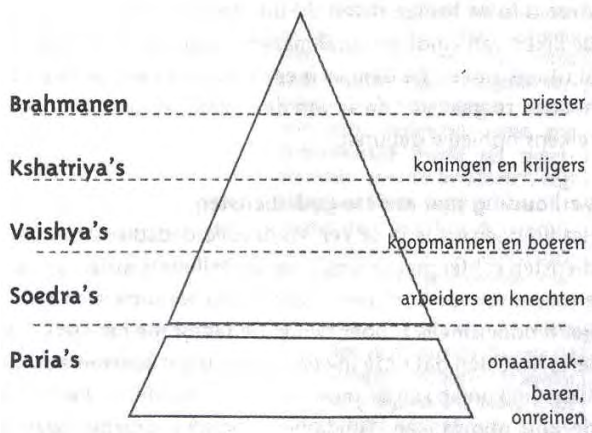
► **Opdracht 4 (duo's)**

- Er bestaat een groot verschil tussen het boeddhisme en andere religies. Wat is dit verschil?
- Er bestaat een overeenkomst tussen het boeddhisme en verschillende andere religies. Wat is deze overeenkomst?

Het kastensysteem

Naast taal en religie legde de vedische cultuur ook de grondslag voor het **kastensysteem**. Het kastensysteem vormt een belangrijk onderdeel van het hindoeïsme. Hindoes geloven dat je vanaf je geboorte tot een vaste groep binnen de samenleving behoort. Zo'n groep noem je een kaste. Deze kaste is bepalend voor de rest van je leven. Het Indiase woord voor kaste is varna. Elke varna heeft zijn eigen rechten en plichten: zo moet ieder lid van een bepaalde varna alleen maar dat werk doen dat bij zijn varna past. Andere bezigheden zijn voor hem of haar verboden. Elke varna kent zijn eigen voedingsregels. Beroep, status, leefregels, gedragcodes, sociale en religieuze plichten, manier van wonen, je huwelijkspartner kortom alles is voor je uitgestippeld op het moment dat je het levenslicht ziet. De kasten vormen onderdeel van een hiërarchisch systeem. Iemand die niet tot een kaste behoort is een onaanraakbare of paria. In *figuur 3.10* zie je de verschillende kasten.

figuur 3.10 Het kasten systeem is een maatschappelijke indeling op basis van standen. Van oorsprong kenden de hindoes vier varna's De priesters, de krijgers, de handelaren en de boeren.

De hoogste van de vier varna's wordt gevormd door de brahmanen. De brahmanen zijn de priesters en de hoog opgeleide mensen van de samenleving. De eerstvolgende varna in rangorde is de kshatriya. De leden van deze varna zijn de bestuurders en machthebbers van de samenleving. Na deze varna komen de vaishiya. Leden van deze varna zijn de land- en huiseigenaren en de zakenmensen van de maatschappij. De soedra's vormen de laagste varna. Deze varna bestaat uit boeren en arbeiders, die alleen goed betaalde werkzaamheden verrichten. Voorbeelden hiervan zijn: loodgieters, elektriciens, en bouwvakkers. Onder de vier varna's staan de onaanraakbaren. Voor deze mensen gelden de laagbetaalde werkzaamheden. Rond de 16% van de mensen in India behoort tot deze kaste. Elke kaste en ook de onaanraakbaren zijn verdeeld in veel gemeenschappen. Een gemeenschap binnen een varna wordt een jati genoemd. De soedra heeft het grootste aantal gemeenschappen. Een lid van een bepaalde gemeenschap mag alleen trouwen met iemand die ook lid is van dezelfde gemeenschap. Mensen worden geboren in een bepaalde gemeenschap en daar blijven ze hun hele leven aan vastzitten.

figuur 3.11 Het kastensysteem

Extra opdracht (groepjes)

Probeer je te verplaatsen in de huid van iemand die wordt geboren in een kaste. De docent deelt de klas in 5 groepen in: de vier kasten en de onaanraakbaren. Probeer met je groep een goed beeld te vormen over het leven in jullie kaste. Hiervoor kunnen jullie het internet gebruiken. Als jullie klaar zijn zullen jullie een oordeel moeten kunnen geven over dit systeem. Het is de bedoeling dat de verschillende groepen hierover in de klas discussiëren.

Paragraaf: 3.2 China

Doel van de les: In deze les leer je hoe de Chinese Dynastie ontstond

Kernbegrippen:

- Dynastie
- Chinese Muur
- Confucianisme
- Zijderoute
- Volksrepubliek China

Structuurbegrippen

- Inleving en standplaatsgebondenheid
- Oorzaak en gevolg
- Continuïteit en verandering

Het Chinese keizerrijk

Voor de derde eeuw voor Christus bestond het gebied dat we tegenwoordig China noemen uit verschillende vorstendommen. Vanaf het einde van de 5de eeuw v. Christus tot halverwege de 3de eeuw v. Christus woedde er een voortdurende strijd tussen deze vorstendommen. Een strijd die uiteindelijk werd gewonnen door de *Qin* (Ch'in, hiervan is de naam China afgeleid). Hierdoor veranderde China van een groot aantal losse gebieden in een eenheid. Hun jonge leider Qin Shihuangdi riep zichzelf in 221 v. Chr. uit tot de eerste keizer van China. De eerste **dynastie** was een feit. Een dynastie is een koninklijke of keizerlijke familie die aan de macht is. Qin regeerde tot zijn dood in 210 v. Chr., maar hij wist in die korte tijd de Chinezen om te vormen tot één volk met een centraal gezag, één beeldschrift en gestandaardiseerde maten en gewichten. Ook begon hij de bouw van de **Chinese Muur** om zich te beschermen tegen aanvallen van de nomadische mongolen uit het noorden.

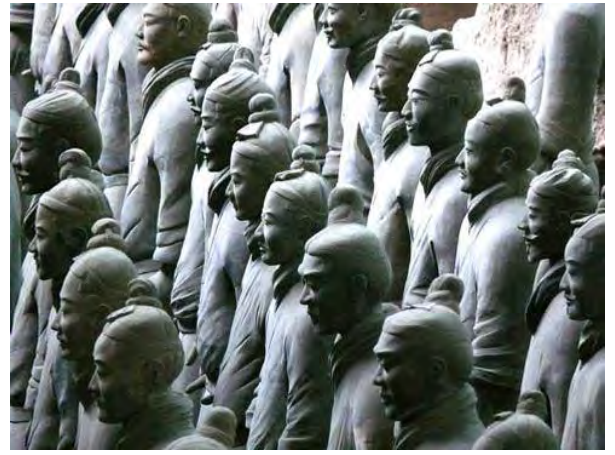
Na de dood van deze keizer ontstond er een strijd om de macht, die werd gewonnen door Liu Bang. Lui Bang was van eenvoudige boerenafkomst en had carrière gemaakt in het leger. Hij stichtte de Han-dynastie. Het Rijk kwam tot bloei. Er werden grote uitvindingen gedaan zoals het gebruik van papier en inkt.

<i>Qin</i>	<i>211-206v. Chr.</i>
<i>Han</i>	<i>206 v. Chr. -220 na Chr.</i>
<i>Wei and Chin</i>	<i>220-581 na Chr.</i>
<i>Sui</i>	<i>581-618 na Chr.</i>
<i>Tang</i>	<i>618-906 na Chr.</i>
<i>Song</i>	<i>960-1279 na Chr.</i>
<i>Yuan</i>	<i>1279-1368 na Chr.</i>
<i>Ming</i>	<i>1368-1644 na Chr.</i>
<i>Manchu</i>	<i>1644-1912 na Chr.</i>

Figuur 3.12 Chinese dynastieën

*Figuur 3.13 de Chinese muur
Bron: filmnet.nl*

Figuur 3.14 In 1974 werd een grote archeologische vondst gedaan: een compleet leger van terracotta soldaten. Ze moeten het leger van Qin Shihuangdi voorstellen. Ze zijn dan ook gevonden in de buurt van zijn mausoleum. Volgens schattingen bestond dit terracotta leger uit meer dan 8000 soldaten 130 strijdwagens met 520 paarden, 150 paarden met ruiters en nog allerlei andere figuren zoals muzikanten en acrobaten.

Tijdens de Han-dynastie werd het **confucianisme** de meest prominente filosofie. Confucius was een beroemd filosoof, zijn ideeën noemen we het confucianisme. Deze leer had een enorme invloed op de bevolking van China. Het confucianisme gaat uit van het volgende: „Wat gij niet wilt dat u geschiedt, doe dat ook een ander niet“. De Chinese staat werd geregeerd vanuit dit confucianistische gedachtegoed. Naast het confucianisme waren het boeddhisme en taoïsme erg belangrijk in China. Het taoïsme is een Chinese filosofie en religie. Taoïsme zoekt naar balans en harmonie in de wereld en het leven.

Figuur 3.15 In China leer je al jong een balans te vinden tussen yin en yang de twee tegengestelde elementen van het universum. Altijd zit yin binnen het yang en yang binnen het yin. Dit wordt uitgedrukt in het symbool hiernaast, wat je zeker wel eens bent tegengekomen. In China is dit een belangrijk onderdeel van het dagelijks leven. Of het nu gaat om eten of het inrichten van huizen en kantoren, overal wordt geprobeerd om een balans te vinden. Alles moet ying en yang zijn.

► **Opdracht 5 (individueel)**

- Wat was de aanleiding voor de bouw van de Chinese Muur? Welke functie had deze Muur?
- Hoe oud is deze muur?
- Blader terug naar de inleiding van dit hoofdstuk. Wat bedoelt de schrijver van de tekst volgens jou met de zin: „Onderweg at hij de dwangarbeiders, slaven en soldaten op die vergingen tot stof“. Geef een duidelijke verklaring.

De Tang en de Song-dynastiën

Na het uiteenvallen van de Han-dynastie, volgden verschillende dynastieën elkaar op.

Gedurende de Tang (618-907 na Chr.) en de Song (960-1279 na Chr.) dynastieën bereikte de Chinese beschaving een hoogtepunt. De Chinese handel, technologie en cultuur floreerden. Ondanks dat de muur China van een groot deel van de wereld afsloot waren er wel handelscontacten met de buitenwereld. De belangrijkste handelsroute was de **zijderoute**. Deze route is genoemd naar de zijde die hierlangs naar het westen vervoerd werd. Zijde was in die tijd een zeer kostbare handelswaar.

Algemeen wordt aangenomen dat het buskruit rond de Tang-dynastie werd uitgevonden. De eerst geschreven formule voor buskruit is afkomstig uit die periode. De formule werd min of meer bij toeval ontdekt door de Chinezen. Dit kwam vooral door de vele proefjes die de Chinese geleerden uitvoerden. De ideale explosieve verhouding in de buskruitsamenstelling is 75% salpeter, 10% zwavel en 15% houtskool.

Figuur 3.16 De ontdekking van het buskruit, salpeter, zwavel en houtskool, BOEM!

Figuur 3.17 De zijderups weeft van draden een cocon om zichzelf. Hieruit komt dan de zijdevlinder. De Chinezen ontdekten hoe ze de pop konden doden voordat het een vlinder werd, zodat ze van de cocon stof konden maken: zijde. (bron: groenewiel.nl)

Figuur 3.18 De Chinezen gebruikten buskruit bijvoorbeeld om vuurwerk mee te maken. Ze zijn nog steeds belangrijke vuurwerkproducenten. Denk maar aan de vele containers vuurwerk die elk jaar weer op Aruba aankomen vanuit China en de lucht prachtig doen opkleuren.

Naast de handel deden de Chinezen in deze periode veel verschillende uitvindingen. Een van de bekendste uitvindingen uit deze periode is het buskruit. Ook muziek, filosofie en kunst bereikte in deze periode een hoogtepunt.

►Opdracht 6 (individueel)

- a. Als de mensen die het buskruit hebben uitgevonden nu konden terugkijken op hun uitvinding, denk je dat ze dan blij zijn met de uitvinding? Verklaar je antwoord.
- b. Noem drie belangrijke uitvindingen uit de periode van de dynastieën.
- c. Veel producten die je gebruikt, worden in China gemaakt. Neem eens een kijkje in je eigen huis. Maak een tabel met de herkomst van ten minste twaalf producten die je in huis tegenkomt. Hoeveel hiervan komen uit China?

Producten uit China	Producten andere landen

Dzjengis Khan

De Chinese muur heeft China lang beschermd tegen invallen van buiten. De Chinese muur heeft China echter ook in belangrijke mate van de buitenwereld afgesloten. De muur bleek echter niet genoeg om de Mongolen tegen te houden. Onder leiding van Dzjengis Khan veroverden ze grote delen van de wereld en China. De kleinzoon van Dzjengis Khan, Kublai Khan, zou uiteindelijk het einde van de Song dynastie betekenen. Hij vestigde zijn eigen dynastie: de Yuan dynastie. Hij werd hiermee de eerste niet Chinese keizer van China. Kublai zorgde ervoor dat China minder geïsoleerd werd. Er kwam meer contact met het Midden-Oosten en Europa.

Figuur 3.19 Dzjengis Khan(Elistmania.nl)

China werd ondanks de muur toch een keer tot aan Peking veroverd. In 1211 na Christus vielen de Mongolen onder leiding van Dzjengis Khan het land vanuit het noorden binnen. De Mongoolse veldheer Dzjengis Khan (wat zoiets betekent als universele heerser) wordt met recht één van de grootste veldheren uit de geschiedenis genoemd. Hij stond vooral bekend om zijn enorme wreedheden. Door diplomatie, organisatie, militaire capaciteit en wreedheid te combineren, slaagde Khan er in om de stammen tot één enkele natie te verenigen, de Mongolen. Khan wist op deze manier een enorm leger op te bouwen. In 1207 trekt hij ten strijde tegen China. Daarna verovert hij ook nog Afghanistan, Iran, Pakistan en Turkije. De legers van Khan drongen door tot in Europa. Ze veroverden de gebieden waar tegenwoordig de landen Hongarije en Polen liggen.

Figuur 3.20 Dzjengis Khan

*Figuur 3.21. De zijderoute is erg bekend geworden door Marco Polo. Marco Polo kwam uit Venetië (Italië). Hij reisde gedurende het bewind van Kublai Khan via de zijderoute naar China. Hij verbleef uiteindelijk 25 jaar in het Verre Oosten. Zijn belevenissen worden door de schrijver Rustichello da Pisa beschreven in een boek dat *Il Milione* genoemd wordt. Over zijn avonturen zijn verschillende boeken, films en tv-series gemaakt. Niet iedereen gelooft het verhaal van Marco Polo. Sommige mensen denken dat hij het verzonnen heeft.*

► **Oprichting 7 (individueel)**

- China heeft in het verleden verschillende dynastieën gekend. Wat wordt bedoeld met dynastie?
- Hoe heette de grote leider uit het noorden? Van welk volk was hij afkomstig?
- Wat is de betekenis van de naam die je hierboven hebt genoemd?
- Deze grote leider wist in een korte tijd een enorm leger op de been te brengen. Op welke manier lukte het de leider om dit in zo'n korte tijd te doen?

► **Oprichting 8 (individueel)**

- De kleinzoon van Dzingis Khan zorgde voor meer openheid. Wie was de bekendste Europese bezoeker die China voor lange tijd bezocht?
- Zijn bezoek aan China staat beschreven in een boek. Heeft hij dit boek zelf geschreven?
- Zoek in de atlas drie landen waar vroeger de zijderoute doorheen liep.
- Waarom is zijde nog steeds een duur product?

Het einde van het Keizerrijk

In 1911 werd de laatste Chinese keizer verdreven, vanaf 1912 werd China een republiek. De politieke situatie is hierna heel lang onrustig. In 1921 wordt door Mao Zedong en enkele anderen de Communistische Partij van China opgericht. Na een lange machtsstrijd wordt in 1949 de **Volksrepubliek China (CCP)** uitgeroepen. China veranderde van een keizerrijk in een communistische staat. Zware tijden braken aan voor de mensen in China. China bleef tijdens het bewind van Mao een gesloten land. Mao was meedogenloos voor politieke tegenstanders. Een beroemde uitspraak van Mao is dan ook: 'macht komt uit de loop van een geweer'.

Na de dood van Mao in 1976 begon China geleidelijk te veranderen. China bleef echter een communistische staat. Op economisch gebied werden de deuren wagenwijd opengezet. Buitenlandse investeerders kregen toegang tot China. Tegenwoordig heeft China de snelst groeiende economie van de wereld. China heeft daardoor veel invloed verkregen in de wereld. Naast een snelgroeiende economie heeft China ook een snelgroeiende bevolking. Om de bevolkingsgroei af te remmen voerde China in 1979 de éénkindpolitiek in: ouders mochten niet meer dan één kind krijgen. Wie zich daar niet aan hield kreeg een fikse boete.

► **Opdracht 9 (duo's)**

De geschiedenis van China kent continuïteit en verandering. Het ontstaan van de Volksrepubliek China betekende een grote verandering, maar er was ook sprake van een belangrijke continuïteit. Benoem deze verandering en deze continuïteit.

Figuur 3.22 Mao Zedong werd geboren op 26 december 1893. Mao's vader Yichang was de rijkste boer van het dorp geworden door de handel in rijst. Zijn familie bewoonde een ruim en mooi huis. De moeder van Mao werd Zevende Zuster Wen genoemd. Ze had geen naam omdat ze „maar een meisje” was.

Figuur 3.23 Kort geleden is de 'eenkindpolitiek' versoepeld. Als het eerste kind een meisje is mogen ouders na vier jaar een tweede kind. Omdat ze maar een kind hebben, verwachten de ouders hoge prestaties van dit kind. Dit kind moet en zal goede cijfers halen op school. Veel kinderen kunnen die druk niet aan. Een nieuwe trend onder de rijken/welvarenden in de grote steden: een tweede kind. Ze betalen graag de boete die hoort bij het overtreden van de regel 'één paar, één kind'.

► **Opdracht 10 (duo's)**

- Geef aan waarom China de éénkindpolitiek heeft ingevoerd.
- Noem tenminste twee gevolgen van de éénkindpolitiek.
- Wat gebeurt er als mensen de regel „*een paar, één kind*” overtreden? (toch een tweede kind nemen).

Extra opdracht (duo's)

Lees de tekst over de economie van China nog eens aandachtig door. Op het eerste gezicht lijkt het heel goed te gaan met China op economisch gebied. De groei van de economie ligt jaarlijks tussen de 5 en 10%. Maar deze groei heeft ook een keerzijde. Op het gebied van het milieu heeft dit enorme gevolgen. Bijvoorbeeld voor archeologische overblijfselen. Je kunt hier denken aan het terracotta leger van Qin Shihuangdi (*figuur 3.14*). Zoek uit met behulp van het internet en je docent wat deze gevolgen zijn. Probeer je bevindingen te ondersteunen met fotomateriaal.

Begrippenlijst

Hoofdstuk 3

Boeddhisme: een religieuze en filosofische stroming die gebaseerd is op de ideeën van Siddhartha Gautama Boeddha. Deze Boeddha leefde waarschijnlijk in de vijfde of zesde eeuw voor Christus.

Buskruit: een mengsel van houtskool, kaliumnitraat en zwavel. Buskruit is erg explosief en wordt bijvoorbeeld gebruikt in vuurwapens of om vuurwerk mee af te schieten.

Chinese muur: een 6259 meter lange muur in het Noorden van China. Deze muur moest het Chinese Rijk beschermen tegen aanvallen van buiten. De muur bestaat uit verschillende onderdelen, de bouw is begonnen in de vijfde eeuw voor Christus. Het bekendste deel van de muur is gebouwd door de eerste Chinese keizer: Qin Shi Huangdi.

Confucianisme: de leer van de filosoof Confucius. Deze leer heeft een grote invloed op het denken van de Chinese bevolking.

Cremeren: het verbranden van het stoffelijk overschot van overledenen.

Dynastie: een koninklijke of keizerlijke familie die gedurende meerdere generaties aan de macht is.

Hindoeïsme: een polytheïstische godsdienst afkomstig uit India. Na het christendom en de islam de derde grootste religie van de wereld.

Kastensysteem: een systeem van sociale lagen binnen de Indiase samenleving. De groep waarin je geboren wordt is bepalend voor je levensloop. Het bepaalt je beroep, status, leefregels, sociale plichten enzovoorts.

Sanskriet: een Oudindische, Indo-Arische taal. Het woord Sanskriet betekent volmaakt. Het Sanskriet wordt nog steeds gebruikt in verschillende geloven zoals het hindoeïsme en het boeddhisme.

Veda's: een grote verzameling teksten die stammen uit het oude India. Ze zijn geschreven in het Sanskriet. Deze geschriften gaan onder andere over filosofie, het universum, goden en over hoe mensen het beste kunnen leven. Ze vormen een belangrijke basis voor het hindoeïsme.

Zijderoute: een netwerk van handelsroutes tussen het Midden-Oosten, het Middellandse Zeegebied en Azië. De route wordt zo genoemd omdat zijde uit het oosten, toen een bijzonder kostbare handelswaar, langs deze route naar het westen vervoerd werd.

Hoofdstuk 4: Midden- en Zuid-Amerika en het Caribisch gebied

Juan knippert met zijn ogen. Langzaam wordt hij wakker. Meteen voelt hij het deinen van het schip. Hij stapt uit zijn hangmat en loopt naar boven. Hij klimt in de mast en neemt plaats in het kraaiennest. Juans taak op het schip is op de uitkijk staan. Kijken of er vijandige schepen in de buurt zijn of nog beter: of er land te zien is. Juan wrijft de slaap uit zijn ogen en als hij opkijkt ziet hij werkelijk iets prachtigs. Aan de horizon ziet hij een parelwit strand met daarachter een prachtig donkergroen bos. Heel even kijkt Juan dromerig voor zich uit om meteen daarna „land in zicht“ te roepen. Juan weet niet dat hij de eerste Europeaan is die Aruba ziet.

Er is geen werelddeel zo veranderd door westers streven naar uitbreiding van grondgebied als Amerika en het Caribisch gebied. In deze gebieden waren door de geschiedenis heen verschillende grote beschavingen ontstaan. De bekendste van deze beschavingen zijn de Meso-Amerikaanse beschavingen en de Inca beschaving. Net als bij andere oude beschavingen kunnen we nog steeds hun ruïnes bewonderen. Denk maar aan de mysterieuze Inca stad Machu Picchu in Peru en Chichen Itza, de Mexicaanse Mayastad.

Figuur 4.1 Machu Picchu Peru

Figuur 4.2 Chichen Itza Mexico

In het gebied tussen Mexico en Nicaragua bevonden zich de Meso-Amerikaanse beschavingen, waaronder de Maya's, de Azteken, Tolteken en de Zapoteken. De komst van de Spanjaarden betekende het einde voor veel van deze beschavingen. In 1492 kwamen onder leiding van Columbus de eerste Europeanen in het Caribische gebied. De Spanjaarden kwamen met hun eigen beschaving inclusief taal en godsdienst. Omdat Columbus dacht dat hij in India was aangekomen noemde hij de bewoners Indianen. In Bahul zullen we de oorspronkelijke bevolking van Amerika en het Caribisch gebied Amerindianen noemen.

In dit hoofdstuk ga je leren over deze beschavingen en de invloed die de komst van de Europeanen op deze beschavingen had. In de eerste paragraaf leer je over Midden- en Zuid-Amerika en in de tweede paragraaf over het Caribisch Gebied.

Paragraaf 4.1 Midden en Zuid-Amerika

Doel van de les: In deze les leer je over de Maya's, de Inca's en de Azteken en de komst van de Spanjaarden

Kernbegrippen:

- Tribuut
- Conquistadores
- Kolonisatie
- Demografische ramp
- Epidemie

Structuurbegrippen

- Feit en mening
- Oorzaak en gevolg

De Amerindiaanse beschavingen hadden een andere ontwikkeling doorgemaakt dan de Europese, Aziatische en de meeste Afrikaanse beschavingen. Ze hadden nog geen schrift (wel beeldschrift) en kenden geen ijzer. Op andere gebieden waren deze samenlevingen echter heel ver ontwikkeld. Voorbeelden hiervan zijn hun architectuur, kennis van astrologie en kosmos en reken- en wiskunde. Het waren machtige rijken waarvan nog steeds enorme bouwwerken te zien zijn. De vraag is hoe het mogelijk was dat deze grote rijken met hun miljoenen inwoners en sterke legers onder de voet werden gelopen door de Spanjaarden.

De Maya's

Tijdens de verovering van Midden-Amerika stuitte de Spanjaarden op een Amerindiaanse beschaving die al bijna verdwenen was: de Maya beschaving. Het merendeel van deze beschaving lag al onder een dikke laag tropisch oerwoud. Tussen 250 en 900 na Chr. bloeide deze beschaving volop. Het Maya Rijk was een bonte verzameling van verschillende steden met aan het hoofd verschillende koningen en priesters. De Maya's waren experts in de astrologie. De informatie die ze uit de sterren haalden werd vertaald naar hun kalenders. Na 900 raakt de Mayabeschaving in verval. We weten nog steeds niet precies hoe dat gekomen is.

Figuur 4.3 Midden- en Zuid Amerika

Figuur 4.4 Je ziet hier een voorbeeld van een kalender die de Maya's gebruikten. Het geheel zit nogal ingewikkeld in elkaar en is voor ons moeilijk te begrijpen.

► **Opdracht 1 (individueel)**

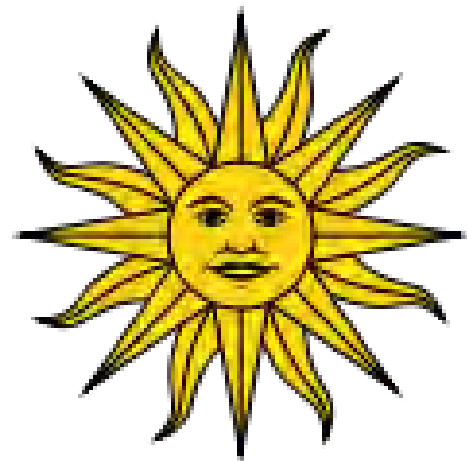
- De Spanjaarden ontdekten resten van een Amerinidaanse beschaving in het tropisch oerwoud van Midden-Amerika. Welke beschaving was dat?
- Waren de Spanjaarden er de oorzaak van dat dit volk en hun rijk niet meer bestaan? Licht je antwoord toe.
- Waar haalden de Maya's de informatie vandaan om te verwerken in hun kalenders vandaan?
- Bestudeer *figuur 4.3* goed. Noem vier landen waar we overblijfselen van vroegere Ameridiaanse beschavingen kunnen vinden?

De Inca's

De Inca's waren een Amerindiaans volk dat leefde in het westelijk deel van Zuid-Amerika, rond het Andesgebergte, op het kruispunt van het huidige Ecuador, Peru, Bolivia, Argentinië en Chili. De glorie van de Incabeschaving duurde ruwweg van 1438 tot 1532, dus slechts een eeuw. Het gehele rijk werd verwoest door de Spanjaarden onder leiding van Francisco Pizarro. Veel hedendaagse gebouwen in de Peruaanse stad Cuzco zijn gebouwd op resten van oude Incagebouwen. Cuzco was de hoofdstad van het rijk.

Figuur 4.5 Voorbeeld van een Inca nederzetting. Vaak werden deze op een heuvel gebouwd om bescherming te bieden tegen invallen van buiten.

Figuur 4.6 De Incazon, meizon (Sol de Mayo in het Spaans). Dit symbool wordt tegenwoordig door Argentinië en Uruguay nog als nationaal symbool gebruikt

De Inca's waren polytheïstisch. De belangrijkste Inca god was Inti de zonnegod, een bron van warmte en licht. In de tijd van het Incarijk werd Inti gezien als de beschermheer van de heersende keizers en van het volk. De keizers beweerden directe afstammelingen te zijn van Inti. Inti werd weergegeven met het symbool van de Meizon. De Inca's bouwden tempels ter ere van hun zonnegod. De Spanjaarden noemden deze tempels dan ook Templo del Sol (zonnetempel). De Spanjaarden toonden vooral veel belangstelling voor grote ronde schijven in de tempels die de zonnegod moesten voorstellen. Deze schijven waren versierd met bladgoud.

Figuur 4.7 Inti, de zonnegod van de Inca's

Figuur 4.8 De zonnegod Inti

Figuur 4.9 Op het bovenstaande plaatje zie je een voorbeeld van hoe een tempel van de Inca's eruit zag. Manco Capac was de eerste koning van het Cuzco koninkrijk het latere Incarijk. Het verhaal gaat dat Manco Capac werd opgevoed door de zonnegod Inti.

► Opdracht 2 (individueel)

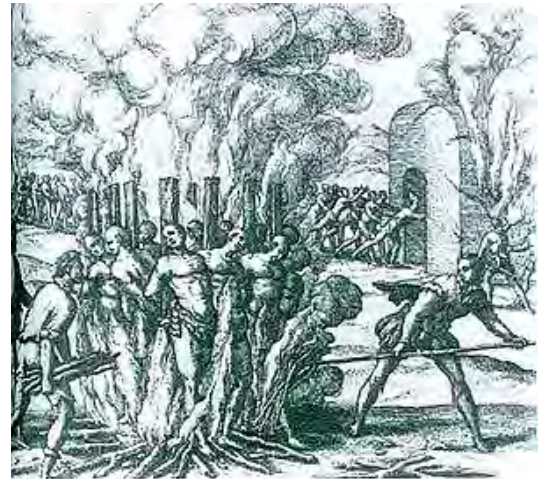
- Waarom was Inti de zonnegod zo belangrijk voor de Inca's?
- Tot op de dag van vandaag kun je zien dat de zonnegod vereerd werd door de Inca's. Vaak werden producten uit de natuur gebruikt voor deze verering. In welk product waren de Spanjaarden vooral geïnteresseerd?
- Denk je dat de Inca's enig idee hadden hoe waardevol dit was voor de Spanjaarden?

De Azteken

In het gebied waar tegenwoordig Mexico ligt leefden vroeger de Azteken. De Azteken stichten een groot en machtig rijk. Dit rijk begon als een samenwerking tussen drie stadstaten: Tenochtilan, Texcoco en Tlacopan. Tenochtilan zou uiteindelijk de machtigste stad van het rijk worden. Het Aztekenrijk werd groot door handel en oorlog en oefende macht uit over een groot gebied. De Azteken versloegen veel andere volken. Het onderworpen volk werd niet ingelijfd bij het rijk. Ze moesten echter wel **tribuut** betalen. Tribuut is een vorm van belasting die gevraagd wordt aan een onderworpen volk. Het Azteken rijk was sterk hiërarchisch van opbouw. Bovenaan stond de adel, hieronder de boeren, helemaal onderaan stonden de slaven. Dit machtige rijk kwam ten val door de komst van de Spanjaarden. De Spanjaarden veroverden deze rijken niet alleen, ze vestigden zich hier. Dit noemen we **kolonisatie**.

Figuur 4.10 Hernán Cortes ontmoet Motecuhzoma II. Motecuhzoma II was heerser van Tenochtilan en de eerste Azteekse leider die met de Spanjaarden in contact kwam. Motecuhzoma II zou ook de eerste Azteekse leider zijn die in conflict kwam met de Spanjaarden.

Figuur 4.11 Tijdens de verovering van de Amerika's ging het er wreed aan toe. De Spanjaarden gebruikten alle mogelijke middelen om hun doel te bereiken. Een van hun doelen was het vinden van El Dorado. El Dorado is een mythisch goudland dat ergens in Zuid-Amerika zou moeten liggen. In de zestiende eeuw hoorden de Spaanse conquistadores van een aantal Amerindianen over een koning die zich in het meer Parima zou baden en telkens geheel bedekt met goud zijn bad zou beëindigen: de Gouden Man of El (Hombre) Dorado in het Spaans. De conquistadores gingen meteen op zoek naar dit goudmeer.

► **Opdracht 3 (duo's)**

- a. Welke wrede middelen gebruikten de Spanjaarden om aan dit goud te komen?
- b. Geef je eigen mening over de verovering van Amerika door de Spanjaarden. Probeer je mening te onderbouwen met feiten.

Het gevolg van de komst van de Spanjaarden was een **demografische ramp**. In zeer korte tijd daalde de Amerindiaanse bevolking met meer dan 70 procent. Hoe kon een kleine groep Spanjaarden verantwoordelijk zijn voor de dood van zoveel Amerindianen? Er zijn drie belangrijke oorzaken aan te wijzen voor de demografische ramp. Ten eerste namen de Spanjaarden allerlei ziektes mee zoals griep en waterpokken. Deze ziektes kwamen in Amerika niet voor, de Amerindianen waren hierdoor ook niet tegen deze ziektes bestand. Het gevolg was dat er allerlei epidemieën uitbraken. Een **epidemie** is een uitbraak van een snel verspreidende ziekte. Dit richtte een ware slachting aan onder de Amerindianen. Als tweede kunnen we het schokeffect noemen. De Amerindianen hadden nog nooit Europeanen gezien. Plotseling waren er witte mannen op paarden met dondermachines, zo iets hadden ze nog nooit gezien. Deze Spaanse soldaten, **conquistadores** droegen ook nog vreemde kleding gemaakt van metaal. Vaak vluchtten ze als de Spanjaarden hun kanonnen en geweren afvuurden. Ten derde speelden de Spanjaarden de Amerindiaanse volken tegen elkaar uit. Zo vochten ze samen met andere Amerindiaanse groepen tegen de Azteken. Zoals je eerder in de paragraaf las waren veel Amerindiaanse volken onderworpen door de Azteken. Deze volken wilden dan ook maar al te graag samenwerken met de Spanjaarden om de Azteken te verdrijven.

Figuur 4.12 Hiernaast zie je een afbeelding van een conquistador. Wie waren ze eigenlijk? Waar kwamen ze vandaan? De conquistadores waren soldaten en ontdekkingsreizigers uit Spanje. Veel van hen waren werkloos en hadden niets te verliezen. Het waren harde en rusteloze mannen op zoek naar rijkdom (goud). Ze voelden zich superieur ten opzichte van de bevolking van Amerika en wilden dan ook op die manier behandeld worden.

Figuur 4.13. De Azteken waren een strijdlustig volk, hierboven zie je een afbeelding van een jaguar krijger.

Figuur 4.14 Een Amerindiaan die aan de pokken lijdt. De Spanjaarden ruilden dekens voor goud. Deze dekens waren gebruikt door slaven en matrozen die waren overleden aan waterpokken. Hierdoor brak er een pokkenepidemie uit.

► Opdracht 4 (individueel)

Veel Amerindianen stierven als gevolg van de komst van de Spanjaarden.

- a. Wat wordt er in de tekst bedoeld met dondermachines?
- b. Noem twee redenen waarom de Amerindianen bang waren voor de Spanjaarden?
- c. Wat was doodsoorzaak nummer één onder de Amerindianen.
- d. Wat zijn de drie belangrijkste oorzaken van de ondergang van het Aztekenrijk?

Paragraaf 4.2 Een cultureel mozaïek

Doel van de les: In deze paragraaf leer je over de samensmelting van verschillende culturen in het Caribisch gebied.

Kernbegrippen:

- Arawak
- Matrilineair
- Acculturatie
- Creolisering
- Pidgintaal
- Creoolse taal

Structuurbegrippen

- Oorzaak en gevolg
- Inleving en standplaatsgebondenheid

Taíno en Cariben

Rond 1500 bestonden in het Caribische Gebied twee grote ontwikkelde agrarische culturen: de Taíno en de Carib. Voor de komst van de Spanjaarden waren de Taíno en de Cariben de twee belangrijkste volken in het Caribisch gebied. De Taíno behoren tot de **Arawak** taalfamilie. De Amerindianen die Arawaktalen spraken waren verspreid over een groot gebied. Ze woonden bijvoorbeeld in de gebieden waar tegenwoordig Florida, de Antillen, Colombia, Venezuela, Guyana, Frans-Guyana en Suriname liggen.

Figuur 4.15 Een Arawak vrouw en een Carib man. Het Caribisch gebied is vernoemd naar de Carib Amerindianen. De Spanjaarden dachten dat de Cariben bloeddorstige kannibalen waren. Dit is hoogstwaarschijnlijk onjuist. De Spanjaarden mochten alleen volken, die als minderwaardig beschouwd werden tot slaaf maken. Het eten van mensen werd door de Spanjaarden als minderwaardig beschouwd. Het kan dus heel goed zijn dat de Spanjaarden het kannibalisme gewoon hebben verzonnen, of overdreven hebben als een excuus om de Carib als slaven gevangen te nemen.

De verschillende talen van de wereld worden vaak onderverdeeld in taalfamilies. Talen binnen dezelfde familie zijn afkomstig van een gemeenschappelijke vooroudertaal. Eigenlijk net zoals met menselijke families. Op dezelfde manier zoals mensen meerdere kinderen krijgen, splitsen talen zich op in meerdere talen. Een voorbeeld hiervan zijn de Romaanse talen zoals: Frans, Spaans, Portugees, Italiaans en Roemeens. Nederlands is net als Duits en Engels een Germaanse taal. De taalfamilies beïnvloeden elkaar wel, een mooi voorbeeld hiervan zijn de woorden hangmat, barbecue en kano. Deze woorden zijn waarschijnlijk afkomstig van de Taínowoorden hamaca, barbacoa en canoa.

Figuur 4.16 Taalfamilies

De Taíno verbouwden manioc en mais, jaagden en visten en verbouwden katoen waarmee ze hun hangmatten maakten. Ze bouwden grote kano's waarmee ze tussen de eilanden konden reizen. Rond 1500 hadden de Taíno een complexe samenleving met een hiërarchische opbouw ontwikkeld. Deze samenleving was **matrilineair**. Dit betekent dat afstamming via de moeder doorgegeven werd en niet zoals bij ons via de vader. Bij de Taíno konden de vrouwen ook belangrijke posities bekleden.

Figuur 4.17 Een Taíno dorp

De Cariben hadden vergelijkbare bestaansmiddelen als de Taíno. Cariben kenden een veel minder hiërarchische samenleving. Er was dan ook minder sociale ongelijkheid. Dit gold echter niet voor vrouwen. Bij de Cariben stonden vrouwen wel in hoog aanzien, maar ze bekleden geen belangrijke posities, de vrouw zorgde voor het huishouden, de kinderen en het bebouwen van het land en de mannen gingen jagen.

Kolonisatie

Deze samenlevingen werden verstoord toen op 12 oktober 1492 de Spaanse ontdekkingsreiziger Christoffel Columbus op de Caribische stranden verscheen. Dit moet een van de eilanden van de tegenwoordige Bahama's geweest zijn. Hij noemde dit eiland San Salvador. De Taíno die dit eiland bewoonden noemden het zelf Guanahani.

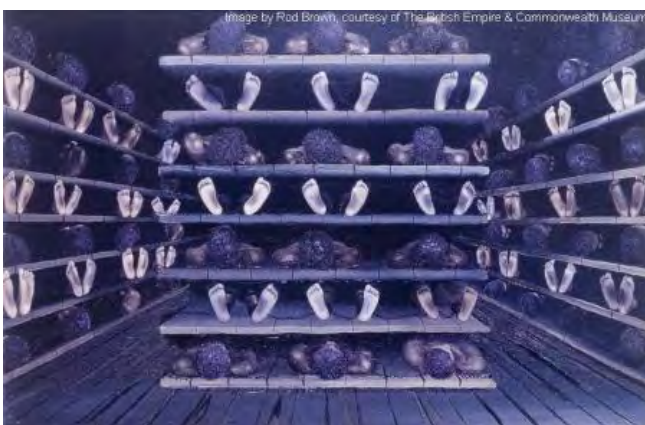
Al snel verzamelden de eilanders zich om ons heen. Ik zag al dat ze makkelijker bekeerd konden worden tot ons heilige geloof door liefde dan door dwang. Omdat ik wilde dat ze ons vriendschappelijk beschouwden gaf ik ze een paar rode petten en glazen kralen. Ik gaf ze ook veel andere dingen van weinig waarde. Ze waren hier zo blij mee dat we het nauwelijks konden geloven. Later zwommen ze naar onze boten om papegaaien en ballen katoendraad en pijltjes en veel andere dingen om te ruilen. We ruilden ze voor andere goederen zoals glazen kralen en haviksbelletjes. Ze namen alles aan en gaven welwillend alles wat ze bezaten. Ze leken me echter een arm volk. Ze lopen rond zo naakt als de dag dat ze geboren werden, zelfs de vrouwen. Al hoewel ik maar één vrouw zag en die was erg jong. Alle mannen die ik zag waren jong. Ze waren niet ouder dan dertig, goed gebouwd, elegant van lichaam en knap in het gezicht. Hun haar is dik, bijna zoals een paardenstaart. Ze dragen het kortgeknipt over hun voorhoofd, afgezien van een paar strengen haar die ongeknipt over hun rug hangen.

Figuur 4.18 Uit het dagboek van Columbus

De Spanjaarden voerden oorlog met de oorspronkelijke bewoners om hun land te veroveren en te koloniseren. Ze voerden vervolgens slaven in vanuit Afrika. Ze joegen ook op Amerindianen om ze als slaven te gebruiken. Slavenjagers die op Amerindianen joegen werden „indios“ genoemd. Door oorlogen en slavernij, gecombineerd met de ziekten die de Spanjaarden meebrachten, stierf een groot deel van de oorspronkelijke bevolking. De overgebleven Amerindianen vermengden zich met de slaven uit Afrika en de Europese kolonisatoren.

► **Opdracht 5 (individueel)**

- Wat is de reden dat Columbus nauwelijks kan geloven dat de Taíno zo blij zijn met een paar kralen en rode petten. (Gebruik het begrip standplaatsgebondenheid)
- Columbus noemt de Taíno een arm volk, wat zou hij hiermee bedoelen? Is deze opmerking standplaatsgebonden? Leg uit waarom dit volgens jou wel of niet het geval is.

Figuur 4.19 Het onmenselijke vervoer van de slaven in een scheepsruim.

Figuur 4.20 Ook Amerindianen werden gevangen genomen en tot slaaf gemaakt.

Na de Spanjaarden stichtten ook veel andere Europese landen koloniën in het Caribisch gebied, denk maar aan Nederland, Spanje, Frankrijk en Engeland. De oorspronkelijke bewoners namen onderdelen uit de cultuur van de nieuwkomers over. De nieuwkomers namen op hun beurt weer dingen uit de cultuur van de oorspronkelijke bewoners over. Dit noemen we **acculturatie**. Er ontstonden op deze manier multiculturele samenlevingen. Al deze verschillende culturen vermengden zich tot nieuwe culturen, dit proces heet **creolisering**.

► **Opdracht 6 (individueel)**

- a. Wie of wat is er de oorzaak van dat het Caribisch gebied bekend werd in Europa. Wat was het gevolg hiervan?
- b. Noem drie Europese landen die een grote invloed gehad hebben op de ontwikkeling van het Caribisch gebied?

Een pidgintaal is een taal die ontstaan is uit een mix van verschillende talen. Dit soort talen ontstond doordat mensen die verschillende talen spraken elkaar slecht begrepen. Een pidgintaal is altijd een tweede taal, nooit de moedertaal. Een moedertaal is een taal die je tijdens je jeugd, zonder onderwijs aangeleerd wordt. Dit is meestal de taal die je ouders spreken. Zodra een pidgin taal een moedertaal wordt, noemen we het een creoolse taal. Creoolse talen komen vooral voor in voormalige Europese koloniën in bijna heel Afrika, Zuid-Amerika, de Caraïben, Zuidoost-Azie en in mindere mate in Noord-Amerika. De woordenschat toont vaak een grote overeenkomst met de taal van de oorspronkelijke kolonisator.

Figuur 4.21 Pidgin en creoolse talen

Om elkaar beter te begrijpen namen de mensen uit verschillende culturen elementen van elkaars taal over. Dit leidde tot een mengeling van verschillende talen: een **pidgintaal**. Wanneer de volgende generatie opgroeit met een pidgintaal dan noemen we het een **creoolse taal**. Een voorbeeld hiervan is het Papiamentu. Papiamentu is een creoolse taal ontstaan uit verschillende andere talen. Je kunt het Papiamentu wel zien als de belichaming van de grote culturele diversiteit van Aruba.

► **Opdracht 7 (individueel)**

- a. Wat wordt bedoeld met „pidgintaal“?
- b. Tot wat voor soort taal kan een pidgintaal zich ontwikkelen?
- c. Noem nog vier andere talen die in Aruba gesproken worden.

SUBT I VICTORY BOYS A KEDA NA 0-0
on 09-12-2010 08:20

WILLEMSTAD.- F.F.K. ayera, finalmente, por a hunga su di tres wega di e kampionato nobo. Tabata e ekiponan di SUBT i Victory Boys ku a debutá ku kantidat di kara nobo den nan respektivo onsena i a keda na un empate sin gol.

Tantu e ekipo hel ku blou komo e muchanan di Pariba a kontá ku vários hóben ku lo tin e tarea pisá pa buska un posishon fiho den nan respektivo ekipo.

Ayera den promé tempu tabata SUBT ku a dominá, miéntras ku den e di dos parti por a mira ku Victory Boys tabata esun ku mas a kontrolá e bala, pero sin ku ningun di dos por a skor. E kampionato ta sigui awe nochi ku e partido entre Sithoc i UNDEBA.

Figuur 4.22 Uit de krant EXTRA Korsou

Pumanan di SV Britannia ta kibra invicto di Deportivo Nacional

Publication: Diabierna, 10 December 2010.

Categoria: Deporte

ORANJESTAD(AAN)—Diasabra anochi a tuma lugar e candelo encuentro entre e number 1 y 2 ariba e tabla di posicion den futbol division di honor, aki Deportivo Nacional y Britannia a topa otro den stadion Guillermo Trinidad na Dakota. Den e minutnan inicial nos a mira un Britannia mihor planta ariba tereno, hungando bon toke, cambiando e wega bon di robéz pa drechi y viseversa. Di otro banda Deportivo Nacional a hunga hopi den largura di e tereno, cu balanan di careda pa e veloz Ziggie Baton y Greg Richardson. Un tiro liber di Dedo Lake por poco a sorprende portero Maduro, e bala ta slip for di su man dal den palo di gol y bons bini bek den su mannan.

Figuur 4.23 Diario Aruba. Het Papiamentu op Aruba is op het gebied van spelling en woorden anders dan op Bonaire en Curaçao. Lees deze krantenknipsels maar eens door een ontdek de verschillen.

► **Opgdracht 8 (duo's)**

Bekijk de krantenberichten van *figuur 4.22* en *figuur 4.23* goed. Wat zou de oorzaak kunnen zijn van de verschillen tussen het Papiamentu op Aruba en het Papiamentu op Bonaire en Curaçao.

Figuur 4.24 Het Caribisch gebied. 70% van de bewoners van het Caribisch gebied is Engelstalig.

Figuur 4.25 Een multiculturele bevolking

Het Caribisch gebied is een mix van verschillende culturen. Dit gegeven geldt ook voor Aruba. Momenteel leven er mensen uit liefst 92 verschillende landen op Aruba. Dit uit zich vooral in de talen die er gesproken worden. Denk bijvoorbeeld maar aan de verschillende talen die in het Papiamentu voorkomen. Je vindt dit multiculturele karakter ook

terug in veel Caribische muziek. In het volgende hoofdstuk leer je hoe acculturatie op Aruba geleid heeft tot de moderne Arubaanse samenleving.

Figuur 4.26 Carnaval is van oorsprong een katholiek feest. Op de ABC-eilanden vieren we carnaval vóór vastentijd. Op Sint Maarten vieren ze het altijd na vastentijd.

Extra opdracht (duo's)

Aruba is een swingend eiland. Je vindt op Aruba veel verschillende muziekstijlen denk aan Merengue, Soca, Samba, Tambu, Tumba, Salsa en Bachata. En vergeet ook niet de HipHop, R&B, Reggae en Reaggaton. Carnaval neemt een speciale plaats in de harten van veel Arubanen. Het is volksfeest nummer één op Aruba. Dit geldt voor veel andere eilanden in het Caribisch gebied. De bedoeling van deze opdracht is dat je zoveel mogelijk informatie zoekt over carnaval. Op deze manier kom je erachter waar het carnaval vandaan komt en waarom het gevierd wordt. Je zult zien dat het je veel informatie oplevert die je tot nu toe niet wist. Er is genoeg kennis aanwezig op Aruba om hierachter te komen. Een voorbeeld is de bibliotheek of de SAC. Laat het resultaat zien aan de leraar/lerares.

Begrippenlijst
Hoofdstuk 4

Acculturatie: een proces waarin een cultuur culturele gewoontes overneemt van een andere cultuur.

Arawak: een Amerindiaanse taalfamilie die rond het Caribisch gebied leefde.

Conquistador: de Spaanse soldaten en ontdekkingsreizigers die een groot deel van de Amerika's veroverden, noemen we conquistadores. In het Spaans betekent dit veroveraars.

Creolisering: de vermenging van verschillende culturen tot een nieuwe cultuur.

Creoolse taal: een taal die is afgeleid van een mengeling van andere talen en inmiddels een stabiele moedertaal geworden is. Creoolse talen komen vooral voor in voormalige Europese koloniën in bijna heel Afrika, Zuid-Amerika, het Caribisch gebied, Zuidoost-Azie en in mindere mate in Noord-Amerika. De woordenschat toont vaak een grote overeenkomst met de taal van de oorspronkelijke kolonisator.

Demografische ramp: Een extreme daling van het bevolkingsaantal in een zeer korte tijd.

Epidemie: een uitbraak van een snel verspreidende besmettelijke ziekte.

Kolonisatie: hiervan is sprake wanneer een deel van de eigen bevolking zich vestigt in een gebied dat nog niet door hen bewoond wordt. Dat kan een onbewoond, onontgonnen gebied zijn, maar het kan ook het zich vestigen in een gebied tussen de daar al aanwezige bevolking betekenen.

Matrilineair: afstamming die via de moeder doorgegeven wordt en niet zoals bij ons via de vader.

Pidgintaal: een taal die ontstaan is uit een mix van verschillende talen. Dit soort talen ontstond doordat mensen die verschillende talen spraken elkaar slecht begrepen. Om elkaar beter te begrijpen werden woorden van elkaars taal overgenomen. Een pidgintaal is altijd een tweede taal, nooit de moedertaal.

Tribuut: een vorm van belasting die gevraagd wordt aan een onderworpen volk.

Hoofdstuk 5: Aruba, een goed gelegen eiland

Op de open zee dreven 2 kano's. In een van deze kano's zat een jongen van een jaar of vijftien samen met zijn vader, moeder en twee broertjes. In de andere kano voer zijn oom met de rest van de familie. Ze hadden al hun spullen meegenomen, hun beste stenen werktuigen en hun mooiste schelpen. Terwijl hij en zijn vader stevig doorpeddelden, keek de jongen uit over de uitgestrekte zee. Ze waren op weg naar een eiland. Volgens zijn vader was het een heel mooi eiland, met heel veel schelpen. De jongen verheugde zich op de schelpen en hoopte dat ze maar snel zouden aankomen. De kano deinde woest op de golven. Hij vond de zee eng, maar zei niets om zijn jonge broertjes niet bang te maken. „Straks slaat de kano om“, dacht hij, „dan verdrinken we allemaal!“. „Kijk zoon“, riep vader opeens, „daar in de verte, het schelpeneiland waarover ik vertelde“.

Na een lange wereldreis langs verschillende beschavingen zijn we eindelijk aangekomen op ons eigen eiland. Het schelpeneiland waar de jongen zo naar verlangde is namelijk Aruba. Sommige mensen denken zelfs dat de naam Aruba afkomstig is van de combinatie van de Amerindiaanse woorden ora (schelp) en oubao (eiland). De naam Aruba zou in dat geval dus schelpeneiland betekenen. Er bestaan echter veel meer theorieën over de herkomst van de naam Aruba. Sommige mensen denken bijvoorbeeld dat het een combinatie is van uru (kano) en oubao (eiland). De naam Aruba kan ook afkomstig zijn van het Amerindiaanse oruba, wat welgelegen betekent. Weer anderen zoeken de oorsprong van de naam in de Spaanse woorden „oro hubo“. Wat zoveel betekent als: „er was goud“. Wat echter de oorsprong van de naam ook mag zijn, Aruba bestond al miljoenen jaren voordat iemand er een naam aan gaf. Het eiland ontstond ongeveer 95 miljoen jaar geleden als gevolg van vulkanische activiteit.

De eerste mensen ontdekten Aruba meer dan 6500 jaar geleden. In het eerste hoofdstuk leerde je hoe de mens waarschijnlijk vanuit Oost-Azië via de Beringstraat Amerika bereikte. Deze jagers-verzamelaars bereikten uiteindelijk zo'n 16.000 jaar geleden ook het gebied dat tegenwoordig Venezuela heet. Hier jaagden ze op grote zoogdieren, zoals mammoeten en de reuzen luiaard. Ze kwamen echter nog niet naar Aruba. Toen ongeveer 10.000 jaar geleden veel van deze grote dieren uitstierven ging een aantal van deze mensen aan de kust wonen om te vissen en schelpdieren te verzamelen. Doordat ze aan zee woonden ontstond de behoefte om te leren varen. Deze varende Amerindianen ontdekten zo ons eiland, duizenden jaren voordat de eerste Europeaan voet aan wal zette. Vanuit Afrika, door Azië, over de Beringstraat, door Noord- en Midden- en Zuid-Amerika bereikte de mens eindelijk Aruba.

Figuur 5.1 Preceramische Amerindianen op weg naar Aruba.

Dit hoofdstuk begint met de eerste bewoners van Aruba en eindigt bij de moderne tijd. Je gaat leren welke bevolkingsgroepen op Aruba woonden en hoe ze samenleefden. Je gaat bovendien leren hoe de geschiedenis van Aruba nog steeds een belangrijke rol speelt in ons dagelijkse leven. In de eerste paragraaf leer je over de Amerindiaanse bewoners van Aruba. In de tweede paragraaf lees je wat de gevolgen waren van de komst van de Spanjaarden en Nederlanders. In de derde paragraaf leer je over de opkomst van de traditionele Arubaanse maatschappij. Tot slot kun je in de laatste paragraaf lezen hoe dit verleden nog terug te vinden is in de moderne Arubaanse maatschappij.

►Opdracht 1 (groepjes van drie)

Rond het jaar 1499 voeren de Spaanse ontdekkingsreizigers Alonso de Ojeda, Amerigo Vespucci en Juan de la Cosa langs Curaçao en waarschijnlijk Bonaire. De Spanjaarden noemden het gebied dat nu Venezuela vormt „Terra Firma”; wat in het Spaans vasteland betekent. Na hun reis maakte Juan de la Cosa een wereldkaart, een „mapamundi”. Op deze kaart stond Aruba nog niet. De Spanjaarden leerden Aruba waarschijnlijk pas kennen tussen 1502 en 1505.

Kijk naar *figuur 5.2*. Dit is de kaart van Juan de la Cosa. Kun je onderscheiden wat wat is? Als je goed kijkt zie je dat Spanje het middelpunt van de kaart vormt. Op deze kaart is Europa het centrum van de wereld. Dit geldt voor veel wereldkaarten. Zoals je in de vorige hoofdstukken hebt gezien is voor veel mensen Europa helemaal niet het centrum van de wereld. Als je Aruba als het centrum van de wereld zou beschouwen, hoe zou de wereld er dan uitzien? Maak een schets van deze wereld.

Figuur 5.2. De mapamundi van Juan de la Cosa

5.1 Prehistorisch Aruba

Doel van de les: In deze paragraaf leer je hoe het leven op Aruba eruit zag voor de komst van de Spanjaarden.

Kernbegrippen:

- Preceramisch
- Dabajuroi
- Verwantschap
- Caquetío
- Cacique

Structuurbegrippen:

- Inleving
- Bron en interpretatie

Preceramische periode (2500 v. Chr. - 950 na Chr.)

Tot de komst van de Spanjaarden vormde Aruba een prehistorische samenleving. Tussen 2500 voor en ongeveer 950 na Christus leefden kleine groepen Amerindianen op Aruba. Er is veel archeologisch onderzoek gedaan om erachter te komen hoe het leven van deze eerste bewoners van Aruba eruitzag. De eerste Amerindianen die op Aruba woonden leefden in kleine familiegroepen van rond de 15 personen. Ze hadden een nomadische levensstijl en waren jagers-verzamelaars. Ze trokken rond op zoek naar voedsel: ze visten en verzamelden schelpdieren (zoals cocolishi), zaden en fruit. Ze gebruikten gereedschappen van steen en schelp. Met deze gereedschappen maakten ze hun hutten en kano's. Deze Amerindianen noemen we **preceramisch**. Deze naam komt van het woord keramiek. Pre betekent voor en keramiek is een ander woord voor aardewerk. We noemen deze Amerindianen preceramisch omdat ze het pottenbakken nog niet uitgevonden hadden.

Figuur 5.3 Preceramische grafkuil gevonden bij Malmok.

► Opdracht 2 (individueel)

- Wat is de reden dat we de eerste bewoners van Aruba preceramisch noemen?
- Waarom leefden deze eerste bewoners in kleine groepen?
- Beschrijf hoe deze Amerindianen op Aruba terecht kwamen.

Ceramische periode (±900/1000-±1500)

Iets meer dan 1000 jaar geleden kwam er een andere groep Amerindianen op Aruba. Het is onduidelijk wat er met de preceramische Amerindianen gebeurd is. Misschien zijn ze weggegaan, of zijn ze samen blijven wonen met de nieuwkomers. Deze nieuwe bewoners introduceerden het pottenbakken en de akkerbouw op Aruba. Ze konden aardewerk producten

maken zonder gebruik te maken van een pottenbakkerswiel of oven. De aardewerk producten werden met de hand gemaakt en in een vuur gebakken, daarna werden ze vaak beschilderd (zie *figuur 5.6*). Deze ceramische Amerindianen noemen archeologen de **Dabajuroi**. Deze naam danken ze aan de stijl van hun aardewerk. Dit soort aardewerk werd het eerst opgegraven in de buurt van Dabajuro, een dorp vlak bij Coro, de hoofdstad van de Venezolaanse staat Falcon.

Er zijn op Aruba meer dan 200 archeologische vindplaatsen. Tanki Flip en Seri Noka zijn voorbeelden van bekende vindplaatsen. Een aantal van deze archeologische vindplaatsen zijn begraafplaatsen. Er zijn zowel preceramische als ceramische begraafplaatsen gevonden. Bij beide soorten begraafplaatsen valt het op dat mensen nooit zomaar begraven zijn. In de preceramische graven zijn schelpatronen gevonden. Sommige van de doden zijn zelfs begraven onder het schild van een grote zeeschildpad. De Dabajuroi pasten verschillende vormen van begraven toe. Dit wijst op sociale verschillen. Belangrijke mensen kregen een uitgebreidere begrafenis dan minder belangrijke mensen. In sommige gevallen werd de overledene zelfs twee keer begraven. De overledene werd eerst in de grond begraven, een paar maanden later werden zijn botten weer opgegraven, in een urn gestopt en opnieuw begraven. De Wayuu die in Noordoost-Colombia en Noordwest-Venezuela leven, begraven soms nog steeds mensen op deze manier.

Figuur 5.4 Begraafplaatsen

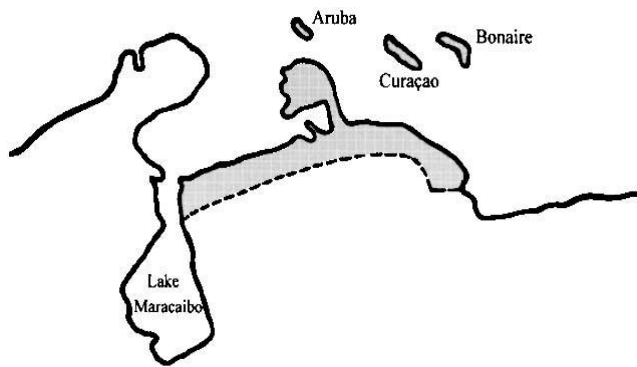
Figuur 5.5 Een urn uit de ceramische periode.

Figuur 5.6 Scherven van aardewerk gevonden bij Tanki Flip. Vrolijk gekleurd met paars en rood.

► **Opdracht 3 (individueel)**

- Bekijk *figuur 5.5* en *figuur 5.6*. Wat zie je in de afbeeldingen?
- Stel je voor dat je een archeoloog bent. Probeer zelf een vraag te „stellen“ of „te formuleren“ bij deze foto's. Wat zou je graag willen weten. (Je hoeft deze vraag niet zelf te beantwoorden)
- Bekijk *figuur 5.9*. Op welke eilanden zouden er nog meer Dabajuroi graven gevonden kunnen zijn?
- Wat is de reden dat archeologen de eerste ceramische bewoners van Aruba Dabajuroi noemen?

Figuur 5.7 Het leefgebied van de Dabajuroi.

Figuur 5.8 De Dabajuroi nederzettingen bestonden uit dichtbij elkaar staande hutten. De Amerindianen uit de Ceramische periode hadden twee manieren om te bouwen. Ze hadden grote ovale huizen die we malocas noemen en kleinere ronde huizen. Deze huizen werden gemaakt van lokaal hout zoals wayaca en kwihi. In deze huizen sliepen ze in hangmatten.

► **Extra opdracht (duo's)**

De Wayuu, ook wel Guajiro genoemd, leven vlakbij Aruba. Toch weten we op Aruba heel weinig over deze Amerindianen. Zoek op internet informatie over de Wayuu. Probeer je in te leven in hun levensstijl. Beschrijf vervolgens samen in 200 woorden een dag uit het leven van een Wayuu jongere.

5.9. Een foto van een Wayuu vrouw en kind. Als ze wat te vieren hebben beschilderen de Wayuu zich met plantaardige verf. Uit grafvondsten van de Dabajuroi blijkt dat zij zichzelf ook met verf versierden.

Figuur 5.10 De Nederlandse priester van Koolwijk leefde van 1880 tot 1886 op Aruba. Hij documenteerde de overblijfselen van de Amerindiaanse cultuur. Hij stuurde zijn vondsten naar het Nationaal Museum van antiquiteiten in Leiden. De Urn die je hierboven ziet is daar een voorbeeld van. Na meer dan een eeuw heeft het Nationaal Museum van etnografie de urn in bruikleen gegeven aan Aruba. Je kunt de urn nu bekijken in het archeologische museum van Aruba.

Figuur 5.11 Arubaanse rotstekening

De Dabajuroi waren sedentair; ze hadden vaste nederzettingen. Deze nederzettingen werden gevormd aan de hand van **verwantschap**. De Dabajuroi waren bovendien een stuk moderner dan de preceramische Amerindianen. Hoewel ze nog steeds jaagden en verzamelden, deden ze ook aan akkerbouw. Ze verbouwden bijvoorbeeld maïs en cassave.

Figuur 5.12 Dabajuroi

Figuur 5.13 Arubaanse vrouw maalt maïs.

► Opdracht 4 (duo's)

Je ziet hier een foto die in 1964 op Aruba gemaakt is.

- a. Welke bezigheid zie je op de foto?
- b. Wat is het nut van deze bezigheid?
- c. Hoe lang denk je dat mensen dit op Aruba al doen?
 - a Een paar decennia
 - b Een paar eeuwen
 - c Meer dan duizend jaar

► Opdracht 5 (individueel)

Zet een kruis in het juiste veld.

	waar	niet waar
De preceramische bewoners van Aruba hadden bronzen gereedschap		
Tussen de preceramische bewoners van Aruba bestonden sociale verschillen.		
De Dabajuroi die op Aruba kwamen wonen vestigden hier een sedentaire samenleving.		
De Dabajuroi die naar Aruba kwamen wisten nog niet wat landbouw was.		
De Dabajuroi waren moderner dan de preceramische Amerindianen.		
De Dabajuroi konden lezen en schrijven.		

Uit de grafvondsten blijkt dat de Dabajuroi een ingewikkelde maatschappij hadden en dat er contacten waren tussen de Dabajuroi van Aruba en die van het vasteland. Er werden namelijk in de graven spullen gevonden die alleen van het vasteland afkomstig konden zijn. Een goed voorbeeld hiervan is vuursteen. Vuursteen is een soort steen waar prehistorische mensen vaak

gebruiksvoorwerpen van maakten. Vuursteen is wel in de graven van de Dabajuroi gevonden maar komt op Aruba van nature niet voor.

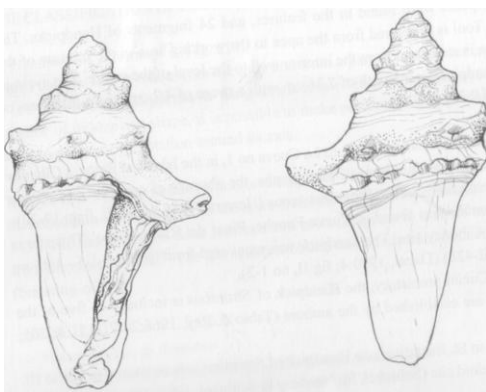

Figuur 5.14 Er zijn veel overblijfselen van de Amerindiaanse tijd. Op ons geld staan afbeeldingen die gebaseerd zijn op prehistorische ontwerpen. De afbeeldingen zijn van dieren die een belangrijke rol speelden in de belevingswereld van de Dabajuroi. (Cocolishi, dori, shoco, cascabel)

De Caquetío

Pas rond 1499 kwamen de Spanjaarden bij de ABC-eilanden aan. Er woonden toen tussen de 450-600 Amerindianen. De Spanjaarden noemden deze Amerinindianen de **Caquetío**. De Caquetío woonden op de ABC-eilanden en rond de kust van het Maracaibomeer. Een belangrijk deel woonde op de plek waar tegenwoordig de stad Coro ligt. Deze Caquetío waren waarschijnlijk nakomelingen van wat de archeologen de Dabajuroi noemen. De Caquetío maakten onderdeel uit van de Arawak taalfamilie.

Binnen de Caquetío gemeenschap bestond een duidelijke hiërarchie. De Caquetío's noemden hun leiders **cacique**. Aan het hoofd van ieder dorp stond een dorps cacique (*datihaos*). Hierboven stonden hogere caciques die over een regio regeerden, de diao's. Boven deze diao's stond de hoogste diao, de cacique suprême. De hoogste leiders van Aruba waren diao's. Archeologisch onderzoek wijst erop dat de diao's van Aruba waarschijnlijk woonden in de buurt van de plek waar nu Santa Cruz ligt. De Caquetíos leefden in dorpen van tussen de 150 tot 200 inwoners. Deze dorpen waren voor een groot deel gevormd aan de hand van verwantschap. Ook binnen de dorpen was er sprake van sociale lagen. Bovenaan stonden de cacique en zijn elite familie, hieronder stonden vooraanstaande krijgers, sjamanen, specialisten en handelaars. De Caquetío deden aan lange afstandshandel buiten Aruba. Dit was ruilhandel. Een belangrijk onderdeel van de ruilhandel waren kralen die ze maakten van schelp en steen. Deze kralen vertegenwoordigden een vaste waarde. Zulke kralen zijn door archeologen teruggevonden in hun graven.

Figuur 5.15. Hamers gemaakt van schelpen

Figuur 5.16 Aardewerk met gezichten.

Wat blijft er over van onze Amerindiaanse geschiedenis? Naast rotstekeningen en archeologische vondsten vinden we de Amerindiaanse geschiedenis terug in het moderne Arubaanse leven! Onze symbolen, economie, architectuur, traditie, kunst enzovoorts zijn hierdoor beïnvloed. Een voorbeeld hiervan zijn onze plaatsnamen. Er bestaan ongeveer 75 van dit soort plaatsnamen. Het is interessant om te zien dat deze plaatsnamen meestal dicht bij elkaar voorkomen. De centra van Europese activiteiten zoals Oranjestad en Savaneta hebben Europese namen. Andere plekken hebben vaak nog Amerindiaanse namen zoals Huliba, Guadiriki, Butucu, Burubunu, Camari, Shete, Urataca, Daimari, Andicuri, Bushiri.

Figuur 5.17 Amerindiaanse overblijfselen

► **Opdracht 6 (duo's)**

- a. Hoe weten we dat de Caquetío aan lange afstandshandel deden?
- b. Hoe noemen we de hoogste Caquetío leider?
- c. Noem twee voorbeelden van overblijfselen van onze Amerindiaanse geschiedenis.

► **Extra opdracht (groepjes van vier)**

Het doel van deze opdracht is je in te leven in de vroegere bewoners van Aruba. Maak met je groepje een stripverhaal over deze bewoners. Je mag zelf kiezen of dit stripverhaal over de preceramische of ceramische bewoners gaat. Maar let op, je moet er wel voor zorgen dat je de periode die je kiest, goed weergeeft!

Paragraaf 5.2 Aruba als Amerindiaans reservaat?

Doel van de les: In deze paragraaf leer je hoe Aruba veranderde door de komst van de Spanjaarden en de Nederlanders.

Kernbegrippen:

- Missiewerk
- Lekenpriester
- Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden
- W.I.C.
- Herendiensten

Structuurbegrippen:

- Verandering en continuïteit
- Oorzaken en gevolgen

Aruba ligt maar 27 kilometer van de noordkust van Venezuela af. Nederland ligt bijna 8000 kilometer verder, aan de andere kant van de Atlantische Oceaan. Toch maakt Aruba onderdeel uit van het Koninkrijk der Nederlanden en niet van Venezuela. In deze paragraaf ga je leren hoe dat gekomen is en wat daar de maatschappelijke gevolgen van waren.

Figuur 5.18
Oude kaart van het
Noordwesten van Zuid-
Amerika. Deze kaart werd in
1630 gemaakt door Willem
Jansz. Blaeu .

► Opdracht 7 (duo's)

Bekijk *figuur 5.18*

- Kun je Aruba op de kaart vinden? Hoe heet Aruba hier?
- Leefden de bewoners van Aruba voor de komst van de Spanjaarden in de prehistorie?

De Spaanse periode (±1500-1636)

De Spanjaarden dachten dat de ABC-eilanden nutteloos *waren* omdat zij ze niet konden gebruiken voor land- of mijnbouw. Ze noemden deze eilanden daarom *Islas Inútiles*, nutteloze eilanden. Een bijkomende reden was dat de Spaanse wet de deportatie van Amerindianen verbood. Dit mocht alleen op plekken die als nutteloos bestempeld waren. In 1515 werd dan ook een grote hoeveelheid van de Arubaanse Amerindianen als slaven naar Hispaniola gedeporteerd. Hispaniola is het eiland waarop tegenwoordig de staten Haïti en de Dominicaanse Republiek zijn gevestigd. Deze deportatie verstoorde het culturele en maatschappelijke leven op Aruba.

Uiteindelijk kreeg de Spanjaard Juan Martínez de Ampués toestemming de ABC-eilanden te koloniseren. In 1526 bracht De Ampués een hoeveelheid Amerindianen terug naar Aruba. Het is niet zeker of dit dezelfde Amerindianen waren die eerder als slaven gevangen en gedeporteerd waren. Dezelfde Ampués stichtte in 1527 de stad Coro, hij noemde het Santa Ana de Coro. Aruba werd nu in gebruik genomen als een grote boerderij, een „rancho“. De Spanjaarden lieten beesten vrij rondlopen en verzorgen door de Caquetío. Aruba was in die tijd veel groener. Het eiland was dichtbegroeid met brazielhout, Spanjaarden noemden Aruba daarom ook vaak *Ysla de Brasil*. De Spanjaarden kaptten dit hout om er verf van te maken. Het gevolg van deze houtkap was dat Aruba steeds kaler en droger werd.

Figuur 5.19. De Spanjaarden deporteerden de Amerindianen en dwongen ze tot slavenarbeid

In de Spaanse tijd heerste er een cacique suprême die Manaure heette over het schiereiland Paraguana en over de ABC-eilanden. Een deel van zijn macht berustte op het feit dat de Caquetíos hem bovennatuurlijke krachten toedichtten. Om zijn belangrijkheid te benadrukken werd hij rondgedragen in een hangmat. Manaure sloot een bondgenootschap met Juan Martínez de Ampués. Manaure had namelijk veel last van de indieros. Hij voerde bovendien ook nog oorlog met andere Amerindiaanse stammen. De Ampués beloofde Manaures stamgenoten niet te vangen als slaven. In ruil hiervoor leverde Manaure krijgsgevangenen als slaven aan de Ampués.

Figuur 5.20 Manaure en Juan de Ampués

► **Opdracht 8 (individueel)**

Met de komst van de Spanjaarden begint de historische periode van Aruba. Voor deze tijd bestond er geen geschreven geschiedenis op ons eiland. De Spanjaarden hielden aantekeningen bij over hun bevindingen op Aruba. Hierdoor weten we een aantal dingen over de manier waarop deze Amerindianen leefden. Niet alles wat de Spanjaarden over de Amerindianen opschreven, bleek waar te zijn. De Spanjaarden beweerden bijvoorbeeld dat de huizen van de Caquetío rechthoekig waren. Archeologisch onderzoek heeft bewezen dat de

huizen van de Caquetío rond of ovaal waren.

- Zijn alle Spaanse bronnen betrouwbaar?
- Wat zie je op de afbeelding. Maak een lijst van de verschillende dingen die je in de cartoon ziet.
- Wat probeert de cartoonist te zeggen?
- Wat heeft deze cartoon te maken met het kernbegrip prehistorie? Leg je antwoord uit.
- Wat vind je zelf van deze cartoon?

Figuur 5.21 Cartoon

De Spanjaarden maakten gebruik van de bestaande Amerindiaanse bestuurders. Ze lieten de eilanden besturen door een cacique. Op Curaçao bleef een Spaanse bestuurder achter om alles in de gaten te houden. Het leven van de Caquetío ging op Aruba door zoals voor de komst van de Spanjaarden. De Spanjaarden brachten echter wel een grote culturele verandering: het katholicisme.

Voor de komst van de Spanjaarden hadden de Caquetio een natuurgeloof. Het katholieke geloof werd meegebracht door geestelijken die meevoeren op de Spaanse schepen. Deze geestelijken wilden het geloof in ongelovige gebieden verspreiden, dit noemen we **missiewerk**. Een priester die missiewerk verricht noemen we missionaris. De priesters op Aruba waren vaak **lekenpriesters**. Een lekenpriester is iemand die de taken van een priester waarneemt zonder hiervoor te zijn opgeleid. De Spanjaarden brachten een nieuw geloof en een nieuwe taal. Dit had grote gevolgen voor de Arubaanse cultuur.

De Spaanse missionarissen maakten gebruik van bekeerde Caquetíos. Ze stuurden bekeerde Caquetíos van het vasteland naar Aruba om de Arubaanse Caquetío over te halen ook katholiek te worden. Als de bekeerde Caquetío volgelingen had dan kwam de priester ook zelf af en toe langs. In de afwezigheid van de priester leidde de bekeerde Caquetíos, de lekenpriester, de geloofsgemeenschap. Volgens de verhalen was Santa Cruz de eerste plek waar een geloofsgemeenschap opgezet werd. Een Caqique die Simas heette liet zich dopen en kreeg een groot kruis cadeau dat hij bij zijn woonplek neerzette. Volgens de overlevering komt hier dan ook de naam Santa Cruz vandaan.

Figuur 5.22 nMissiewerk op Aruba

► **Opdracht 9 (individueel)**

- Leg in je eigen woorden uit wat missiewerk is.
- Wat is een lekenpriester?
- Kun je in het moderne Aruba nog steeds de gevolgen van het Spaanse missiewerk zien?
- Is er tegenwoordig nog missiewerk op Aruba of in andere delen van de wereld? Zoek op internet een voorbeeld op van eigentijds missiewerk.

De West-Indische Compagnie (1636-1791)

In de 16de eeuw maakte Nederland onderdeel uit van het Spaanse rijk. De bewoners van het noordelijke deel van Nederland kwamen hiertegen in opstand. In dit deel woonden veel protestanten. In het zuiden, wat tegenwoordig België is, woonden veel katholieken. De protestanten voelden zich onderdrukt door het katholieke Spanje en riepen daarom een zelfstandige republiek in het leven: de **Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden**. Deze opstand noemen we de Tachtigjarige Oorlog, omdat hij tachtig jaar duurde van 1568 tot 1648. De Spanjaarden en de Nederlanders betaalden deze oorlog deels door de handel in producten afkomstig uit de koloniën. Voor deze handel hadden de Nederlanders twee compagnies opgericht, de V.O.C. (de Verenigde Oost-Indische Compagnie) en de **W.I.C.** (West-Indische Compagnie). In de 17de eeuw veroverde de W.I.C. Aruba op de Spanjaarden.

Figuur 5.23 De V.O.C. en de W.I.C. waren handelsmaatschappijen. Het waren voor die tijd erg moderne bedrijven. Ze hadden van de regering van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden het alleenrecht op handel in een bepaald gebied gekregen. De W.I.C. het westen de V.O.C. het oosten. De W.I.C. was niet alleen maar een privé handelsmaatschappij. Het was ook een oorlogsmachine. De W.I.C. werd gebruikt in de oorlog tegen Spanje. Schepen in dienst van de W.I.C. vielen Spaanse schepen en bezittingen aan. De W.I.C. is later vooral berucht geworden vanwege hun grote aandeel in de Trans-Atlantische slavenhandel.

► **Opdracht 10 (individueel)**

- Wat waren de twee belangrijkste functies van de W.I.C.?
- Waarom heeft de W.I.C. haar slechte naam te danken?

De W.I.C. veroverde in 1636 Aruba, maar beschouwde het net als de Spanjaarden als een nutteloos eiland. Toen de W.I.C. Aruba innam woonden er niet veel mensen. Toch kwamen er vanuit Venezuela al snel nieuwe Amerindianen. Aruba werd door de W.I.C. gebruikt voor de vleesvoorziening van Curaçao en als paardenfokkerij. De W.I.C. kwam erachter dat de Amerindianen erg goed waren in het vangen van paarden. Ze gebruikten hen daarom bij het paardenfokken.

Figuur 5.24 De verovering van Curaçao op de Spanjaarden door van Walbeek

In 1634 veroverde admiraal Johannes van Walbeek Curaçao. Hij werd de eerste gouverneur van de Nederlandse Antillen. In 1636 nam Van Walbeek Aruba in. De Amerindianen die op de eilanden woonden waren volgens van Walbeek niet te vertrouwen, omdat ze katholiek waren. In een rapport schrijft hij: *Voor mijn gevoel is het het beste voor de Compagnie, als ze hier een kolonie willen stichten, om dit te doen met mensen van onze eigen natie of anders vers afgescheepte negers uit Angola te nemen. Mensen die bekend zijn met onze regering en religie en die niet lang samengeleefd hebben met de Spanjaarden.* Dit is nooit gebeurd. De W.I.C. besloot uiteindelijk kolonisatie van Aruba in zijn geheel te verbieden.

Figuur 5.25 De kolonisatie van Aruba

De W.I.C had de kolonisatie van Aruba verboden. Alleen de Amerindianen mochten zich vrij op het eiland vestigen. De W.I.C. bemoeide zich verder weinig met Aruba. De enige blanken op het eiland waren de commandeur en een paar soldaten. Deze soldaten werden ruiters genoemd. Door het verbod op kolonisatie werd Aruba een soort Amerindiaans reservaat. Het leven van de Amerindianen verliep rustig en vredig. De bevelhebber op Aruba werd door Nederlanders op Curaçao wel spottend „opperhoofd van het eiland Aruba“ genoemd. De Nederlanders woonden gedurende deze periode bij de Commandeursbaai. De Amerindianen woonden vooral rond Sero Plat, Sero Crystal en Alto Vista. De W.I.C. liet de Amerindianen redelijk hun gang gaan. Ze verplichtten hen wel om **herendiensten** uit te voeren. Een herendienst is onbetaald werk dat iemand verplicht is voor de machthebber (de heer) te doen.

Het gevolg van het verbod op kolonisatie was dat er op Aruba maar weinig blanke kolonisten en slaven van Afrikaanse afkomst waren. Dit veranderde toen de W.I.C. kolonisatie begon toe te staan. Er kwamen veel nieuwe bevolkingsgroepen naar Aruba: Sefardische Joden en Europese kolonisten, protestanten en katholieken, Afrikaanse en Amerindiaanse slaven. Dit zie je nog steeds terug in de bevolkingssamenstelling van Aruba en Curaçao. Op Aruba stamt een veel groter deel van de bevolking van de Amerindianen af dan op Curaçao.

In 1754 kreeg Mozes de Salomo Levy Maduro als eerste kolonist toestemming zich op Aruba te vestigen. Mozes Maduro was een Joodse Curaçaoënaar. Hij kreeg toestemming voor akkerbouw maar mocht geen vee houden. Na Mozes kwamen er meer Joden vanuit Curaçao naar Aruba. Dit waren allemaal Sefardische Joden. Sefardische Joden zijn Joden afkomstig uit Portugal of Spanje. Deze Joden waren Spanje en Portugal ontvlucht omdat ze hier vervolgd werden vanwege hun geloof. De gevluchte Joden gingen vaak naar Nederlandse gebieden omdat ze hier niet vervolgd werden. Nederland had immers een oorlog met Spanje gevoerd over geloofsvrijheid. Zo zijn de gevluchte Joden ook in Zuid-Amerika en de Antillen terecht gekomen.

Figuur 5.26 Mozes Maduro en de Sefardische Joden

► **Opdracht 11 (duo's)**

- Verskilde de Amerindiaanse maatschappij van voor de komst van de Europeanen heel veel met die van daarna? Gebruik bij de beantwoording de structuurbegrippen verandering en continuïteit.
- Lees *figuur 5.25*. Van Walbeeck vertrouwde de Amerindianen niet omdat ze katholiek waren. Wat zou hiervan de oorzaak zijn?
- Woonden er veel slaven op Aruba in de tijd van de W.I.C.? Wat is daar volgens jou de oorzaak van?
- Waarom werd de commandeur van Aruba soms „opperhoofd van het eiland Aruba“ genoemd?

► **Opdracht 12 (individueel)**

Welke gevolgen had de komst van de Spanjaarden en de Nederlanders voor de bewoners van Aruba? Vul in het onderstaande schema in welke periode een ontwikkeling begon. Op deze manier krijg je een goed beeld van de veranderingen in de Arubaanse geschiedenis.

	Preceramische periode	Ceramische periode	Spaanse periode	Nederlandse periode
Er kwamen sedentaire Amerindianen op Aruba wonen.				
Veel Caquetío werden gevangen als slaven.				
De landbouw werd op Aruba geïntroduceerd.				
Het christelijke geloof kwam naar Aruba.				
De W.I.C. kwam op Aruba.				
De Amerindianen leerden hoe ze met kano's de zee moesten bevaren.				
Aruba werd gebruikt als paardenfokkerij.				
Aruba werd ontbost				

Het einde van de Republiek en de W.I.C.

In 1792 werd de W.I.C. opgeheven omdat er te weinig winst gemaakt werd. Na 1795 werd de Republiek veroverd door de Fransen. Aruba werd dus in zekere zin tijdelijk onderdeel van Frankrijk. De Engelsen waren in oorlog met de Fransen en veroverden en bezetten Aruba tot twee keer toe. Van 1801 tot 1803 en van 1806 tot 1816.

Aruba was misschien ongeschikt voor de landbouw, het had wel een ideale ligging voor de handel. In de tijd van de W.I.C. werd Aruba gebruikt voor de smokkel vanuit Curaçao. Vanuit Aruba en Bonaire hoefde je geen belasting te betalen als je goederen uit Curaçao haalde. De goederen werden vervolgens met kleine vaartuigen naar de vaste wal vervoerd. Op deze manier ontdoken ze de belasting. De handelaren waren niet de enigen die het eiland aandeden. Omdat er nauwelijks soldaten op Aruba waren, kwamen er ook piraten, kapers en revolutionairen naar het eiland om eten te zoeken of zich te verstoppen. Een kaper is een soort piraat. Het verschil tussen een kaper en een piraat is dat een kaper met toestemming of in opdracht van een land andere schepen aanvalt en een piraat van niemand toestemming heeft om te roven.

Figuur 5.27 Smokkel, piraten en kapers

Figuur 5.28 De Venezolaanse revolutionair Francisco de Miranda (1750-1860) vluchtte na een mislukte revolutie naar Aruba. Hij schreef een brief aan het Arubaanse volk: „Inwoners van Aruba, omstandigheden dwingen ons jullie eiland in bezit te nemen. Maar jullie kunnen er zeker van zijn dat wij jullie geloof en handel met rust zullen laten. De uitvoering van jullie wetten zullen we overlaten aan jullie eigen magistraten. Omdat we zeker zijn dat we van een zo goed volk als jullie weinig te vrezen hebben.”

Figuur 5.29 Hierboven zie je de voorkant van een beroemd Frans boek uit 1748 over kapers en piraten. Het boek vertelt hoe de beroemde kaper Henry Morgan Aruba bezocht voordat hij Maracaibo plunderde. De piraten noemden het eiland Ruba. Op Aruba trof Morgan een sergeant van de W.I.C. die dienst deed als gouverneur met vijftien soldaten aan. Naast deze mensen woonden er alleen Amerindianen. Deze Amerindianen spraken volgens hem Spaans en stonden onder Spaanse religieuze invloed. Ieder jaar kwam er een priester uit Coro om te preken. Volgens het boek dreef Morgan handel met de Arubaanse Amerindianen.

► **Opdracht 13 (duo's)**

- Aruba is in de geschiedenis Spaans en Nederlands geweest. Het is ook in de handen geweest van twee andere landen. Welke twee landen waren dat?
- Waarom was Aruba een geschikte schuilplaats voor piraten en revolutionairen?
- Smokkelen bestaat nog steeds. Noem een eigentijds product dat veel gesmokkeld wordt.

Paragraaf 5.3 Het ontstaan van de traditionele Arubaanse samenleving

Doel van de les: In deze paragraaf leer hoe Aruba veranderde door de komst van kolonisten.

Kernbegrippen:

- Koninkrijk der Nederlanden
- Hongersnood
- Seizoensarbeider
- Elite
- Slavenemancipatie

Structuurbegrippen:

- Inleving en standplaatsgebondenheid
- Bron en interpretatie

De koloniale periode (1792-1924)

In 1815 werd het **Koninkrijk der Nederlanden** opgericht. Tot op de dag van vandaag maakt Aruba deel uit van dit Koninkrijk. In 1816 gaven de Engelsen de benedenwindse eilanden aan Nederland terug. Met de komst van het koninkrijk nam ook de kolonisatie toe. De vestigingsregels werden versoepeld en de handel vanuit de Paardenbaai en de vondst van goud in 1842 lokten kolonisten. Al deze verschillende mensen hadden invloed op de Arubaanse cultuur en maatschappij. De Amerindiaanse bevolking van Aruba begon zich te vermengen met bewoners van Afrikaanse en Europese afkomst. Er was kortom sprake van acculturatie.

*Figuur 5.30 Historische kaart van Aruba uit 1825. Gemaakt aan de hand van metingen uit 1820 onder leiding van kapitein ter zee W.A. van Spengler en in 1825 aangevuld door kapitein R.F. van Raders
Bron: Kaartencollectie van de bibliotheek van de Universiteit van Amsterdam*

Figuur 5.31 Twee foto's van de Nassaustraat genomen in de jaren twintig van de twintigste eeuw. Deze plek werd aanvankelijk Playa genoemd. Tegenwoordig noemen nog steeds veel Arubanen Oranjestad Playa. In 1824 werd door vooraanstaande Arubanen een diner gegeven ter ere van het bezoek van gouverneur Cantz'har. Er werd besloten dat hij de stad een naam mocht geven. De gouverneur wilde de stad naar Koning Willem III noemen. Dit was lastig omdat Willemstad al bestond op Curaçao. Omdat de Koninklijke familie stamt uit het huis Oranje-Nassau besloot hij de stad Oranjestad te noemen.

Toen Aruba door de W.I.C. bestuurd werd, hadden de bewoners niets over het eiland te zeggen. Het einde van de W.I.C. veranderde hier niets aan. De Nederlandse regering maakte de beslissingen en Aruba werd vanuit Curaçao bestuurd. De inwoners van Aruba moesten wel belasting betalen, maar hadden politiek niet veel te zeggen. Doordat de regering zich weinig met Aruba bemoeide, konden ze toch relatief veel zelf regelen.

In onze collega's van „La Cruz“ lezen wij, dat een zeventigtal armen uit het district Noord op Aruba een verzoek aan de gouverneur hebben gedaan om vrijstelling van de hondenbelasting minstens voor dit jaar, maar dat over hun verzoek afwijzend werd beslist. Het spijt ons voor de armen van Noord. Zij hebben bij hun landbouw en visserijbedrijf honden nodig om hun huis te bewaken.

*Figuur 5.32 Amigoe di Curaçao 11-07-1903
Aan het begin van de twintigste eeuw was er nog hondenbelasting op Aruba.*

► **Opdracht 14 (individueel)**

Lees *figuur 5.32*

Vroeger kon de Arubaanse bevolking niet zelf bepalen waarvoor ze belasting wilden betalen.

- a. Wie besloot over de belasting die de Arubanen moesten betalen?
- b. Bestaat er nog steeds hondenbelasting op Aruba? En in Nederland?

Het ontstaan van de traditionele Arubaanse maatschappij

In de koloniale periode werd de basis gelegd voor de traditionele Arubaanse maatschappij. De banden met het vasteland bleven ondanks alles bestaan. De handel bleef net als voor de komst van de Spanjaarden en Nederlanders een belangrijke rol spelen. Het centrum van deze handel was Oranjestad. Naast de handel was het katholieke geloof belangrijk voor de contacten met de vaste wal. De katholieke priesters uit het bisdom Coro gaven les in het Spaans op Aruba. Het Nederlandstalige katholieke onderwijs begon pas in 1851. De Amerindiaanse taal begon langzaam te verdwijnen en werd vervangen door Papiamentu.

De landbouwers en vissers

De meeste Arubanen waren katholiek. Hun beroep was over het algemeen landbouwer of visser. De boeren woonden vooral in het binnenland en de vissers vooral aan de kust.

*Figuur 5.33 Een groot aantal vissers ging in een dorpje naast Oranjestad wonen: Rancho.
Bron: Hartog: Aruba in oude ansichten*

*Figuur 5.34 De vissersvrouwen van Rancho
Bron: Hartog: Aruba in oude ansichten*

Het bestaan van de gewone Arubanen was hard en onzeker. Het klimaat zorgde ervoor dat er regelmatig misoogsten waren. Gebrek aan regen zorgde voor misoogsten. Als de oogst slecht was heerste er honger op het eiland. Dit noemen we **hongersnood**. Dit was op een gegeven moment zo erg dat één op de vijf baby's al overleed voor ze een jaar oud waren. Veel Arubanen gingen daarom in het buitenland werken als **seizoensarbeider** om hun familie te kunnen onderhouden. Seizoensarbeid is arbeid die alleen in een bepaalde tijd van het jaar gedaan wordt. Bijvoorbeeld gedurende de oogsttijd. Dit had een grote invloed op Arubaanse families. Vrouwen en kinderen bleven zonder hun man thuis achter.

Vreselijk zijn de verwoestingen aangericht op het eiland Aruba, in de nabijheid van Curaçao. Op de natuurrampen die verleden jaar het eiland troffen is nu een mislukte oogst gevolgd. Als een bewijs van de nijpende ellende, dient de volgende advertentie, die in de Vrijmoedige van 28 Aug. opgenomen is:

„Heden overleed mijn geliefde echtgenote Pieterella, op achtenveertigjarige leeftijd. Zonder ziekte en gezond van hart tot haar laatste uur, bezweek zij door gebrek aan levensbehoeften; met andere woorden: zij stierf de hongerdood. Wat mij zelf betreft na zoveel maanden honger en gebrek geleden te hebben, bevind ik mij zo verzwakt, dat, al werd mij ook dadelijk hulp verleend, het al te laat zou zijn en ik mijn vrouw naar het graf zal moeten volgen.“

Aruba 6 Aug 1874

Figuur 5.35 Tilburgse Courant 10 oktober 1877.

► **Opdracht 15 (individueel)**

- Noem de belangrijkste reden waarom veel Arubanen in de negentiende en begin 20ste eeuw eeuw in het buitenland gingen werken?
- Lees *figuur 5.35* Wat is volgens dit krantenartikel de oorzaak van de dood van de vrouw van Louw Boekhoud?
- Komt hongersnood tegenwoordig nog veel voor op de Aruba? En de rest van de wereld?

Figuur 5.36 Aloë boeren in 1920
Bron: Hartog: Aruba in oude ansichten

Figuur 5.37 De pastoor op bezoek
Bron: Hartog: Aruba in oude ansichten

De elite

Veel van de rijkere kolonisten die naar Aruba trokken waren protestants. Deze protestanten gingen met name in Oranjestad wonen. Hierdoor ontstond er in Oranjestad een rijke protestantse **elite**. Een elite is een kleine groep binnen een samenleving die een geprivilegieerde plaats binnen de samenleving inneemt. De elite heeft vaak ook de politieke macht in handen.

► **Opdracht 16 (individueel)**

- a. Leg in je eigen woorden uit wat een elite is.
- b. Is er tegenwoordig op Aruba nog sprake van een elite. Geef je eigen mening hierover.
- c. Teken een sociale piramide van het negentiende-eeuwse Aruba.

De slaven

Op Aruba waren niet veel grote plantages. Er waren daarom veel minder slaven dan op de meeste andere Caribische eilanden. Het was bovendien verboden om Amerindianen als slaven te houden. Dit gebeurde echter wel en duurde voort tot het begin van de vorige eeuw. Dit waren vaak kinderen die op het vasteland geroofd werden. De slaven op Aruba werkten vooral als huis- en tuinslaven. De vrouwen werkten voornamelijk in huis als bediende, kokkin of wasvrouw. De mannen werkten voornamelijk in de landbouw als veehoeder, veldarbeider of tuinwachter. Deze slaven werden over het algemeen minder slecht behandeld dan de plantageslaven op Curaçao.

In 1863 verbood de Nederlandse regering de slavernij, dit noemen we de **slavenemancipatie**. De illegale slavernij ging nog door tot het begin van de vorige eeuw. De sociale ongelijkheid bleef ook voortbestaan. De elite was nog steeds eigenaar van de grond en had het merendeel van de handel in handen.

Figuur 5.38 Vijf mannen van de Europese elite op Curaçao in pak, met hoge hoed te midden van een grote groep arme Curaçaoënaars. De bijeenkomst is om 25 jaar slavenemancipatie te vieren. De rijke heren delen op deze gelegenheid een klein beetje geld uit aan de armen, dit geld noemen we een aalmoes.

Bron: Het geheugen van Nederland.

In 1833 verbood Groot Brittannië de slavernij. Pas 30 jaar later op 1 juli 1863 schaften de Nederlanders de slavernij af. Dit duurde zo lang omdat de Nederlandse regering zich zorgen maakte over de kosten van een schadevergoeding. Niet een schadevergoeding voor de slaven, maar voor de slaveneigenaars! Je moet ook niet denken dat daarna alles gelijk in orde was. Ten eerste ging de slavenhandel op veel plekken gewoon illegaal door. Ten tweede: de slaven mochten dan wel vrij zijn, ze waren straatarm. Ze hadden niets, geen enkel bezit. Geen land om te bebouwen en geen huis om in te wonen. Op Curaçao waren de vrijgelaten slaven daardoor vaak gedwongen op het land van hun voormalige eigenaar te blijven werken in ruil voor het gebruik van een stukje land. Dit noemen we „paga tera“. Omdat Aruba nauwelijks plantages had kwam „paga tera“ hier niet veel

Figuur 5.39 De slavenemancipatie

► Opdracht 17 (duo's)

Kijk naar *figuur 5.38*. Bestudeer de foto goed.

- Beschrijf wat jullie op de foto zien.
- Wat vieren ze op de foto?
- De mannen met de hoge hoeden zien er bijzonder tevreden uit. Ze lijken trots. Probeer je in hun standplaats in te leven. Waarom zijn ze trots?
- Wat vinden jullie hier vanuit je eigen standplaats van?

Jaar	Aantal
1806	194
1816	336
1849	597
1853	566
1857	522
1862	468

*Figuur 5.40 Aantal slaven op Aruba in de negentiende eeuw.
Bron: Luc Alofs en Leontine Merkies: Ken ta Arubiano*

Jaar	Aantal	Jaar	Aantal
1804	1.155	1850	3.045
1806	1.546	1870	3.726
1816	1.732	1885	6.400
1833	2.746	1890	7.740

*Figuur 5.41 Aantal inwoners op Aruba in de negentiende eeuw.
Bron: Luc Alofs en Leontine Merkies: Ken ta Arubiano*

Ik ondergeteekende Suzanne van der Biest, weduwe van wijlen de Heer Pieter Quant, alhier woonachtig bekenne deeze voor mijn ende mijne Erfgenamen onwederroepelijk te geven en te schenken na mijn overlijden aan mijn Molas Thomas, zijn volkomen vrijdom en ontslag van alle slaafsche diensten, Over zulks be[paling], dat meergemelde thomas, na mijn overlijden bij alle ende een vrijelijk voor door mijn vrijgegeeven Persoon zal Erkend worden. Mits met dien voorwaarde dat meergemelde Thomas ten zijnen kosten zal moeten zorgen voor zijn vrij brief ten Secretarij des Eiland Curaçao. In kennis der waarheid onderteekend in deze presentie van nevenstaande getuigen. Op Aruba 15 november 1814.

*Als getuigen
Was getekend
HendK Jacobsz
Quant
Cornelis Raven*

*Was geteekend
dit is het merkteken (kruisje) van
Suzanne van der Biest wed.*

*Figuur 5.42 Slaven werden soms vrijgelaten of kochten zichzelf vrij. Hierboven zie je een akte waarin Suzanne van der Biest besluit haar slaaf Thomas na haar dood vrij te laten.
Bron: L. Alofs: Slaven zonder plantage, Edicion educativo 2*

► **Opdracht 18 (groepjes van 2 of 3)**

Als je *figuur 5.40* bekijkt zie je het aantal slaven dat op Aruba woonde. Dit lijken er op het eerste gezicht maar weinig te zijn.

- Maak een assenstelsel. Zet hier de gegevens van *figuur 5.40* en *5.41* in. Teken een grafiek.
- Als je de gegevens vergelijkt in de grafiek vind je dan dat er relatief gezien veel of weinig slaven op Aruba waren?
- Waarom stopt de telling na 1862?
- Hoeveel slaven zullen er na 1862 officieel geweest zijn? Leg uit waarom je dit denkt.
- Waarom duurde het (nadat andere landen de slavernij alang hadden afgeschaft) zo lang voordat de Nederlandse regering de slavenhandel afschafte?

Aruba veranderde in de 18de en de 19de eeuw maar heel langzaam. Aan deze continuïteit kwam plotseling een einde met de komst van de Lago en de industrialisatie van Aruba. In heel korte tijd veranderde Aruba bijna onherkenbaar. Hierover leer je meer in het katern sociaaleconomische geschiedenis. In de volgende paragraaf ga je leren hoe de sporen van onze geschiedenis nog steeds terug te vinden zijn in de moderne Arubaanse maatschappij.

Paragraaf 5.4 Sporen in onze cultuur

Doel van de les: In deze paragraaf ga je leren hoe je de Arubaanse geschiedenis nog in de moderne Arubaanse maatschappij kunt herkennen.

Kernbegrippen:

- Vrouwenemancipatie
- Paga lomba
- Compadrazgo
- Folklore
- Instructietaal

Structuurbegrippen:

- Verandering en continuïteit
 - Feit en mening
-

Een groot deel van de Arubaanse geschiedenis ligt ver achter ons. Toch leeft een deel van deze geschiedenis voort in onze eigen gewoonten en gebruiken. In de eerste paragraaf leerde je bijvoorbeeld dat nog steeds een groot aantal plaatsnamen op Aruba een Amerindiaanse oorsprong heeft. In deze paragraaf ga je leren hoe je de Arubaanse geschiedenis nog in de moderne Arubaanse maatschappij kunt herkennen.

De Arubaanse familie

Verwantschap speelde een grote rol in het leven van de Arubanen. Niet alleen het gezin maar de grootfamilie stond centraal. Kinderen bleven vaak bij hun ouders in de buurt wonen. Ze werkten samen op het land van de familie. Bij het overlijden van de ouders erfden de kinderen allemaal een stuk van het land. Er werd ook veel binnen de familie getrouwd. Dit werd gezien als een goede manier om de grond binnen de familie te houden. Hierdoor werden veel familienamen aan een streek verbonden. Tegenwoordig vinden we het vreemd om met familieleden te trouwen. Vroeger was dat heel normaal. Men wist nog niet wat de biologische gevolgen hiervan waren.

De verhouding tussen man en vrouw was vroeger op Aruba traditioneel te noemen. De Arubaanse vrouwen waren vooral thuis aan het werk, maar ze werkten ook op de cunucu. De enige beroepen die vrouwen konden beoefenen waren vroedvrouw en hoedenvlechtster. De rol van de vrouw was vooral het verzorgen van het gezin. Vandaag de dag zijn vrouwen vaak veel zelfstandiger. Ze hebben een baan en een leven buiten het gezin. Vrouwen hebben tegenwoordig over het gemiddelde genomen zelfs een hogere opleiding dan de man. We noemen dit proces: **vrouwenemancipatie**.

Figuur 5.43 Een hoedenvlechtster.

Figuur 5.44 Een Arubaanse familie bij de oogst.

► **Opricht 19 (individueel)**

- Zoek in het woordenboek het woord emancipatie. Geef de verschillende betekenissen van dit woord.
- Is de verhouding tussen man en vrouw op Aruba veranderd als je het verleden met het heden vergelijkt? Leg uit waarom je dit denkt.
- Wat vind je hiervan? Geef je eigen mening.

De mensen op Aruba hielpen elkaar vaak, bijvoorbeeld met het bouwen van huizen of tijdens de oogsttijd. Dit heette **„paga lomba’**, wat „met de rug betaald“ betekent. Hiermee werd bedoeld dat werk met werk betaald werd. De ene dienst wordt betaald met de andere. Uit deze „paga lomba“ kwamen vaak huwelijken voort: „paga lomba huwelijken“. Dit soort huwelijken verstevigden de banden tussen verschillende families die niet verwant aan elkaar waren. „Paga lomba huwelijken“ komen tegenwoordig niet meer voor. Een andere gewoonte om de banden te verstevigen met niet verwante mensen bestaat nog wel: **‘compadrazgo’**. Dit is het katholieke peetouderschap. De peetouders hoefden niet verwant te zijn aan de ouders. Dit is ook een goede manier om nietverwante mensen aan de familie te binden en de zorg voor de kinderen te delen. In geval van ziekte, armoede of sterfte is het de taak van de peetouders om voor de kinderen te zorgen.

► **Opricht 20 (individueel)**

Hieronder staan een aantal maatschappelijke elementen. Bedenk of er bij deze elementen sprake is van verandering en/of continuïteit.

	verandering	continuïteit
Taakverdeling tussen man en vrouw		
Het belang van verwantschapsbanden		
Trouwen binnen de familie		
Compadrazgo		
Paga Lomba huwelijk		

Verschillende culturele elementen: geloof, taal, folklore

Naast de familie is de cultuur heel belangrijk voor een maatschappij. Cultuur bestaat uit veel verschillende gewoonten en gebruiken. Veel gewoonten en gebruiken op Aruba zijn beïnvloed door acculturatie. In deze paragraaf beschrijven we een paar elementen van de Arubaanse cultuur: geloof, taal en **folklore**.

Al sinds de komst van de Spanjaarden neemt het katholieke geloof een speciale plaats in op Aruba. Hoewel er later allerlei andere vormen van geloof bijgekomen zijn, is het katholicisme nog steeds het belangrijkste geloof op het eiland. Dit is goed te zien aan alle katholieke kerken verspreid over het eiland. Een groot deel van de Arubanen trouwt nog steeds in de katholieke kerk en laat zijn kinderen hier dopen.

*Figuur 5.45 Pastoor Thomas van Sadelhoff O.P. omstreeks 1900 op Noord.
Bron: Hartog: Aruba in oude ansichten*

*Figuur 5.46 Schooltje van pater Serafin, het eerste schooltje van Aruba.
Bron: Hartog: Aruba in oude ansichten*

De taal van de Caquetío verdween en werd vervangen door een nieuwe moedertaal: het Papiamentu. Papiamentu was al in 1803 de voertaal op Aruba. Het is dan ook waarschijnlijk niet door de slaven, maar door de kolonisten van Curaçao naar Aruba gekomen. De Nederlanders wilden eigenlijk dat Nederlands de moedertaal werd. Dit is uiteindelijk niet gelukt.

Een van de oorzaken hiervoor was het katholieke onderwijs. De Arubaanse kinderen kregen les van pastoors, broeders en nonnen. De Nederlanders voerden Nederlands uiteindelijk wel als **instructietaal** in. Een instructietaal is de taal waarin scholieren les krijgen. Ondanks het feit dat de moedertaal van de meeste Arubanen Papiamentu was, heeft het lang geduurd voordat Papiamentu als taal erkend werd. Er is jarenlang gevochten voor deze erkenning. Tegenwoordig is Papiamentu zelfs een vak op school. Misschien wordt het in de toekomst wel een instructietaal. Op de meeste scholen is Nederlands nog steeds de instructietaal.

► **Opdracht 21 (duo's)**

- Was er in de negentiende eeuw meer of minder onderwijs in Papiamentu dan tegenwoordig.
- Als je daar over nadenkt, vind je dit dan ook vreemd? Verklaar je antwoord.
- Maak een korte enquête over Papiamentu als instructietaal. Stel de volgende vragen aan tenminste tien mensen.

-Of ze Papiamentu belangrijk vinden voor Aruba.

-Of ze willen dat Papiamentu een instructie taal wordt.

Wat zijn jullie resultaten, vergelijk de resultaten met de rest van de klas.

Het ontstaan van feesten en folklore

Onder folklore vallen alle culturele gewoonten van een volk die samen de traditie van dit volk vormen. Deze tradities zijn erg belangrijk voor de identiteit van een volk. Folklore bestaat uit verhalen, gezegdes, bijgeloof, mondelinge overlevering, grapjes en allerlei gebruiken. Folklore is dus erg divers, het is daarom moeilijk er een definitie van te geven.

► **Opdracht 22 (individueel)**

- Probeer in je eigen woorden uit te leggen wat folklore is.
- Hoe denk je dat de Arubaanse folklore er over 100 jaar zal uitzien?

Eén van de bekendste folkloristische gebruiken op Aruba is de lintendans of 'baile di cinta'. Dit is een dans die waarschijnlijk uit Europa komt, hoewel ook vóór de komst van de Europeanen in Zuid-Amerika soortgelijke dansen bestonden. Een ander voorbeeld zijn de verschillende traditionele Arubaanse muziekstijlen. Voorbeelden hiervan zijn de van oorsprong Afrikaanse tumba en de tambu en Europese stijlen zoals de wals, de mazurka en de bolero. Deze muziekstijlen zijn niet van Aruba afkomstig maar door de jaren heen veranderd in onze typische Arubaanse muziek. Het traditionele Arubaanse folkloreakorkest heet „tipico“ of „cohunto“. Dit is een groep van vijf tot tien personen die mandoline, viool, „tambora“, gitaar, „cuarta“ of „raspa“ („wiri“) spelen. Aan het gebruik van instrumenten kun je al de culturele invloeden zien. De „tambora“ is bijvoorbeeld van oorsprong een Afrikaanse trommel die door de slaven naar het Caribisch gebied en Zuid-Amerika is meegebracht. De viool werd vanuit Europa meegenomen en de „raspa“ was mogelijk een van oorsprong Amerindiaans instrument.

Figuur 5.47 Traditionele muziek en dans op Aruba

Figuur 5.49 De pianist en componist Juan Chabaya Lampe beter bekend als Padu del Caribe is een wereldberoemde Arubaan. Samen met Rufo Wever maakte hij het Arubaanse volkslied: Aruba Dushi Tera. Naast het componeren van muziek is Padu schrijver en schilder.

Figuur 5.48 Een ander bekend instrument dat tot de traditie van Aruba is gaan behoren is het „aha di orgel“. Dit instrument is in 1880 uit Italië geïmporteerd. Het orgel wordt vaak begeleid door een „wiri“. Bron: Het geheugen van Nederland

Veel traditionele Arubaanse feesten hebben een katholieke oorsprong of katholieke invloeden. Voorbeelden hiervan zijn „Dande“ en „Dera Gai“. Op Nieuwjaarsavond gaan bands langs de huizen om iedereen gelukkig Nieuwjaar te wensen met een lied: de Dande.

„Dera Gai“ komt oorspronkelijk uit Midden- en Zuid-Amerika. Dit gebruik heeft een Amerinidaanse oorsprong, maar met veel katholieke invloeden. De Amerindianen hielden offer- en oogstfeesten om de goden tevreden te houden. Ze probeerden hiermee onheil zoals misoogsten af te wenden. Toen de katholieke missionarissen kwamen trokken ze het feest samen met dat van Johannes de Doper: San Juan. Bij dit feest wordt traditionele kleding gedragen met de kleuren rood en geel om het vuur te symboliseren dat op de feesten gemaakt wordt. Tijdens het feest wordt er gezongen dat de haan begraven moet worden: „dera gai“. Dit moet de wraak symboliseren op de haan uit het verhaal van Jezus en Petrus. In Mattheüs 26 zegt Jezus tegen Petrus: „voordat de haan gekraaid heeft zul jij me drie keer verloochend hebben“. Het doden van de haan is een manier om onheil af te wenden. Oorspronkelijk werd er een haan onder een kalebas begraven. Tijdens het zingen moest iemand met een blinddoek de kalebas kapot proberen te slaan. Tegenwoordig wordt er geen echte haan meer gebruikt.

Figuur 5.50 Dera Gai is een bekend Arubaans volksfeest.

Figuur 5.51 Dera Gai

Er zijn ook andere feestelijke gewoonten die een belangrijke rol spelen binnen de Arubaanse samenleving. Heb je er bijvoorbeeld wel eens over nagedacht waarom we de eerste en vijftiende verjaardag van Arubaanse kinderen zo groots vieren? Het vieren van de vijftiende verjaardag van meisjes noemen we „quinceañera“. Deze gewoonte komt op veel plekken in Latijns-Amerika voor. Het is een feest waarmee men de volwassenwording van de vijftienjarige viert. Het is dus van oorsprong een Latijns-Amerikaanse gebruik dat net als „Dera Gai“ veel katholieke invloeden heeft

► **Opdracht 23 (individueel)**

Lees *figuur 5.50*

- Als je de bron leest wat is dan de Amerindiaanse functie van „Dera Gai“?
- Wat is de christelijke functie van dit feest?
- Komen deze functies overeen?

Figuur 5.52 Rooi Dwars. De simpelste Arubaanse bouwvorm is de „as di torto“. Deze bouwvorm is afkomstig van Paraguana. Een „as di torto“ huis bestaat uit een skelet van takken gevuld met leem.

*Figuur 5.53 Een foto uit 1964. Na de „as di torto“ werd het „cunucu huis“ geïntroduceerd. Dit waren huizen van cement en steen. De hoeken werden vaak versierd met plant- of dierpatronen. Een huis met deze patronen noemen we een „as di floria“
Bron: het geheugen van Nederland*

Extra opdracht (groepjes van 3)

Er zijn natuurlijk veel meer onderdelen van de Arubaanse cultuur en folklore. Te veel om op te noemen! Voor deze opdracht gaan jullie zelf op zoek naar sporen van het Arubaanse verleden. De klas wordt in groepjes verdeeld. De leraar heeft een lijst met mogelijke onderwerpen. Alle groepjes kiezen een onderwerp uit de lijst. Vervolgens ga je per groepje op onderzoek uit. Je mag helemaal zelf weten hoe je dat doet. Je kunt naar de bibliotheek, op internet zoeken of je familieleden of buurtgenoten vragen. Maak hiervan je eigen krantenartikel met foto's.

Begrippenlijst
Hoofdstuk 5

Cacique: een Caquetío leider.

Caquetío: de naam die de Spanjaarden gaven aan de Amerindianen die in Noordwest-Venezuela en de ABC-eilanden woonden.

Compadrazgo: het katholieke peetouderschap. Bij het dopen van een kind vragen de ouders een peetvader en een peetmoeder. Bij overlijden van de ouders nemen de peetouders de zorg voor de kinderen over.

Dabajuroi: de archeologische benaming van de ceramische Amerindianen die 3000 jaar geleden op Aruba aankwamen.

Elite: een kleine groep binnen een samenleving die een voorkeursplaats binnen deze samenleving inneemt.

Folklore: alle culturele gewoonten van een volk die samen de traditie van dit volk vormen.

Herendienst: onbetaald werk aan de machthebber.

Hongersnood: er is sprake van hongersnood wanneer de mensen in een bepaald gebied niet genoeg eten hebben om zichzelf in leven te houden.

Instructietaal: de taal waarin scholieren les krijgen.

Koninkrijk der Nederlanden: werd in 1815 opgericht. Tegenwoordig bestaat het Koninkrijk der Nederlanden uit vier landen: Nederland, Aruba, Curaçao en Sint Maarten.

Lekenpriester: iemand die de taken van een priester waarneemt zonder hiervoor te zijn opgeleid.

Missiewerk: het actief trachten om het geloof te verspreiden in ongelovige gebieden.

Paga lomba betekent „met werk betaald“. Op Aruba hielpen veel families elkaar met oogsten. Eerst werd de oogst van de één binnengehaald, in ruil daarvoor hielp die persoon weer de oogst van de andere binnen te halen. Zo betaalden ze elkaar met werk.

Preceramisch: deze naam komt van het woord keramiek. Keramiek is een ander woord voor aardewerk. Archeologen noemen een volk preceramisch als ze het pottenbakken nog niet hebben uitgevonden.

Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden: in 1588 riepen de Nederlanders de onafhankelijkheid uit ten opzichte van Spanje. Deze onafhankelijke staat noemden ze de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden.

Seizoensarbeid: arbeid die alleen in een bepaalde tijd van het jaar plaatsvindt, zoals oogsttijd. Dit heeft niet per se met seizoenen te maken.

Slavenemancipatie: de afschaffing van de slavernij.

Verwantschap: een systeem van relaties binnen een samenleving. Deze relaties zijn vaak gebaseerd op familiebanden, maar soms ook op andere banden.

Vrouwen emancipatie: het streven naar gelijkheid tussen man en vrouw

W.I.C.: De West-Indische Compagnie. De compagnie werd opgericht om handel te drijven in de Amerika's en om oorlog te voeren met de Spanjaarden.

Hoofdstuk 6: Praktische opdracht

In iedere gemeenschap vind je mensen met vaardigheden en kennis. Veel van deze kennis en vaardigheden zijn gebaseerd op jaren van ervaring en gaan van de ene generatie over op de andere. De mensen uit je familie en je gemeenschap zijn daarom belangrijke bronnen op het gebied van cultuur, traditie en geschiedenis. Door de herinneringen en kennis van deze mensen op te slaan houden we het verleden in leven. Het helpt om de eigen omgeving beter te begrijpen. Je leert hierdoor levende tradities herkennen. Voorbeelden hiervan zijn: eetgewoontes, feesten, muziek, beroepen, enzovoorts. Op deze manier leer je de geschiedenis van je eigen leefomgeving kennen. Het leuke is dat iedereen deel uitmaakt van deze geschiedenis. De één natuurlijk wel wat langer dan de ander.

Figuur 6.1 Toen jij op de basisschool zat, kreeg je les van een gewone meester of juf. Vroeger kregen veel kinderen les van katholieke fraters en nonnen. Je hebt vast familieleden die zich dat nog kunnen herinneren. Op de foto zie je een broeder van de Christelijke Scholen les geven. Deze foto is genomen rond 1965. De Broeders van de Christelijke Scholen is een instituut opgericht door Johannes Baptist de La Salle. Zijn bedoeling was om arme kinderen onderwijs te geven. (Naar hem zijn de school en de straat in Oranjestad genoemd). Bron: Het geheugen van Nederland

Paragraaf 6.1 Algemene informatie

Doel van de opdracht:

- Meer te weten komen over de Arubaanse geschiedenis en cultuur
- Op een creatieve manier bezig zijn met je eigen geschiedenis
- Het leren ontdekken van de levende geschiedenis om je heen
- Verandering en continuïteit tussen het verleden en heden kunnen herkennen
- Het vastleggen van de Arubaanse geschiedenis en cultuur

Onderwerp en vraagstelling

Het is de bedoeling dat je een onderwerp uitkiest over de Arubaanse cultuur of traditie. Vervolgens moet je een hoofdvraag en een aantal deelvragen formuleren. Je moet hierbij gebruik maken van de structuurbegrippen „verandering en continuïteit“.

Hoe: interview

De leerlingen gaan informatie verzamelen door mensen uit hun eigen samenleving verhalen te laten vertellen.

Werkwijze: groepswork

De docent verdeelt de leerlingen onder in groepjes. Deze groepjes zullen onder begeleiding van de docent zelfstandig onderzoek doen.

Materiaal

- info praktische opdracht
- kopieermappen 1 t/m 7
- werkblad 1 t/m 3

Project

De leerlingen sluiten de praktische opdracht af met een project of een presentatie. In dit project moet naar voren komen in hoeverre de door jullie beschreven culturele gewoonte of traditie hetzelfde is gebleven of veranderd is vergeleken met de huidige situatie.

Paragraaf 6.2 fasen van onderzoek en opbouw verslag

Fasen van onderzoek doen

Na het bedenken van je onderzoeksvraag is het tijd om na te denken over de verschillende fasen van je onderzoek. In *figuur 6.2* zie je welke fasen en activiteiten jullie tijdens het uitvoeren van de praktische opdracht moeten doorlopen. Er staan vier vaste begeleidingsmomenten met je docent gepland:

- Na het formuleren van de hoofd- en deelvragen en het vaststellen van de presentatievorm
- Na het opstellen van het plan van aanpak
- Bij het zoeken van mensen om te interviewen
- Nadat jullie de antwoorden op de hoofd- en deelvragen geformuleerd hebben en het resultaat met de hypothese vergeleken hebben.

Opbouw van het verslag:

- *Voorblad*
- *Inhoudsopgave*
- *Inleiding:* Hierin wordt beschreven waar jullie onderzoek naar gaan doen.
- *Probleemstelling:* Hierin wordt de hoofdvraag geformuleerd en onderverdeeld in meerdere deelvragen.
- *Plan van aanpak:* Hierin beschrijf je hoe je de opdracht gaat uitvoeren en wat de taakverdeling binnen de groep is. Je houdt een **logboek** van je vorderingen bij.
- *Uitwerking:* Jullie verwerken jullie antwoorden in het door jullie gekozen project.
- *Conclusies:* Hierin worden de conclusies uit jullie onderzoek besproken. Op deze plaats kan ook worden aangegeven hoe betrouwbaar die conclusies zijn.
- *Bronnen*

1. De voorbereiding (3 uren)		
	• <i>het opstellen van een logboek.</i>	Kopieermap* 1
STAP 1	Het kiezen van een onderwerp en het formuleren van de hoofd- en deelvragen en hypothese. OVERLEG MET DOCENT	Kopieermap 2
STAP 2	Het opstellen van een plan van aanpak en het maken van een planning. OVERLEG MET DOCENT	Kopieermap 3
STAP 3	Zoek mensen om te interviewen en maak afspraken OVERLEG MET DOCENT EN OUDERS	Kopieermap 4
De uitvoering (7 uren)		
STAP 4	Het afnemen van de interviews IN OVERLEG MET OUDERS EN DOCENT!	Kopieermap 4
STAP 5	Het ordenen, bewerken en analyseren van informatie.	Kopieermap 5
STAP 6	Het beantwoorden van de hoofd- en deelvragen. OVERLEG MET DOCENT	
	• <i>het bijhouden van het logboek.</i>	Kopieermap 1
De afsluiting (5 uren)		
STAP 7	Het formuleren en beargumenteren van een eigen mening.	
STAP 8	Het maken van een werkstuk/presentatie.	Kopieermap 6
	• <i>het bijhouden van het logboek.</i>	Kopieermap 1
De evaluatie (1 uur)		
STAP 9	Het terugblikken op de praktische opdracht.	Kopieermap 7
	• <i>het bijhouden van het logboek.</i>	Kopieermap 1

figuur 6.2 fasen en activiteiten

Beoordeling

Cijferbepaling:

Voor de gehele opdracht kun je 90 punten scoren.

Je kunt 50 punten behalen voor de uitwerking en presentatie. Hierbij wordt ook gelet op creativiteit en het halen van de deadline.

De overige punten worden gegeven voor:

- de inleiding
- de probleemstelling
- het plan van aanpak
- het logboek en verslag
- conclusies
- hulpmiddelen

$$\text{Eindcijfer} = (\text{totaal aantal behaalde punten} + 10) / 10$$

* In de kopieermap vind je informatie over hoe je de verschillende activiteiten moet uitvoeren.

Paragraaf 6.3 Interview en presentatie

Menselijke ervaring wordt vaak mondeling doorgegeven. Bij deze praktische opdracht is het de bedoeling dat je onderzoek doet naar mondelinge geschiedenis. Om te beginnen moet je je afvragen wat het doel van je onderzoek is. Waar ben je nieuwsgierig naar? Je bedenkt een onderzoeksvraag die je door middel van interviews kan beantwoorden. Je kunt onderzoeken hoe bepaalde gewoontes zijn ontstaan. Vroeger werd er bijvoorbeeld geen „Thanksgiving“ gevierd op Aruba. Hoe is men met dit gebruik begonnen? Een ander idee is om in de geschiedenis van „tambu“ of „Dera Gai“ te duiken. Maar je kunt ook uitzoeken welke beroepen mensen vroeger uitoefenden. Misschien hebben je interesse in de rol die de Katholieke Kerk vroeger in de samenleving speelde? Of je wilt meer te weten komen over de migratiegeschiedenis van je eigen familie, of het ontstaan van je eigen wijk.

Figuur 6.3 Hoe zou het vroeger geweest zijn op school? Hierboven zie je een foto van schoolkinderen uit 1923.

Na het kiezen van een onderwerp moet je besluiten hoe je je materiaal gaat presenteren (zie werkblad 3). Als je dit eenmaal besloten hebt kun je bedenken hoe je het project wil aanpakken.

Het interview: de voorbereiding

Overleg met jullie docent over de interviews en vraag toestemming aan jullie ouders. Vraag vervolgens de mensen die jullie willen interviewen om toestemming en spreek een tijd en plaats af. Stel jullie ouders hiervan op de hoogte. Spreek van tevoren af met de geïnterviewde hoe het interview zal plaatsvinden, met een voicerecorder, een videocamera, via de telefoon etc. Leg duidelijk uit aan de persoon die geïnterviewd wordt wat de bedoeling van het interview is en wat jullie met het materiaal gaan doen. Als jullie het interview bijvoorbeeld op internet willen zetten heb je hier schriftelijke toestemming van de geïnterviewde voor nodig!

Ga goed voorbereid naar jullie interview. Zorg dat jullie al een beetje achtergrondinformatie verzameld hebben door bijvoorbeeld in de bibliotheek of op het internet wat onderzoek te doen. Dit helpt jullie om betere vragen te formuleren. Bereid vervolgens een lijst van vragen voor. Vermijd gesloten vragen. Een gesloten vraag is een vraag die je met ja of nee kunt beantwoorden. Bijvoorbeeld: „Vond u het leuk om met uw vader te vissen?“ Hierop kan ja en nee geantwoord worden, daar leer je weinig van. Een betere vraag is: „Hoe was het om vroeger met uw vader te gaan vissen?“ Dit is een open vraag. Een open vraag nodigt uit om een verhaal te vertellen. Zorg vervolgens dat jullie vragenlijst goed opgebouwd is. Structureer deze vragenlijst zoals een film, met een begin een middenstuk en een einde. Denk goed na over wat voor jullie de belangrijkste vragen zijn.

Neem iets mee om het verhaal vast te leggen: een voicerecorder, of een videocamera of allebei. Het is natuurlijk het leukst om de interviews met een camera op te nemen. Hoe jullie het interview ook opnemen (voicecorder, videocamera) het is altijd handig om pen en papier mee te nemen. Op deze manier kun je aantekeningen maken. Misschien schiet één van jullie wel een vraag te binnen terwijl de geïnterviewde midden in een verhaal is. Door de vraag op te schrijven kun je hem later nog stellen. Naast het maken van aantekeningen is het ook leuk om van een aantal dingen foto's te maken voor jullie logboek. Dit kan bijvoorbeeld met je telefoon. Zorg wel dat jullie nauwkeurig bijhouden wanneer jullie de foto's nemen en waarvan ze zijn! Als je een voicerecorder of een videocamera gebruikt, zorg dan wel dat jullie van te voren even oefenen. (Let bijvoorbeeld op achtergrondgeluiden, lichtinval, of „record“ en „pauze“ goed werkt) Anders loop je het risico dat jullie een heel leuk interview doen, maar dat de opnames mislukken.

Het interview: de uitvoering

Begin met een introductie van jezelf en jullie onderzoek. Zorg ervoor dat de omgeving rustig is, dat er bijvoorbeeld geen televisie op de achtergrond aanstaat. Als jullie een recorder of een camera gebruiken, maak dan altijd een korte testopname. Als de apparatuur goed werkt begin je met een simpele vraag om de geïnterviewde op zijn of haar gemak te stellen. Vragen zoals: „waar bent u geboren“ of „waar bent u opgegroeid“. Hierna kun je vervolgvragen stellen zoals: „kun u dit uitleggen“, „kunt u een voorbeeld hiervan geven“. Zorg ervoor dat jullie er niet ongeïnteresseerd bijzitten. Mensen vertellen vaak het meest als ze het idee hebben dat de luisteraar geïnteresseerd is! Maak je geen zorgen als de geïnterviewde af en toe afwijkt van jullie vragenlijst, je weet maar nooit welke informatie dit oplevert. Archiveer jullie materiaal netjes. Nummer de opnames die jullie maken of de pagina's van jullie blocnote. Schrijf de datum van het interview op. Of spreek dit in op je video- of voicerecorder. Bijvoorbeeld: „Het is vandaag vrijdag 12 november. Welkom bij het interview van... met ...“.

De resultaten

Na het afnemen van je interview(s) is het tijd om je vraagstelling te beantwoorden. Het is de bedoeling dat jullie de verzamelde gegevens in een project verwerken. Jullie mogen zelf weten wat dit project is, het mag een werkstuk of een presentatie zijn. Op werkblad 3 vinden jullie een aantal voorbeelden, maar jullie mogen natuurlijk ook iets anders bedenken. Overleg wel met je docent wat haalbaar is. Bewaar je materiaal zorgvuldig. Het zou zomaar kunnen zijn dat er grote interesse komt voor de verhalen die je hebt verzameld.

Werkblad 1

Titel opdracht:

Naam en profiel:

Einddatum:

Voortgangscntrole op:

Werkblad 2

Onderdeel	In te vullen door de leerling. Geef korte omschrijvingen.	In te vullen door de docent(en)		
		Maximaal aantal punten	Behaalde aantal punten	Opmerkingen
Inleiding (Geef een korte omschrijving van het onderwerp en het doel van de opdracht)		5		
Probleemstelling (Formuleer een heldere vraagstelling)		10		
Plan van aanpak (Leg uit hoe je de opdracht gaat aanpakken)		5		
Logboek en verslag (Bijhouden van je vorderingen en het verslag van je project)		5		
Uitwerking en presentatie (Het uitvoeren van de opdracht, welke media gebruik je, hoe ziet je vormgeving of layout eruit enz.)		50		
Conclusies (Geef kort je eindconclusies weer)		10		
Hulpmiddelen (Geef aan welke hulpmiddelen je hebt gebruikt, b.v. internet, encyclopedie, tekenprogramma, Power Point enz)		5		
	Totaal:	90		Eindcijfer:

Werkblad 3

Werkstuk

Kookboekje

Jullie willen weten wat er vroeger in jullie gemeenschap gegeten werd. Stel een kookboek samen met de recepten die uit de interviews naar voren komen.

Tijdschriftartikel

Jullie willen weten hoe de verhouding tussen man en vrouw was in de tijd van jullie grootouders. Schrijf hierover een tijdschriftartikel. Zorg ervoor dat je ook je eigen mening in het artikel verwerkt! Maak je artikel af met een aantal mooie foto's en een pakkende titel.

Verhalenbundel

Je herinnert je de Ananzi verhalen nog wel. Misschien ben je wel nieuwsgierig naar andere volksverhalen. Verzamel Arubaanse volksverhalen en stel een verhalenbundel samen.

Presentatie

Korte video

Je wil bijvoorbeeld weten hoe het leven was in de tijd van jullie opa's en oma's: maak hierover een korte documentaire. Stel een korte video samen van jullie interviews waarin het antwoord op deze vraag goed naar voren komt.

Power Point voorstelling

Je bent nieuwsgierig naar hoe het transport vroeger was op Aruba. Stel een PowerPoint presentatie samen hierover. Zoek foto's en informatie bij elkaar en verwerk dit tot een mooi uitgewerkt geheel.

Lied

Schrijf een lied over een onderwerp, bijvoorbeeld de geschiedenis van jullie wijk of van een beroep op Aruba. Kies een muziekstijl zoals calypso, rap, rock en verwerk de informatie uit jullie interviews in een songtekst. Dit is niet alleen leuk om te doen, maar ook een hele traditionele manier van geschiedenis vertellen. Al duizenden jaren wordt veel geschiedenis in de vorm van songteksten of gedichten doorgegeven! Dit maakt een belangrijk deel uit van de mondelinge overlevering.

Tentoonstelling

Maak een tentoonstelling op basis van jullie onderzoek en interviews. Je hebt misschien foto's, kopieën van oude documenten, oude spulletjes, of ander visueel materiaal. Maak een indeling en schrijf onderschriften bij jullie materiaal. Jullie kunnen vervolgens je medeleerlingen een tour geven langs jullie tentoonstelling.

Modeshow

Wil je weten wat voor kleren de mensen vroeger droegen? Ga op onderzoek uit en organiseer een modeshow. Je kunt je modeshow ook op video opnemen.

Dansvoorstelling

Je wilt weten hoe de mensen vroeger dansten: organiseer een dansvoorstelling. Zoek uit naar welke muziek de mensen vroeger luisterden en welke dansen hierbij hoorden en geef een show voor de rest van de klas.

Toneelstuk

Hoe en met wie trouwden de mensen vroeger op Aruba? Maak een toneelstuk over de manier waarop vroeger gezinnen gevormd werden. Je kunt natuurlijk ook een toneelstuk maken over een ander onderwerp waar je onderzoek naar gedaan hebt.

Index begrippen

	Paragraaf
Acculturatie	4.2
Agrarische samenlevingen	1.2
Arawak	4.2
Archeologie	intro
Belasting	1.4
Beschaving	1.3
Bestuursapparaat	1.4
Boeddhisme	3.1
Boekdrukkunst	2.4
Burger	2.1
Burgerrecht	2.3
Buskruit	3.2
Cacique	5.1
Caquetío	5.1
Chinese muur	3.2
Christendom	2.2
Compadrazgo	5.4
Confucianisme	3.2
Conquistador	4.1
Cremeren	3.1
Creolisering	4.2
Creoolse taal	4.2
Dabajuroi	5.1
Demografische ramp	4.1
Drieperiodensysteem	1.2
Dynastie	3.2
Elite	5.3
Emancipatie	2.4
Epidemie	4.1
Evolutie	1.1
Evolutietheorie	1.1
Expansie	2.2
Folklore	5.4
Geschreven bronnen	intro
Grootfamilie	2.3
Heidenen	2.3
Herendienst	5.2
Hiërarchie	1.3
Hiërogliefen	1.4
Hindoeïsme	3.1
Homo sapiens	1.1
Hongersnood	5.3
Humanisten	2.4
IJstijd	1.1
Instructietaal	5.4
Irrigatie	1.3
Jagers-verzamelaars	1.1

Kastensysteem	3.1
Kerstening	2.3
Kolonisatie	4.1
Koninkrijk der Nederlanden	5.3
Lekenpriester	5.2
Matrilineair	4.1
Missiewerk	5.2
Mondelinge overlevering	intro
Monniken	2.3
Monotheïsme	2.2
Mythen en legenden	2.1
Natuur geloof	1.2
Neolithische Revolutie	1.2
Nomaden	1.1
Onderwijs	2.2
Ongeschreven bronnen	intro
Paga lomba	5.4
Pater familias	2.2
Pidgintaal	4.2
Polygamie	2.3
Polytheïsme	1.4
Preceramisch	5.2
Prehistorie	intro
Protestantisme	2.4
Renaissance	2.4
Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden	5.2
Romanisering	2.2
Sanskriet	3.1
Sedentaire samenleving	1.2
Slavernij	1.3
Stadstaten	1.3
Seizoensarbeid	5.3
Slavenemancipatie	5.3
Sociale lagen	1.4
Specialisatie	1.3
Spijkerschrift	1.1
Tempel	2.1
Tribuut	4.1
Veda's	3.1
Verwantschap	5.1
Vrouwen emancipatie	5.4
Wetenschap	2.1
W.I.C.	5.2
Zijderoute	3.2